

**VYDÁVÁ ÚSTAV MEZINÁRODNÍCH VZTAHŮ
VE SPOLUPRÁCI
S NADACÍ JIŘÍHO Z PODĚBRAD
PRO EVROPSKOU SPOLUPRÁCI**

ŘÍDÍ REDAKČNÍ RADA / PŘEDSEDA
OTTO PICK
ŠÉFREDAKTOR
ZDENĚK ZBOŘIL
ZÁSTUPCE ŠÉFREDAKTORA
ROBERT SCHUSTER
ODPOVĚDNÁ REDAKTORKA
MILENA STREJČKOVÁ
SEKRETÁŘKA REDAKCE
IRENA KREJČOVÁ
GRAFICKÝ NÁVRH PETR TĚŠÍNSKÝ
GRAFICKÁ ÚPRAVA MARIE VORLOVÁ
AUTOR OBÁLKY FILIP SOJKA
DISTRIBUCE DAGMAR ČERVINKOVÁ

REDAKČNÍ RADA: MILOŠ CALDA, PETR
DOSTÁL, MARTIN EHL, JIŘÍ FÁREK, JOSEF
FUČÍK, MILOSLAV HAD, RADEK KHOL,
ROMAN KRASNICKÝ, JAN KREIDL,
MIROSLAV KUNŠTÁT, KAI-OLAF LANG,
KRISTINA LARISCHOVÁ, LIBOR LUKÁŠEK,
ZDENĚK MATĚJKA, ALOIZ NEUSTADT,
ALEXANDR ORT, KAREL PEZL,
OTTO PICK, MILOŠ POJAR, RICHARD
SEEMANN, VÁCLAV ŠMEJKAL,
JIŘÍ ŠTĚPÁNOVSKÝ, KAREL ŠTINDL,
KVĚTA ŠUBRTOVÁ, FRANTIŠEK ŠULC,
FILIP TESAŘ, MARTIN VÁVRA, JOSEF
VESELÝ, TOMÁŠ VESELÝ, PETR ZAVADIL

Jednotlivé příspěvky vyjadřují názory autorů, nikoli vydavatele. Nevyžádané rukopisy redakce nevrací.

All rights reserved. Copyright under the International Copyright Convention. No part of this publication may be reproduced, stored in retrieval systems or transmitted in any form or by any means without the prior permission of the International Politics editorial office. Reprints are available upon request. Reprints and permissions: Write to International Politics, Nerudova 3, 118 50 Praha 1.

Redakce a administrace: Nerudova 3, 118 50 Praha 1. Telefon 02/51 108 107; fax: 02/51 108 222; e-mailová adresa umvedo@iir.cz.
Objednávky a předplatné přijímá administrace redakce. Vychází měsíčně. Cena výtisku 29,50 Kč. Předplatné na rok činí 294 Kč, pro studenty a důchodce 244 Kč, ve Slovenské republice 550,80 Sk.

Registrováno MK ČR E 5210
Tiskne ProKonzult s. r. o., závod Vrútky,
Švermova 8, 038 61 Vrútky.
Rozšiřuje redakce a další distributoři v drobném prodeji. Ve Slovenské republice rozšiřuje ProKonzult, s. r. o., závod NADAS, Švermova 8, 038 61 Vrútky, tel.: 00421/43/4281538, fax: 00421432/4281696. Informace o MP a ediční činnosti ÚMV na www.iir.cz
Podávanie tlačoviny povolené SsRP Banská Bystrica č. j. OPč-3215/B-96 zo dňa 12. 9. 1996.

ISN 0543-7962

INDEX 46911

OBSAH 9/2002 ROČNÍK XXVI

STR.

SVĚTOZOR	2
ČESKÁ REPUBLIKA A KAVANOVO PŘEDSEDNICTVÍ VS OSN / -zz-	3

ORGANIZACE SPOJENÝCH NÁRODŮ

PRIORITY ČESKÉHO PŘEDSEDNICTVÍ 57. VALNÉHO SHROMÁŽDĚNÍ OSN / Jan Kavan	4
VZNIK ORGANIZACE SPOJENÝCH NÁRODŮ / Vladimír Nálevka	6
STÁLÍ ČLENOVÉ A REFORMA RADY BEZPEČNOSTI OSN / Pavla Kortusová	9
OSN A KONFLIKTY V ROZVOJOVÉM SVĚTĚ SE ZAMĚŘENÍM NA AFRIKU / Jan Vraný	12
PŘEDSTAVY NAPLNĚNÉ JEN ZČÁSTI. CO JSOU WFUNA A UNA? / Ilja Ulrich	15

ZEMĚMI SVĚTA

POD DOHLEDEM GENERÁLŮ. TURECKÁ SPOLEČNOST A JEJÍ PŘIBLIŽOVÁNÍ EU / Erik Siegl	16
NOVÝ RUSKÝ EXTREMISMUS / Libor Dvořák	19
DOI-MOI – REFORMA, ZMĚNA ČI TRANSFORMACE / Lukáš Sluka	20

EVROPSKÁ UNIE

ŠPANĚLSKÉ PŘEDSEDNICTVÍ V EVROPSKÉ UNII / Petr Pavlík	24
STRATEGICKÁ REFORMA IRSKÉ VEŘEJNÉ SPRÁVY / Milan Jakobec	27

VZTAHY A PROBLÉMY

MEZINÁRODNÍ ROLE NEVLÁDNÍCH ORGANIZACÍ: ZÁCHRANA, NEBO PROBLÉM? / Mesfin Gedlu	28
EVOLÚCIA STRATEGIÍ, MARGINALIZÁCIA V4 / Robert Škopec	31

VOLNÁ TRIBUNA

NEBEZPEČÍ BIOLOGICKÉHO TERORISMU / Otakar J. Mika	35
---	----

INFORMACE

MEZINÁRODNÍ LETNÍ ŠKOLA O SPOLEČNÉ EVROPSKÉ ZAHRANIČNÍ A BEZPEČNOSTNÍ POLITICE / Veronika Bílková	36
---	----

RECENZE

ODSUN – TRANSFER – VYHNÁNÍ / Bedřich Utitz	37
SYSTÉM NEDOKONALÝCH / Jan Kubáček	39
ČESKÝ PRÁVNÍ ŘÁD A EVROPSKÁ UNIE / Sylva Salačová	40

V PŘÍŠTÍM ČÍSLE MP

(které má vyjít do 30. 10. 2002)

► Rozšiřování NATO: model '02 ► Severoatlantická aliance a boj proti terorismu
► Vztah EU a NATO ► Jak jsme vstupovali do Aliance ► Transatlantický tým a bezpečnostní politika ► Pokus o demokratickou reformu v Indonésii ► Rozhovor s hlavním českým vyjednavatelem Pavlem Teličkou

1. – ministři zahraničí USA a členských zemí ASEAN podepsali na konferenci v Bruneji smlouvu o spolupráci v boji proti terorismu. Týká se zejména výměny zpravodajských informací, blokování kont teroristů, posílení ostrahy hranic, pátrání po padělaných cestovních dokladech apod.

2. – Irák pozval šéfa týmu zbrojních inspektorů OSN Hanse Blix do Bagdádu k technickým rozhovorům.

3. – turecký parlament zrušil trest smrti.

4. – tchajwanský prezident Čchen Šuej-pien prohlásil, že by obyvatelé ostrova měli mít právo na referendum o nezávislosti. Mluvčí pekingského ministerstva zahraničí prohlásil, že Čína nikdy nepřijme nezávislost Tchaj-wanu.

4. – novým prezidentem Bolívie byl zvolen Gonzala Sánchez de Lozada (72).

5. – po sérii sebevražedných útoků Hamasu izraelská armáda zcela uzavřela provoz mezi pěti velkými městy na severu západního břehu Jordánu a zakázala automobilový provoz i uvnitř těchto sídel. Jde o součást opatření k snížení pravděpodobnosti dalších útoků. Mají pokračovat i demolice domů patřících teroristickým aktivistům a deportace jejich rodin.

6. – bylo oznámeno, že v KLDŘ se postupně odbourává přidělový systém distribuce potravin. Až 20krát se zvyšují platy, ale rýže ve státních obchodech se zdrazuje až 50krát a pšenice 38krát. Domácnosti budou platit podstatně více zejména za pronájem bytů a energie a státní podniky nedostanou dotace.

6. – Izraelský premiér Ariel Šaron přislíbil tureckému ministru energetiky, že Izrael v příštích dvaceti letech každoročně odebere z Turecka padesát milionů kubíků vody. Ankara totiž pohrozila, že ustoupí-li Izrael od svého několik let projevovaného zájmu o tureckou vodu, zruší vzájemné dohody na poli vojenské a zbrojní spolupráce.

7. – nový kolumbijský prezident

Álvaro Uribe Velez nastoupil do úřadu. Chce pokračovat v protidrogovém Plánu Kolumbie a skoncovat se 40 let trvajícím terorem ultralevicových a krajně pravicových skupin. Při nepokojích po jeho nástupu zahynulo přes sto lidí.

7. – palestinská vláda v zásadě schválila izraelský plán na stažení izraelských jednotek v pásmu Gazy z pozic, které držely před vypuknutím stávajícího konfliktu. Má jít o návrat k hranicím z 28. září 2000.

7. – Libye oznámila, že je připravena zaplatit odškodné pozůstalým po 270 obětech atentátu na americké letadlo, které se v roce 1988 zřítilo nad skotským Lockerbie.

7. – Nejvyšší soud v Zimbabwe rozhodl, že stát nemůže konfiskovat majetek jistého bílého farmáře, protože instituce, která má na jeho farmu věřitelské právo, nebyla předem informována. Většina farmářů má na svém majetku hypotéku a žádá z bank nedostala výslovné vyrozumění, že stát chce půdu vyvlastnit, čímž se může termín konfiskace prodloužit.

8. – irácký prezident Saddám Husajn pohrozil tvrdým odporem proti případné americké invazi a upozornil, že by se Irák tentokrát opevnil ve městech. Americký viceprezident Dick Cheney řekl, že návrat inspektorů OSN do Iráku by neskoncoval s riziky, jež plynou ze Saddámovy podpory terorismu a z jeho arzenálu chemických a biologických zbraní.

11. – příslušníci policie OSN zatkl bývalého velitele Kosovské osvobozené armády Rustema Mustafu, podezřelého z vražd, mučení a nezákonného zadržování zajatců.

12. – zimbabwský prezident Robert Mugabe v projevu řekl, že trvá na tom, aby bílí farmáři předali půdu černým bezzemkům ve lhůtě stanovené zákonem z letošního května. Rozhodnutí o zestátnění majetku bez náhrady dostalo na základě pozemkového zákona 1600 z 4500 bílých farmářů. Do začátku srpna opustilo svá hospodářství 400 farmářů.

12. – kolumbijský prezident Álvaro Uribe Velez vyhlásil výjimečný stav v reakci na vlnu násilí povstaleckých skupin. Nařídil také mimořádné daně z velkého majetku, jejichž výnosu chce použít na posílení bezpečnostních složek.

12. – v Soulu byly zahájeny tří denní rozhovory Severní a Jižní Koreje s cílem obnovit proces usmíření mezi oběma státy, který uvázl loni v listopadu. KLDŘ se předtím omluvila Korejské republice za incident dvou námořních lodí při západním pobřeží poloostrova.

14. – bylo oznámeno, že americké ministerstvo spravedlnosti začne od 11. září pořizovat na hranicích otisky prstů zahraničních návštěvníků a fotografovat je.

16. – Socialistická strana Srbska odmítla návrh jejího vůdce Slobodana Miloševiče, aby socialisté při letošních srbských prezidentských volbách podpořili ultranacionalistu Vojislava Šešelje.

18. – v Tel Avivu byla uzavřena izraelsko-palestinská dohoda, podle níž by se měly izraelské jednotky začít stahovat ze sedmi obsazených palestinských měst. Hamás, Islámský džihád a Lidová fronta pro osvobození Palestiny plán odmítly, neboť předpokládá omezování jejich protizraelských aktivit. Plán se začal realizovat hned následující den odchodem Izraelců z Betléma, 22. srpna jej zmrazila schůzka představitelů 13 palestinských skupin s palestinským ministrem vnitra Jahjájem. Izrael 23. srpna odmítl bezprostředně ve stahování pokračovat.

19. – palestinský list Al-Ajám napsal, že jeden z nejznámějších vůdců palestinského terorismu v 70. a 80. letech abú Nidál byl nalezen zastřelen ve svém bagdádském bytě. Spáchal prý sebevraždu poté, co mu iráčtí činitelé předložili důkazy o jeho protiiráckých aktivitách. Ke smrti mělo podle listu dojít 16. srpna.

19. – pád obřího ruského vrtulníku v Čečensku si vyžádal 116 obětí. Speciální vyšetřovací komise dospěla k závěru, že vrtulník

sestřelila raketa čečenských povstalců.

21. – pákistánský prezident Parváz Mušaraf oznámil, že změnil ústavu tak, aby mohl rozpustit parlament. Pro sledování činnosti vlády bude vytvořena Rada národní bezpečnosti, v níž bude osm civilistů a čtyři důstojníci.

23. – neidentifikované letouny narušily gruzínský vzdušný prostor a bombardovaly soutěsku Pankisi. Podle pozorovatelů OBSE stroje přiletěly z Ruska. Do soutěsky vstoupily 25. srpna jednotky gruzínského ministerstva vnitra, aby zlikvidovaly případné základny čečenských ozbrojenců.

26. – jihoafrický prezident Thabo Mbeki zahájil v Johannesburgu desetidenní světový summit o udržitelném rozvoji. Jednou z prvních závažných dohod byla dohoda o ochraně světových oceánů.

26. – španělské úřady pozastavily činnost radikální baskické strany Batasuna, politického křídla ETA. Batasuna přenesla své sídlo do města Bayonne na jihozápadě Francie. Od 26. do 29. srpna španělská policie uzavřela 21 poboček strany.

28. – v německém Karlsruhe začal proces s marockým občanem Munirem Motasadekem, muslimským fundamentalistou zatčeným 28. listopadu 2001 pro podezření z napomáhání pachatelům teroristických útoků z 11. září loňského roku.

28. – Evropská komise navrhla při mimořádném jednání o pomoci při odstraňování následků katastrofálních záplav ve střední Evropě zřízení nového fondu k překonání následků přírodních katastrof v členských i kandidátských zemích. Nečekaně přislíbila vyšší finanční objem fondu, a to až miliardu eur a jeho čerpání ještě letos.

30. – na závěr třídenních rozhovorů v Soulu dosáhly delegace Jižní a Severní Koreje dohody o opětovném vybudování železničního a silničního spojení přes demilitarizované pásmo Korejského poloostrova. Jako první by do konce roku měla být obnovena železniční trať a na jaře by následovala silnice.

Česká republika a Kavanovo předsednictví VS OSN

Pravidelně v září věnuje Mezinárodní politika pozornost Organizaci spojených národů. Je to jednak proto, že se tehdy vždy schází Valné shromáždění, jednak proto, že se tradičně, alespoň jednou za rok, snažíme vyvolat zájem o povahu mezinárodních organizací, o integraci na nejširší možné mezinárodní úrovni, o to, jakými změnami prochází a jaká ji čeká budoucnost. Je to však také pokus zamyslet se nad tím, jak úspěšně nebo neúspěšně plní OSN své úkoly a jak k tomu přispívá Česká republika.

Organizace spojených národů, a položíme důraz na slovo spojených, měla vždy své obdivovatele i odpůrce. Byla zrozena z obav o to, jak bude svět po druhé světové válce vypadat, z euforie, že ...po letech války hrůzných, znovu za blaho všech jdeme se bit! Potom byla proklínána jako americká hlasovací mašinérie, sněm Třetího světa, který rozmarně utrácí peníze těch bohatých a konečně jako archaický nástroj té druhé globalizace, která se nechce podřídit diktátu osy zla, tentokrát v podání Mezinárodního měnového fondu, Světové banky a CNN.

V ČSR, ČSSR, ČSFR a konečně i v ČR má myšlenka OSN svá vlastní omezení, která existují v našich představách o poslání a funkci této světové organizace. Jedním z prvních je axiom světového míru, který ji dal do vínku již český král Jiřík z Poděbrad. Jeho slova o mírovém rokování panovníků, které mělo zabránit válkám, jsou stále ještě k přečtení v jedné z hal budovy OSN v New Yorku. Ale doma, stejně jako v Evropě, se prorokem nestal. Od roku 1464, kdy jeho poselství s mírovou misí k evropským panovníkům, de facto jen do Francie, vyrazilo z Prahy až na konec světa, se své odměny nedočkal. Chrám sv. Víta na Hradčanech musel zůstat šest set let nedostavěn, jak ne zcela popravdě píše Jaroslav Duřich ve svém Bloudění, protože byl znesvěcen jeho korunovací.

Jiný český a tehdy již československý politik, Edvard Beneš, je tak oblíbeným terčem domácích i ze sousedství dopisujících kritiků, že se skoro zapomnělo, jaký vlastně byl Benešův podíl na jednom z nejvýznamnějších dokumentů Společnosti národů. Ženevský protokol, jehož 78. výročí jsme mohli, kdybychom chtěli, nedávno oslavovat, měl být závazkem členských států řešit mezinárodní spory mírovou cestou a používat vojenskou sílu jen k odražení agrese. Dvacet jedna zemí, v čele s Francií, se pod ním podepsalo, avšak bez Velké Británie, tehdy hrdé na svou roli hegemonu světové politiky, a Itálie. Díky tomu nevstoupil v platnost, ale pokusíme-li se tehdejší evropskou situaci a Benešovo úsilí k zajištění evropského míru na dlouhá desetiletí dnes připomenout a rozhodnout, budeme překvapeni, že je dost těžké najít zasvěcený rozbor tohoto dokumentu.

Beneš se ovšem, podobně jako v jiných případech, zmylil v jedné věci. Měl přesvědčen, že anglo-francouzská dohoda (*entente cordiale*) je ...klíčem k vyřešení evropské situace a k zajištění evropského míru na dlouhá desetiletí. Jeho očekávání bránil již rýnský garanční pakt (Locarno, 1925), který měl být pro Německo cestou z *vakua moci k vlastní moci*. Alternativou této cesty pak by-

la aktivní politika vůči východní a střední Evropě. Souvisela s tím také mezinárodně-právní diskvalifikace Polska a Československa (*Pánové Beneš a Skrzynski museli sedět ve vedlejší místnosti, dokud jsme je nepustili dovnitř...*), která vedla německého kancléře k optimistickému výroku, který se ostatně brzy potvrdil, že ...západ je garantován, východ nám opět připadne – o to se postará další vývoj. (Komentátorem nebyl tehdy Adolf Hitler, ale Gustav Stresemann.) Edvardu Benešovi se však dostalo té cti, že mohl pracovat několikrát v různých institucích SN a dočkal se i hořkého zadostiučinění, když se naplnily jeho předpovědi o krizi evropského mírového uspořádání.

To všechno je jen protohistorie. V nové OSN zástupci a představitelé poválečného Československa již nikdy nezaujali významnější postavení. Jan Masaryk, horlivý propagátor myšlenky vzniku této světové organizace, se účastnil práce jen krátce a okrajově. Služebné vystupování československé delegace v letech následujících také není vzpomínkou povznášející. Snad jen s jedinou výjimkou, kterou bylo právě před 54 lety několikavteřinové vystoupení zástupce ČSSR na půdě Rady bezpečnosti k přepadení země armádami Varšavského dohovoru.

Na skutečně vlivné zastoupení ve vrcholných orgánech OSN jsme si museli počkat až do roku 1994, kdy se prvním českým předsedou Rady bezpečnosti OSN stal Karel Kovanda (viz Česká zahraniční politika. Česká republika v RB OSN 1994–95, Praha: ÚMV 1997). Bylo to výsledkem diplomatického úsilí, které mělo svůj počátek již v roce 1988, kdy byla kandidatura ČSSR oficiálně oznámena a také se vycházelo z dohody se Slovenskem po 1. 1. 1993 o převzetí této kandidatury. Jak píše Kovanda ve výše citované publikaci: *Do vzdálených koutů světa vyjeli osobní zmocněnci prezidenta republiky se žádostí o podporu české kandidatury*. Pánové Lev z Rožmitálu a Václav Šašek z Břkova byli konečně překonáni.

Kovandova vynikající angličtina, dost dobrá čínština a jeho řekněme neformální vystupování se staly na půdě OSN pověstnými. Nicméně doma vše prošlo bez náležitého ohlasu. Kovanda byl diplomat, nepatřil k žádné politické straně, neangažoval se tehdy v žádném domácím politickém sporu a uměl si vyřešit, po svém, ale efektivně i efektivně svůj vztah k tehdejšímu ministrovi i prezidentovi republiky. A tak nezbylo hledat nějaké nepravosti alespoň na jeho dlouhovlasém mládí.

Konečně posledním českým politikem, který vstupuje na půdu OSN a navíc v dosud nejvýznamnější funkci, jakou kdy český diplomat a politik dosáhl, je předseda 57. VS OSN Jan Kavan. Mezinárodní politika jej nejprve požádala o odpověď na otázku, jaké zájmy ČR bude ve své funkci hájit a prosazovat, ale nakonec z odpovědi vznikl článek o českých prioritách v době jeho předsednictví. Rádi jej uveřejňujeme mj. i proto, že jistě zase dost dlouhou dobu nebude mít žádný český časopis nebo noviny podobnou příležitost. Chceme tím obrátit pozornost na skutečný obsah funkce předsedy VS OSN, na jeho možný přínos k rozvoji, reformě nebo dílčím změnám chodu této organizace. A také proto, že se volbě prvního českého předsedy VS OSN dostalo opět tradiční české pozornosti. Začalo to zájmem o to, jaký bude mít plat, kolik bude stát jeho kancelář, kdo budou jeho spolupracovníci. Chyběl snad jen nápad, zda by vlastně do New Yorku neměla odjet Sabina Slonková nebo dokonce Citron z Vimperka.

Omyl tohoto zvláštního zájmu je ovšem hluboký. Kavan je evropský politik a může se stát politikem světovým. Tato skutečnost není dána jeho dvěma pasy, jak se domnívají jeho kritici, ani londýnskými konzultacemi s panem Zajíčkem, ale jeho dlouholetým (třicetiletým) působením na nejrůznějších úrovních evropské politiky a také jeho kritiky opomíjenou orientací v tom, jak to v současném světě a v mezinárodní politice vlastně chodí. Jeho východní situace je výhodná, byť doma zpochybňovaná a dopadnout to může jen dvojím způsobem: buď dobře, nebo špatně. Ale pokud prohraje, měli bychom si uvědomit, že to nebude jen prohra Kavanova, ale celé země a její diplomacie.

-zz-

Priority českého předsednictví 57. Valného shromáždění OSN

S ohledem na principy a cíle české zahraniční politiky, jakož i na aktuální problémy světa a práce OSN, jsme spolu se svým týmem a ve spolupráci s MZV stanovili následující priority českého předsednictví 57. VS:

1. podpora uvedení do praxe závěrů Miléniové deklarace, zahájení realizace Konsensu z Monterrey a výsledků Světového summitu o trvale udržitelném rozvoji v Johannesburgu,
2. prevence konfliktů a boj proti mezinárodnímu terorismu,
3. posilování spolupráce uvnitř a vně OSN,
4. reforma OSN.

Některé priority reagují na současnou aktuální potřebu a jiné se projednávají na půdě VS již řadu let s větším nebo menším úspěchem. Přispět k zrychlení hledání řešení u těchto vybraných závažných problémů je jedním z hlavních cílů českého předsednictví 57. VS.

Ad 1. Podpora uvedení do praxe závěrů Miléniové deklarace, zahájení realizace Konsensu z Monterrey a výsledků Světového summitu o trvale udržitelném rozvoji v Johannesburgu

Přestože OSN si již při svém vzniku v roce 1945 kladla za úkol přispět k dosažení lepšího životního standardu, plné zaměstnanosti, ekonomického a sociálního pokroku apod. (viz čl. 55 Charty OSN), je smutnou skutečností, že ani za více než půl století se v celosvětovém měřítku nepodařilo zajistit důstojné životní podmínky pro všechny, stále lidé v řadě zemí umírají hladu, nemají k dispozici čistou vodu, děti nemají možnost chodit do školy, nejsou respektována lidská práva atd. K tomu se v posledních desetiletích přidaly i problémy nové nebo problémy, jejichž přítomnost si lidstvo dříve příliš neuvědomovalo, jako rychle postupující globální degradace životního prostředí nebo především v některých afrických zemích již kritické rozšíření choroby HIV/AIDS.

Konec studené války a symbolický konec tisíciletí vedl OSN ke svolání tzv. Summitu tisíciletí v roce 2000, jehož výstupem byla Miléniová deklarace, významný dokument, který na problémy *staré*, ale i výzvy problémů *nových* reaguje. Kromě poměrně přesného popisu existující situace obsahuje i řadu velmi konkrétních cílů a závazků, které si před sebe světové společenství postavilo. Např. do roku 2015 snížit na polovinu množství hladovějících lidí, jež musí vystačit s méně než 1 dolarem na den nebo ke stejnému datu snížit na polovinu množství lidí, kteří nemají přístup k pitné vodě. Jiným cílem je zajistit do roku 2015 alespoň základní

JAN KAVAN, předseda 57. valného shromáždění OSN

vzdělání pro všechny děti bez rozdílu pohlaví, snížit dětskou a mateřskou úmrtnost o tři čtvrtiny v porovnání s rokem 2000. Další cíle jsou v oblasti boje proti AIDS/HIV, malárii a dalším celosvětově nebezpečným nemocem, globálního zpřístupnění moderních komunikačních prostředků, reformy světového obchodního a finančního systému, integrace principu trvale udržitelného rozvoje do národních plánů a politik atd.

Deklarace tisíciletí byla projednána a dohodnuta na půdě OSN. Její význam však nespočívá jen v jejím obsahu, který získal uznání všech členských zemí OSN, ale také, a možná zejména v tom, že Deklarace byla následně přijata ostatními mezinárodními organizacemi, zejména Světovou bankou a Mezinárodním měnovým fondem, jako dlouhodobý cíl, ke kterému budou tyto brettonwoodské instituce směřovat svou vlastní činnost.

Na Summit tisíciletí logicky navázala Konference o financování pro rozvoj, která se konala v březnu 2002 v mexickém Monterrey. Cílem této konference bylo stanovit, co jednotliví aktéři (vlády, OSN, rozvojové banky a jiné finanční instituce, soukromý sektor a občanské společnosti) mají dělat k vytvoření větších zdrojů pro financování rozvojových cílů Miléniové deklarace. Konference v Monterrey byla významná tím, že na ní největší světoví dárci rozvojové pomoci, tj. země Evropské unie a Spojené státy americké, přislíbily podstatné zvýšení objemu své oficiální rozvojové pomoci. Neméně úspěšné bylo, že v rámci přípravného procesu i v průběhu samotné konference se podařilo zainteresovat ministry financí, obchodu a rozvojové pomoci, a založit úzkou spolupráci mezi OSN a Mezinárodním měnovým fondem, Světovou bankou, Světovou obchodní organizací, zástupci privátního sektoru a občanské společnosti. I když nashodily kontakty mezi těmito institucemi a aktéry existovaly i předtím, úloha OSN v globálních ekonomických a finančních otázkách byla všeobecně chápána pouze jako marginální. Monterreyský konsensus představuje začátek nové etapy ve vztazích mezi mezinárodními organizacemi, který významně posiluje roli OSN ve smyslu hlavního koordinátora jeho realizace.

Kromě realizace výstupů Summitu tisíciletí a Konference OSN o financování pro

rozvoj budou pro naše předsednictví nesmírně důležité především výsledky Světového summitu v Johannesburgu o trvale udržitelném rozvoji, který bude zakončen pouhých několik dní před zahájením 57. Valného shromáždění OSN. Předpokládá se, že Summit na základě zhodnocení realizace ambiciózního plánu pro dosažení trvale udržitelného rozvoje Agenda 21 z roku 1992, dohodne oblasti a konkrétní programy, vedoucí k dosažení rozvojových cílů Miléniové deklarace.

Naším úkolem bude zahájit realizaci výše uvedených závěrů. K tomu bude nutné prohloubit efektivní spolupráci všech rozvojových institucí a aktérů. Jinak zůstanou účtyhodné cíle Miléniové deklarace jen na papíře. Vůdčí roli bude nepochybně hrát Valné shromáždění i prostřednictvím dialogu na vysoké úrovni o financování pro rozvoj, který se bude konat v roce 2003. K jeho efektivní přípravě bude třeba zracionalizovat práci 2. výboru pro ekonomické a finanční otázky tak, aby se zabýval pouze prioritními tématy v jejich vzájemných souvislostech a zahájit přípravná jednání jak v OSN, tak s brettonwoodskými institucemi a Světovou obchodní organizací. Zajištění těchto úkolů je jednou z priorit českého předsednictví.

Ad 2. Posílení míru a bezpečnosti – Prevence ozbrojených konfliktů

České předsednictví chce věnovat pozornost v rámci úsilí o posílení mezinárodního míru a bezpečnosti zejména problematice prevence konfliktů a boje proti mezinárodnímu terorismu.

Smyslem konceptu prevence konfliktů je především zamezit eskalaci sporů nebo opětovnému propuknutí konfliktu po dosažení příměří. Mezi prostředky, které má OSN v této oblasti k dispozici, patří především preventivní diplomacie, zahrnující např. zprostředkování dialogu nebo smíru generálním tajemníkem nebo jeho vyslancem a zřizování zvláštních kanceláří v potenciálně konfliktních oblastech a dále preventivní nasazení mírových jednotek a preventivní odzbrojení.

Koncept prevence konfliktů není nový. Patří vlastně k základním závazkům členských států, které již prvním článkem Charty na sebe berou odhodlání konat účinná kolektivní opatření k odstranění ohrožení míru. Tento základní příslib je připomínán i v několika dalších článcích a věnuje se mu i samostatná kapitola k pokojnému řešení sporů, která stanoví, že spory je nejprve třeba řešit vyjednáváním, šetřením, zprostředkováním, řízením smířím, rozhodčím nebo

soudním, použitím oblastních orgánů nebo ujednáním nebo jinými pokojnými prostředky podle vlastní volby.¹⁾

Nutnost rozvoje konceptu prevence konfliktů a role, kterou zde OSN může sehrát, se projevila během 90. let, kdy došlo ke vzniku značného počtu sub-regionálních a místních konfliktů, jejichž oběťmi se stali především civilisté. K rozvoji myšlenky přispěl významným dílem na počátku 90. let tehdejší generální tajemník Boutros Ghali svou Agendou pro mír,²⁾ ale podíl na jejím důsledném prosazování a rozvoji má především současný generální tajemník Kofi Annan. Ten vyzývá k nahrazení kultury reakce kulturou prevence, na jejíž naléhavost poukázal ve své zprávě pro Summit tisíciletí³⁾ a samostatně této problematice v r. 2001 věnoval svou Zprávu k prevenci ozbrojených konfliktů,⁴⁾ která shrnuje pokrok OSN v posilování kapacit pro prevenci konfliktů a předkládá jednotlivým útvarům organizace konkrétní doporučení.

Role VS OSN v této oblasti spočívá ve vymezení a rozpracování mechanismů pro mírové urovnání sporů, stanovení norem a programů pro jednotlivé součásti systému OSN a interakci s RB OSN. České předsednictví se do této činnosti zapojí především koordinací a vedením vyjednávání textu rezoluce VS OSN k prevenci ozbrojených konfliktů. Tuto iniciativu jsme převzali od korejského předsednictví, kterému se vyjednávání nepodařilo dovést do konce. V souladu s představami českého předsednictví by tato rezoluce, která by se po našem úspěšném vyjednávání stala vůbec první samostatnou rezolucí VS OSN k této problematice, měla zdůraznit základní význam účasti všech členů systému OSN, ale i občanské společnosti a soukromého sektoru, jejichž upřímného zájmu jsem si v Monterrey nemohl nepovšimnout. Úspěšné preventivní strategie dále musí zahrnovat politické, humanitární, lidskoprávní, ekonomické a sociální aspekty a dále programy zaměřené na odzbrojení, vzdělání, rozvoj a demokratizaci. Tato opatření mají mimořádný význam především při post-konfliktní obnově.

Pokud by se nám podařilo tuto rezoluci prosadit, přispělo by české předsednictví k potvrzení aktuálnosti a závažnosti dané problematiky a k posílení impulsu pro naplňování a další rozvoj mechanismů prevence ozbrojených konfliktů.

Boj proti terorismu

OSN se problematikou mezinárodního terorismu dlouhodobě zabývá, po útocích 11. září se však toto téma dostalo mezi její hlavní priority. V kontextu mezinárodního práva existuje v rámci OSN a jejích specializovaných agentur komplex dvanácti mnohostranných protiteroristických smluv a protokolů poskytujících základ právních instrumentů boje proti terorismu. Bohužel doposud chybí závazná mezinárodně právní definice terorismu. Členské státy Evropské unie se na jisté definici shodly, ale najít konsensus mezi všemi členskými státy OSN hraničí s nemožností. Jednání o textu obec-

né úmluvy k terorismu, která by měla tuto definici zahrnout sice pokračují, ale brzdí je zejména otázky týkající se vyloučení z definice mezinárodního terorismu jak jednání příslušníků ozbrojených sil, tak i jednání jednotlivců v rámci práva na sebeobranu ve smyslu Charty OSN a v neposlední řadě zejména jednání jednotlivců v rámci národně-osvobozenického boje, které požaduje Liga arabských států za podpory Hnutí nezávislých zemí.

Otázka boje proti mezinárodnímu terorismu, vzhledem ke své aktuálnosti, je všudypřítomná. Předseda Valného shromáždění z pozice své funkce jedná s celou řadou nejvyšších představitelů členských států a má tak jedinečnou možnost rozvíjet další spolupráci vedoucí k udržení a posílení koalice mezinárodního společenství v boji proti mezinárodnímu terorismu. České předsednictví bude tomuto posláním věnovat velkou pozornost.

Obě zmíněné priority vnímám jako organicky propojené neboť jsem přesvědčen, že extrémní chudoba, která je terčem jak Deklarace tisíciletí, tak Monterreyského konsensu, je jednou z významných ingrediencí, které v kombinaci s dlouhou neřešitelnými politickými konflikty, pocity beznaděje, bezmocného vzteku a frustrace mohou vytvořit živnou půdu pro podporu mezinárodního terorismu. Přispět k zabránění vzniku takových potenciálních ohnisk konfliktu musí být jednou z našich priorit.

Ad 3. Posilování spolupráce uvnitř a vně OSN

K prioritám českého předsednictví patří také posilování spolupráce obecně. Domníváme se, že je třeba překlenout převažující izolovanost jednotlivých orgánů OSN a vzájemně se informovat o probíhajících jednáních k otázkám společného zájmu. Z toho důvodu budeme organizovat pravidelné neformální schůzky předsedů Rady Bezpečnosti, Hospodářské a sociální rady a Valného shromáždění, kterých by se také občas zúčastňoval generální tajemník Kofi Annan.

Zároveň považujeme za důležité dále rozvíjet spolupráci OSN s brettonwoodskými institucemi (Světovou bankou, Mezinárodním měnovým fondem), regionálními rozvojovými bankami a jinými finančními institucemi, Světovou obchodní organizací, zejména při realizaci závěrů Konference Financování pro rozvoj z Monterrey. V tomto směru hodlám iniciovat neformální jednání k přípravě dialogu na vysoké úrovni v roce 2003. Neméně významná je nastoupená cesta větší vstřícnosti OSN vůči nevládním subjektům i vůči spolupráci s podnikatelským sektorem. I tímto způsobem chce české předsednictví přispět k posílení pozice OSN v prosazování svých cílů a principů.

Ad 4. Reforma RB a revitalizace VS

Nutnost reformy RB vyvstala v souvislosti s koncem studené války počátkem devadesátých let, kdy formy práce a struktura Rady bezpečnosti začaly být stále častěji cílem kritiky většiny členských zemí. Již v r. 1993 byla proto vytvořena pracovní skupina, jejíž cí-

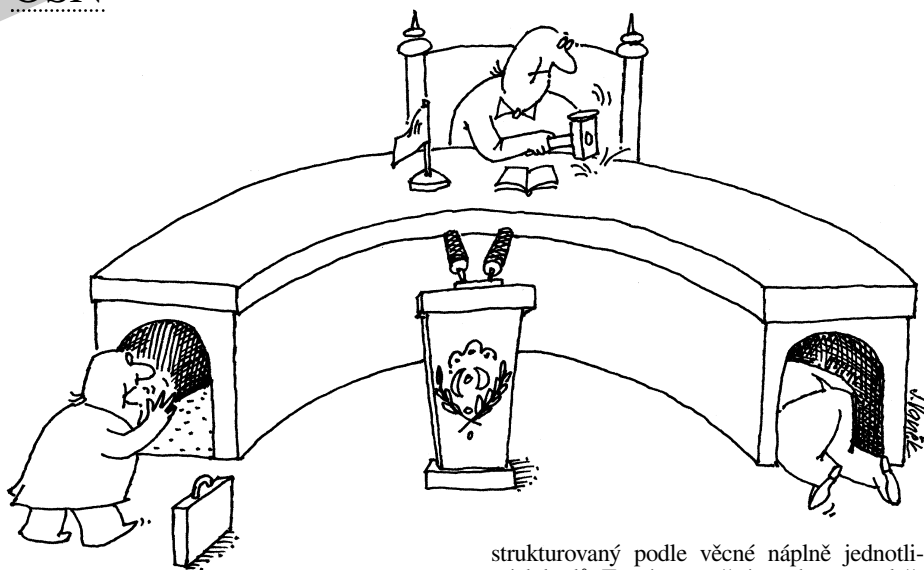
lem bylo zabývat se otázkou reformy RB podrobněji a připravit pro VS odpovídající návrhy. Dosavadní devítiletá práce pracovní skupiny přinesla zatím pouze velmi malé dílčí výsledky. Největšího pokroku bylo dosaženo při zvyšování průhlednosti vyjednávání problémů na půdě RB a zlepšení informovanosti členských států a médií o činnosti RB. Žádného pokroku nebylo dosaženo v oblasti změny dosavadní struktury RB. V souladu s přáním většiny států nelze při reformě postupovat odděleně a rozhodnutí v jedné oblasti jsou podmíněna dohodou v druhé oblasti. Z tohoto důvodu je otázka reformy RB vlastně neprůchodná, neboť v každé části má některé zásadní odpůrce.

V rámci OSN existuje převládající názor, že struktura členství Rady bezpečnosti neodráží reálnou geopolitickou váhu mnohých zemí světa půl století po konci 2. světové války. Základní otázkou zůstává, zda rozšířit Radu v obou kategoriích (tj. stálých i nestálých členů), či se omezit pouze na kategorii nestálých členů, a jaký by měl být celkový počet jejích členů. Rozšíření členství v obou kategoriích prosazují mnohé reformní země, mezi nimi ČR, dále např. Irsko, Belgie, Austrálie a státy, které jsou žhavými kandidáty na toto členství, např. Japonsko, Německo, Indie, Brazílie atd. Proti nim stojí země, které prosazují rozšíření pouze počtu nestálých členů – vedoucích úlohu v tomto proudu hraje Itálie, hlasitě podporovaná např. Kanadou, Mexikem, Španělskem, Pákistánem, Egyptem, Argentinou, Tureckem či Jižní Koreou, tedy zeměmi s určitým regionálním potenciálem, který však nestačí na stálé členství.

Velmi problematickou otázkou diskutovanou v rámci pracovní skupiny je právo veta. Veto samozřejmě dává stálým členům Rady nadstandardní pravomoci a jeho zrušení by nastolilo spravedlivější a demokratičtější řád rozhodovacího procesu. Možnost, že by se kterýkoliv ze stálých členů RB práva veta vzdal, je ovšem nerealistická. Vychodiskem by mohlo být určité - dobrovolné - zřeknutí se práva veta nebo formální vymezení procedurálních otázek, na které by se veto neaplikovalo.

Při současném rozložení sil a za podmínky, že veškerá rozhodnutí v souvislosti s reformou Rady bezpečnosti musí být přijata dvoutřetinovou většinou, vyžaduje jakýkoliv posun v otázce reformy RB zdoluhavá bilaterální a mnohostranná jednání. Letošní závěrečná zpráva pracovní skupiny o reformě RB pod vedením korejského předsednictví potvrzuje tento stav a přináší nepatrný posun vpřed. České předsednictví má snahu podpořit další práci pracovní skupiny, popř. dodat práci skupiny nový impuls, k čemuž by svým způsobem mohl přispět i fakt, že se blíží 10. výročí práce této skupiny.

Zefektivnění práce Valného shromáždění je další důležitou otázkou a je navíc jedním z přímých hlavních úkolů předsedy VS. Valné shromáždění, jako nejrepresentativnější orgán OSN, naráží v posledních letech stále více na vnitřní problémy, které brání tomu, aby složité mezinárodní otázky byly řešeny rychle a efektivně. Většina států si přitom

preje dynamičtější a interaktivnější jednání VS a žádá aktivní vedení VS. Poukazují na skutečnost, že se situace za posledních několik desítek let radikálně změnila, neboť místo zhruba 50 členů bude mít VS koncem září 191 členských států. Jde bezesporu o největší světové demokratické shromáždění a je tedy pochopitelné, že většina jeho členů si přeje, aby se stále více zabývalo důležitými otázkami a nenechávalo vše jen na rozhodování několika států, které získaly výsadní postavení díky výsledku války, která skončila v roce 1945.

České předsednictví chce navázat jak na práci Hariho Holkeriho, finského předsedy 55. zasedání Valného shromáždění, tak na snahy současného korejského předsednictví. Hlavním výsledkem letošních jednání o revitalizaci VS bylo přijetí rezoluce Valného shromáždění, která umožňuje volbu předsedy s časovým předstihem a zajišťuje tak lepší kontinuitu pro každoroční předávání této funkce. Další vývoj práce na revitalizaci Valného shromáždění se bude soustřeďovat především na racionalizaci agendy VS, na větší efektivitu práce VS a její odbyrokratizování a na oživení jednání VS prostřednictvím panelů a interaktivních diskusí.

Všeobecná rozprava je doposud chápána především jako fórum pro prezentování hlavních cílů zahraniční politiky členských států. Řada členských států poukazuje na to, že ve VS chybí dostatečná imaginace pro přípravu interaktivních (brainstorming) debat. VS by se sice nemělo stát Davosem, ale v rozumné míře by takový přístup mohl jednáním VS prospět. Přínosem by byly také strukturované debaty, které by se zaměřily pouze na konkrétní problém.

Proto české předsednictví usiluje o sdružování projednávaných problémů do bloků, což se už projevilo v našem zadání pro program práce podzimní části VS, které sekretariát plně respektoval v návrhu programu. Jde o malý úspěch, kterého jsme dosáhli dokonce ještě před převzetím předsednictví 10. září, ale je již velmi oceňován. Poprvé v historii VS je dnes totiž k dispozici ucelený program VS,

strukturovaný podle věcné náplně jednotlivých bodů. To nám umožní navrhovat společné debaty k několika bodům jednání. Navíc naším cílem bude vytipovat vhodné otázky (témata celosvětového významu) a uspořádat k nim panelové diskuse s účastí předních odborníků a významných osobností. Cílem takto pojatých jednání nemusí nutně být nalézt shodu na konkrétním řešení, ale otevřená diskuse, která povede k lepšímu pochopení problematiky a doplnění tradiční práce VS. Může se to na první pohled zdát skromným cílem, ale je to krok správným směrem. Dobře a dlouho napřed připravená debata ke konkrétnímu tématu v rámci VS by mohla nahradit nákladné mimořádné summity a přesto přilákat účast významných politiků a odborníků z hlavních měst členských států.

Priority českého předsednictví byly v průběhu června a července konzultovány s desítkami členských zemí OSN a v naprosté většině si získaly uznání. U mnoha zemí se priority českého předsednictví do značné míry překrývají s jejich vlastními prioritami (EU). Některé delegace vyjádřily určitý skepticismus a pochybnosti, zda lze dosáhnout hmatatelného pokroku např. v reformě RB nebo u problematiky prevence konfliktů. Nicméně všechny oslovené země vyjádřily uspokojení nad předloženými cíli a většinou přislíbily plnou podporu a spolupráci při jejich prosazování v průběhu 57. VS. Potvrzení toho, že naše priority mají silnou mezinárodní podporu již před zahájením zasedání vytvořilo velmi dobrou výchozí pozici pro úspěšné předsednictví. Záleží na nás jak jí dokážeme využít. Bude záležet i na podpoře, kterou český tým bude mít na domácí české politické scéně. Ta se zatím o detaily úkolů, které stojí před českým předsednictvím, příliš nezajímala, anebo se neinformovaně domnívala, že jde jen o ceremoniální a nedůležitý post. I proto jsem napsal tento článek.

První zmínky o vzniku nové mezinárodní „soustavy všeobecné bezpečnosti“ obsahovala – z Rooseveltova podnětu – Atlantická charta ze 14. srpna 1941. V deklaraci Spojených národů, která byla podepsána 1. ledna 1942, se dvacet šest zemí zavázalo vést válku proti mocnostem Osy až do konečného vítězství.

K dokumentu, ve kterém bylo poprvé užito termínu „spojené národy“, přistoupilo později dalších jedenadvacet států. Konkrétní obrysy navrhované organizace se poté objevily ve finálním textu moskevské konference ministrů zahraničních věcí anti-fašistické koalice v říjnu 1943. „Deklarace čtyř mocností“ iniciovala zahájení rozhovorů o připravovaném společenství, jehož úkol by spočíval v „zabezpečení míru a kolektivní bezpečnosti“.

O podobě nového celku jednala ve dnech 21. srpna až 7. října 1944 spojenecká konference, která se sešla v Dumbarton Oaks, venkovském sídle Harvardovy univerzity, poblíž Washingtonu. Američané předložili jednacímu plénu návrhy základních principů proponované organizace, Velká Británie adresovala svým koaličním partnerům komplex pěti projektů „obecného zajištění poválečného uspořádání“ a Rusové spojencům odevzdali obsáhlé memorandum s detailně propracovanou představou budoucího světového bezpečnostního mechanismu. Americký koncept sledoval, zcela v duchu Rooseveltova dlouhodobého úsilí, posílení mocenské role Spojených států v mezinárodním dění. Britové preferovali vzájemné hospodářské vazby diskutovaného společenství a vojenské zajištění případných sankcí. Naproti tomu Sovětský svaz sledoval vytvoření skutečně efektivního a velmocemi ovládaného nástroje politického tlaku. V této souvislosti Moskva také formulovala zásadu jednomyslnosti mocností antifašistické koalice při rozhodování o podstatných problémech.

Konference v Dumbarton Oaks vykonala velký kus záslužné práce. Projednala a vypracovala předběžný text zakládající úmluvy Organizace spojených národů a dalších inauguračních dokumentů. Nicméně celá řada závažných otázek zůstala i nadále nevyřešena. Delegace účastnických států se neshodly na přesném vymezení pojmu agrese, přestože absence závazné definice útočnicka negativně ovlivnila činnost mezinárodní Společnosti národů. Zásadní spor se však vyhroutil kolem způsobu hlasování v Radě bezpečnosti. Podstatu problému vystihl ve svých pamětech státní tajemník Spojených států Cordell Hull: „Neměli jsme nejmenších pochyb o tom, že hlasování stálých členů Rady v otázkách, které se týkají bezpečnosti, musí být jednomyslné. Šlo o takzvané právo veta. Byli jsme stejné

1) Kapitola VI, Charty OSN,

2) Dokument VS OSN 47/120 A a B, a 51/232 (Dodatek k agendě pro mír),

3) Dokument VS OSN 54/2000,

4) A/55/985-S/2001/574.

Vznik Organizace spojených národů

VLADIMÍR NÁLEVKA

rozhodnými stoupenci této zásady jako Rusové, až na náš názor, že hlas člena Rady bezpečnosti, který je zúčastněn ve sporu, se nemá počítat.“

Vedoucí delegace USA Edward R. Stettinius argumentoval stanoviskem amerického Kongresu, který „nebude ratifikovat jakýkoli dokument, v němž by strana angažovaná v projednáváním sporu měla právo vetat“. Naopak sovětský zástupce velvyslanec A. A. Gromyko prosazoval princip úplné spolupráce velmocí, aniž by byly učiněny výjimky z pravidla jednomyslnosti stálých členů Rady. V tomto ohledu Sovětský svaz nezapomínal na politický ostrakismus, který byl vůči němu uplatňován před druhou světovou válkou a nemínil připustit možnost přehlasování prostřednictvím pouhé většiny. Zásada jednomyslnosti „koncertu velmocí“ se objevovala ve všech podkladových dokumentech sovětské delegace, např. v Majského obsáhlém rozboru geopolitických priorit z ledna 1944.

Rozhovory o proceduře hlasování v Radě bezpečnosti se v Dumbarton Oaks dostaly do slepé uličky. Americká strana překročila rámec konferenčního pléna a zainteresovala na sporném problému prezidenta F. D. Roosevelta, který se v této záležitosti písemně obrátil na J. V. Stalina: „... Od samého založení Spojených států amerických strany ve sporu zúčastněné tradičně nikdy nehlasovaly při řešení vlastního případu. Jsem si jist, že by veřejné mínění ve Spojených státech nikdy nepochopilo a nepodpořilo návrh mezinárodní organizace, která by porušila tuto zásadu. Jsem dále přesvědčen, že mnoho národů světa je stejného názoru a že pro menší státy by bylo obtížné zúčastnit se práce v mezinárodní organizaci, v níž by velmoci trvaly na právu hlasovat v Radě, jestliže by byly stranami ve sporu. S největší pravděpodobností by v tom viděly pokus ze strany velmocí postavit se nad zákon.... Z těchto důvodů doufám, že Vám bude možno dát příkaz Vaší delegaci, aby souhlasila ve věci hlasování s naším návrhem...“

Kreml obratem odpověděl. Depеше došla do Bílého domu v noci ze 14. na 15. září 1944 a Stalin opět argumentoval jednomyslností „vedoucích mocností ve všech otázkách, včetně těch, které se bezprostředně týkají jedné z těchto zemí. Jinak by byla zmařena dohoda, jíž bylo dosaženo mezi námi na Teheránské konferenci o zajištění

jednoty čtyř velmocí, nutné pro boj s agresí v budoucnosti“. V rozhovoru s Molotovem se sovětský diktátor nikterak netajil svým přezíravým postojem vůči menším státům. „Nemůžeme připustit, aby o našich záležitostech rozhodovali trpaslíci jako je Belgie či Kostarika.“

Výměna názorů mezi Rooseveltem a Stalinem prozatím nepřispěla k nalezení shodné formulace, a tak konference v Dumbarton Oaks ponechala otázku hlasování v Radě otevřenou. Jinak budoucí organizace, pro níž byl navržen název Spojené národy, měla mít šest hlavních orgánů – Valné shromáždění, Radu bezpečnosti, Hospodářskou a sociální radu, Poručenskou radu, Mezinárodní soudní dvůr a Sekretariát. Odpovědnost za udržení míru byla uložena Radě bezpečnosti, za jejíž stálé členy byly navrženy Spojené státy, Velká Británie, Sovětský svaz a Čína a později i Francie.

V prosinci 1944 navrhl F. D. Roosevelt v korespondenci se Stalinem kompromisní návrh na způsob hlasování v Radě. Jeho jádro spočívalo v rozdělení mezinárodních konfliktů do dvou kategorií; na ty, které nutně vyžadují použití vojenských, politických nebo ekonomických sankcí, a ty, které mohou být urovnány běžnými politickými prostředky. Při řešení konfliktů první skupiny by měli stálí členové Rady bezpečnosti právo vyslovit veto i v tom případě, když budou jednou ze stran sporu. Při hodnocení konfliktů druhé kategorie se stálí členové Rady v případě, že jsou ve věci zainteresováni, hlasování neúčastní.

Na krymské konferenci americká delegace ještě upřesnila formuli o hlasování. Nový státní tajemník Stettinius jednoznačně prohlásil: „Náš návrh žádá naprostou jednomyslnost stálých členů Rady, půjde-li o to, schválit důležitá rozhodnutí, jež se týkají zachování míru a dále těch rozhodnutí, kde půjde o použití hospodářských či vojenských prostředků donucení.“ Sovětský svaz, který měl zájem na rychlém dokončení všech příprav k založení OSN a navíc požadoval souhlas spojenců se samostatnou účastí Ukrajiny a Běloruska, Rooseveltův návrh 7. února akceptoval.

V Jaltě bylo posléze rozhodnuto svolat na 25. dubna 1945 do San Franciska ustavující konferenci Spojených národů. Měly být pozvány ty země, které 1. ledna 1942 podepsaly spojeneckou deklaraci, a dále ty

státy, které do 1. března 1945 vypověděly válku mocnostem Osy. Spojené státy a Velká Británie se rovněž zavázaly, byť s krajní nechtí, k podpoře návrhu sovětské vlády na přijetí Ukrajiny a Běloruska. V souladu se závěry krymského summitu konzultovali jeho účastníci s Čínou a Francií otázku jejich podílu na pozvání ostatních zemí do San Franciska. Čína souhlasila, ale de Gaullova Francie odmítla převzít odpovědnost za výsledky z Dumbarton Oaks a rezignovala tak na úlohu iniciátora zakládající konference OSN.

Dne 5. března 1945 americká vláda jménem čtyř mocností antifašistické koalice rozslala 39 zemím pozvánky na ustavující konferenci Spojených národů. Později byly ještě přizvány Sýrie, Libanon, Běloruská SSR, Ukrajinská SSR a také Argentina a Dánsko, které ovšem do stanoveného termínu nevypověděly válku nacistickému Německu. V dubnu se ještě uskutečnilo zasedání právního výboru Spojených národů, které připravilo návrh statutu Mezinárodního soudního dvora.

Ve středu 25. dubna 1945 o půl páté odpoledne se v budově sanfranciské opery shromáždilo 282 delegátů ze 46 zemí, přičemž v průběhu konference vzrostl počet zakládajících členů na 51. Delegace doprovázelo 1500 poradců, expertů a pracovníků administrativního aparátu. V sekretariátu konference se akreditovalo 3500 novinářů. Na slavnostní zahájení přijeli ministři zahraničí Spojených států, Velké Británie, Sovětského svazu, Francie, Číny a dalších zemí. Konferenci otevřel rozhlasovým projevem prezident Harry Truman. Účastníky zasedání pozdravili guvernér státu Kalifornie a starosta San Franciska. V plénu bylo zastoupeno 13 evropských zemí (SSSR, Ukrajinská SSR, Běloruská SSR, Velká Británie, Francie, Československo, Jugoslávie, Belgie, Řecko, Lucembursko, Nizozemí, Norsko a Dánsko), 22 států amerického kontinentu, 4 delegace z Afriky (Egypt, Etiopie, Libérie a Jihoafrická unie), 9 asijských zemí (Čína, Indie, Írán, Irák, Sýrie, Libanon, Saúdská Arábie, Turecko, Filipíny) a dále Austrálie a Nový Zéland.

Následující den začal vlastní pracovní program konference. V jeho úvodu vystoupili ministři zahraničí svolavatelských velmocí. V. M. Molotov zdůraznil mj. zájem Sovětského svazu na vybudování silné a účinné mezinárodní organizace pro zajištění míru a bezpečnosti. Tradiční rozpor mezi proklamovanou vizí a skutečnou realitou charakterizoval i toto vystoupení Stalinova blízkého spolupracovníka. Státní tajemník Edward R. Stettinius stručně zrekapituloval vývoj myšlenky Spojených národů od Atlantické charty, přes deklaraci z 1. ledna 1942, konferenci v Dumbarton Oaks až k San Francisku. Zvláště podtrhl význam jednoty koaličních mocností ve válce i v nadcházejícím míru. V obdobném duchu vystoupil i ministr zahraničí vlády Jeho Veličenstva Anthony Eden. V pondělí 30. dubna bylo schváleno ustavení řídicích orgánů konference, tj. předsednictva, Vy-

konného výboru, čtyř pracovních komisí a dvanácti specializovaných výborů, které měly posoudit návrh Charty Organizace spojených národů a zpracovat připomínky jednotlivých delegací. Hladký chod jednání zajišťoval Mezinárodní sekretariát, v jehož čele stál americký diplomat a, jak se později ukázalo, sovětský agent Alger Hiss.

Pod povrchem slavnostní atmosféry konference však již klíčili zárodky budoucích sporů. Silným mužem americké delegace byl senátor Arthur H. Vandenberg, který brzy zastínil i nominálního představitele Spojených států Edwarda Stettinia. Vandenberg, republikán z Michiganu, zaujímal kritické postoje vůči politice Sovětského svazu ve východní Evropě, zejména v polské otázce, kdy byl mj. motivován i silnou polskou komunitou ve svém domovském státu. Zpochybňoval závaznost dokumentů z Dumbarton Oaks i Jaltu a inspiroval nevýrazného Stettinia ke konfrontaci se Sověty. Ostatně změnu klimatu v americko-sovětských vztazích osobně zaznamenal i Molotov, který se cestou do San Franciska zastavil ve Washingtonu a 23. dubna navštívil v Bílém domě prezidenta Trumana. Admirál Leahy glosoval průběh této schůzky slovy: „Trumanova ostrá řeč, nezaoblená zdvořilými diplomatickými slovíčky, mě víc než potěšila.

Tyto skutečnosti se nemohly neozvat na jednání konference v San Francisku. Americká delegace se např. postavila proti pozvání a účasti polské prozatímní vlády. Argumentovala tím, že rozhodnutí Jaltské konference o rozšíření varšavského kabinetu o zástupce londýnského exilu nebylo dosud realizováno. Většina konferenčního pléna sice podpořila americké stanovisko, ale Sovětskému svazu se nakonec podařilo prosadit rozhodnutí, které Polsku alespoň vyhradilo místo původního člena nového společenství.

Mnohé rozdílné představy o funkci OSN vyjevila i diskuse k tzv. pozměňovacím návrhům. Ty se týkaly textu z Dumbarton Oaks a dělily se do několika skupin. Část delegací požadovala rozšíření práv Valného shromáždění, řada menších zemí navrhovala omezení role Rady bezpečnosti a jejich stálých členů a konečně třetí kategorii připomínek tvořily návrhy na posílení pravomoci Mezinárodního soudního dvora.

Jablkem sváru se přirozeně stala „jaltská formule“. Zástupce Nového Zélandu žádal od mocností podrobné vysvětlení jejího principu a přesné určení onoho momentu, kdy lze již uplatnit právo veta. Ve vzniklé diskusi se stanoviska Spojených států a Velké Británie lišila od sovětské interpretace „jaltské formule“ a jednání konference uvízlo na mělčině rozdílného chápání způsobu hlasování v Radě bezpečnosti. Američané přišli 4. června s kompromisním návrhem. Rozdělili modelovou situaci projednávané otázky do dvou stádií. Úvodní část předložení a otevření sporu chápali jako procedurální záležitost, kdežto ve druhé fázi vlastního rozhodování o podstatě

problému, včetně přijetí nutných opatření, měla platit původní zásada velmocenského veta. Po Stalinově rozhovoru s Trumanovým zmocněncem Harry Hopkinsem, který přiletěl na sklonku května 1945 do Moskvy odblokovat sporné problémy vzájemných vztahů, přijala sovětská delegace americkou formulaci a 13. června byl v jejím duchu zpracován příslušný článek Charty. Každému členu Rady byl přisouzen jeden hlas. Rozhodnutí o kterémkoliv problému, s výjimkou procedurálních otázek, mělo být přijímáno hlasy všech sedmi členů, včetně souhlasných hlasů stálého grémia Rady.

Složitá situace se vytvořila i kolem pokusu latinskoamerických zemí vyjmout z kompetence Rady bezpečnosti konflikty regionálního charakteru. Návrh se odvolával na závěry meziamerické konference, která se uskutečnila v únoru a březnu 1945 v hlavním městě Mexika. Ministerstvo zahraničí Spojených států již delší dobu usilovalo o zformování kontinentálního bloku, který by s autonomními právy vstoupil do OSN. V polovině května Stettinus, s odvoláním na Chapultepeckou deklaraci, podpořil latinskoamerickou iniciativu, ale po odmítavé reakci většiny konferenčního pléna, představitel západní polokoule od svého projektu ustoupil.

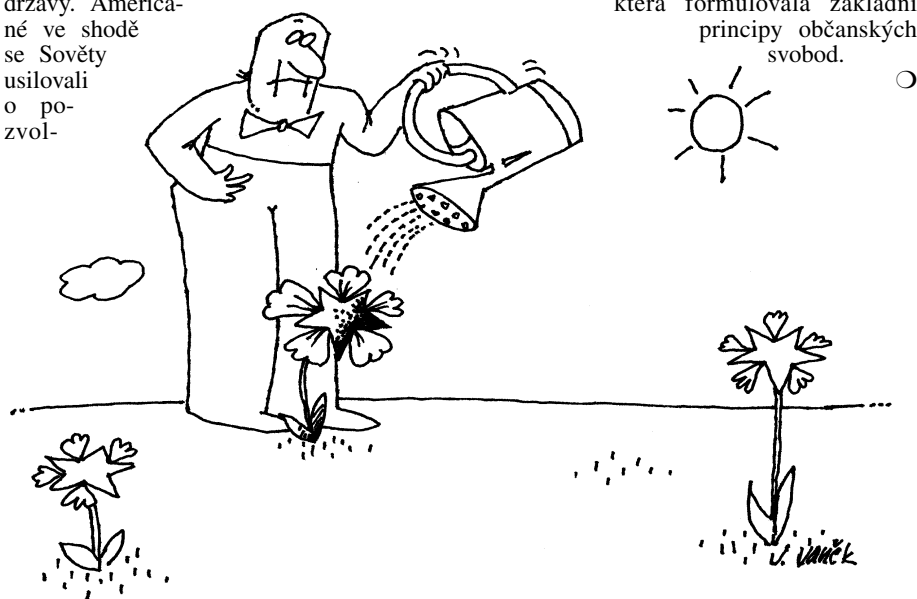
Hojně se diskutovalo i o otázce koloniálního systému a mezinárodního poručnictví. Tyto problémy nebyly v Dumbarton Oaks zastoupeny, takže v San Francisku proběhla v tomto ohledu skutečná premiéra. Francie a Velká Británie předložily projekty mezinárodního svěřenectví, které nevybočily z rámce koloniálního myšlení obou mocností. Velká Británie usilovala o udržení předválečného rozdělení držav a totéž sledovala i Francie, která zcela obešla i problém budoucí emancipace svých kolonií. Americké předlohy byly koncipovány v duchu tradiční doktríny „otevřených dveří a hospodářské soutěživosti“, přičemž odmítaly výlučné právo koloniálních mocností vykořisťovat své državy. Američané ve shodě se Sověty usilovali o pozvol-

nou emancipaci jednotlivých kolonií. Obě velmoci se však z geostrategických důvodů nechtěly připadných svěřeneckých mandátů, např. Spojené státy měly zájem o správu řady bývalých japonských teritorií a Rusové se chtěli prosadit v severní Africe. Po této diskusi bylo do Charty OSN zařazeno několik paragrafů, které zaváděly mezinárodní svěřeneckou soustavu. Konference přijala kompromisní formuli, která definovala, že „poručenský systém bude podporovat pokrok obyvatel svěřeneckých území a jejich postupný vývoj k samosprávě nebo nezávislosti, s přihlédnutím ke zvláštním okolnostem každého území a jeho lidu a svobodně vysloveným tužbám tohoto lidu“.

Konference v San Francisku ještě vyřešila několik administrativně organizačních otázek, zřídila Mezinárodní soudní dvůr, schválila způsob volby generálního tajemníka a určila za sídlo OSN New York.

Ráno 26. června 1945 začal závěrečný ceremoniál podpisu Charty OSN. Ta vstoupila v platnost 24. října téhož roku, kdy pět velmocí, jakož i většina signatářů programový dokument Spojených národů ratifikovala. Jeho obsahovou náplní bylo stanovení základních principů a cílů organizace: ochrana míru, garance sociálního pokroku a lidských práv, zvyšování obecného blahobytu národů. Základním orgánem OSN se stalo Valné shromáždění členských států. Výkonnou pravomoc získala Rada bezpečnosti s dominantním postavením pětice hlavních vítězů druhé světové války. Prvním generálním tajemníkem se v roce 1946 stal norský sociálně demokratický politik Trygve Halvdan Lie.

Myšlenka OSN byla založena na obecné shodě v základních otázkách války a míru. Narůstající konflikty mezi Západem a Východem však výrazně ztížily možnost její praktické realizace. V rozděleném světě začínající studené války bylo nesporným úspěchem organizace přijetí Všeobecné deklarace lidských práv z prosince 1947, která formulovala základní principy občanských svobod.

Stálí členové a reforma Rady bezpečnosti OSN

PAVLA KORTUSOVÁ

Organizace spojených národů je světovou organizací, jejímž cílem je udržování mezinárodního míru a bezpečnosti, rozvíjení přátelských vztahů mezi národy na zásadách rovnosti a sebeurčení národů a usku-tečňování mezinárodní hospodářské, sociální, kulturní a humanitární spolupráce. Je organizací, která se snaží zkoordinovat úsilí států z ce-lého světa při dosahování těchto cílů.

V souvislosti s koncem studené války a se změnami v mezinárodním systému na konci 80. let se objevuje otázka, jaké je vlastně postavení OSN v současném světě, jaká je role Rady bezpečnosti (RB) OSN v těchto nových podmínkách a jakým způsobem může její činnost napomáhat dosahování cílů OSN.

Síla a význam RB po skončení studené války opět vzrostly a intenzita jednání, konzultací, přijímání rezolucí a předsednických prohlášení se několikanásobně zvýšila.¹⁾ RB se tak opět stala důležitým centrem mezinárodního systému a pozornost se oprávněně upírá na její strukturu a způsob práce.

Generální tajemník OSN zmiňuje ve své Miléniové zprávě neodkladnou potřebu reformy RB. Zdůrazňuje, že je absolutně nutné: „reformovat Radu bezpečnosti způsobem, který jí umožní plnit své povinnosti efektivněji a dá jí větší legitimitu v očích lidí z celého světa“.²⁾

Rada bezpečnosti OSN

Velikost a struktura RB byly napadány již od svého vzniku. V roce 1945 argumentovalo mnoho států proti stálému členství a právu veta přidělenému pěti stálým členům RB.³⁾ Takové ustanovení odráželo hlavní globální politický vliv stálých členů RB. V roce 1965 vzrostl počet nestálých členů RB z 6 na 10 míst, což se odrazilo i ve znění článku 23 Charty. Tento nárůst počtu členů RB odrážel jednak nárůst celkového počtu členů OSN a jednak reprezentativnost zastoupení afrického a asijského regionu v tomto orgánu.

Po konci studené války tlak na reformu zesílil. Kolaps Sovětského svazu, existence nových globálních mocností (Německo a Japonsko), relativní oslabení Velké Británie a Francie a rozšíření mírových operací OSN – to vše dohromady zesílilo potřebu na přehodnocení pracovních metod, velikosti a složení RB. Kofi Annan ve své Miléniové zprávě říká: „Složení RB na základě rozložení sil a seskupení v roce 1945 neodpovídá plně ani charakteru ani potřebám dnešního globalizovaného světa.“⁴⁾

Od 70. let se znovu začaly objevovat argumenty na rozšíření RB a v 80. letech, kdy se prohloubila finanční krize OSN se začalo více diskutovat o reformě této organizace a potažmo i o reformě RB. V té době však nebyla ještě vyslovena žádná definitivní odpověď týkající se reformy OSN a RB. Až v roce 1993 vytvořilo Valné shromáždění (VS) OSN časově neomezenou Pracovní skupinu s cílem zabývat se a vyřešit otázku reformy RB.

Jednání v rámci této Pracovní skupiny se soustředí na dva problémy: zvýšení účinnosti a průhlednosti Rady bezpečnosti. Klíčem k účinnosti je velikost a složení reformované RB, její možné rozšíření a právo veta stálých členů RB a jeho případné omezení. Nedostatek transparentnosti RB zahrnuje reformu pracovních metod – spolupráce s ostatními orgány OSN, dostupnosti informací z RB atd..

Tato skupina však dodnes dosáhla jen málo úspěchů. Částečný úspěch byl dosažen v pracovních metodách RB. Nejsložitější částí reformy se stala oblast týkající se reformy struktury RB a používání práva veta.

Z návrhů a postojů států či skupin států k reformě RB zde uvádím kontroverzní směry návrhů na reformu, kdy ostatní návrhy v podstatě tyto přístupy kopírují a liší se jen na základě zájmů jednotlivých států či skupin států.⁵⁾

Reforma struktury

Problematika rozšíření počtu členů RB a její výsledné struktury je pravděpodobně nejvíce diskutovaným a mediálně nejsledovanějším bodem celého reformního procesu OSN.

Proces reformy RB by měl sledovat následující základní požadavky:

1) *Zvýšení reprezentativnosti* RB, která neprošla výraznou změnou počtu členských zemí od 60. let, v souvislosti s nárůstem počtu členů OSN z 51 v roce 1945 až na současných 189.

2) *Zvýšení autority* RB zohledněním nového rozložení politických a ekonomických sil ve světě po konci studené války a rozpadu dvou mocenských bloků.

3) *Zlepšení formální rovnosti zastoupení* v RB vyrovnáním nepoměru v zastoupení rozvinutých a rozvojových zemí, v situaci, kdy více než dvě třetiny členských států OSN pochází z rozvojových zemí.

Výsledkem reformy Rady bezpečnosti by tak byl orgán disponující větší autoritou, legitimitou, průhledností a reprezentativností. Tyto základní požadavky rozšíření počtu členů RB jsou bohužel v případě hlavních návrhů vnímány jako vnitřně rozporné.

Požadavek na zvýšení autority RB zapojením nových ekonomických a politických mocností se dostává do střetu s principem formální rovnosti členských států, který je citlivě vnímán ve třetím světě a bráněn skupinou Hnutí nezúčastněných zemí.⁶⁾ Existuje široký souhlas, že rozšíření stálých členů RB by mělo zahrnovat Japonsko a Německo, jako druhého a třetího největšího přispěvatele do rozpočtu OSN. To by však znamenalo další posílení pozice států severu a například přijetí Německa by znamenalo dát Evropě tři stálá místa v RB.

Argumenty na podporu kompromisního rozšíření (o Japonsko, Německo plus po jednom regionálním místě pro Afriku, Asii a Latinskou Ameriku) se opírají o to, že již v OSN existují orgány, kde členové rotují na základě regionálních míst.⁷⁾

Nevhodou návrhu jsou však regionální rivality ve většině regionů rozvojového světa, které jsou vážnou překážkou cesty ke shodě na jednom kandidátovi na stálé místo v Radě bezpečnosti OSN. Příkladem mohou být rivality Brazílie vs. Argentina a Mexiko, Indie vs. Pákistán a Indonésie, Nigérie vs. Egypt a JAR apod.

Rozšíření RB se ale dále setkává s otázkou, jaká kritéria by měla být brána v úvahu pro výběr nových členů RB. Článek 23 Charty požaduje na VS OSN, aby brala „náležitý zřetel, jak členové organizace

přispívají k zachování mezinárodního míru a bezpečnosti a k ostatním cílům organizace, jakož i na spravedlivé rozdělení po stránce zeměpisné“.

Jediný bod reformy, v kterém se většina států OSN dnes shodne je velikost nové Rady bezpečnosti. Za horní hranici je považován počet 24–25 členů.

Kontroverzními návrhy jsou pak návrhy několika středně velkých států, které zásadně kritizují výjimečné postavení stálých členů RB OSN. Podstatou jejich přístupu je rozšíření pouze v kategorii nestálých členů o deset míst, doplněné ovšem systémem regionálních rotací na těchto místech po volbě ve VS OSN a podrobených kontrole po 10–15 letech.⁸⁾

Tento návrh však ve své podstatě vytváří zvláštní kategorii de facto polostálých míst RB OSN, které není ani striktně stálé (vyhrazené jedné zemi, s právem veta a s privilegovanějším postavením v dalších orgánech OSN), ani striktně nestálé (omezenější skupina rotující na jednom místě, místo vyhrazené pro region a obsazované po vnitřní nominaci apod.).

Přes odpor některých států k jakémukoliv novému typu místa v Radě bezpečnosti z důvodů porušení principu formální rovnosti přináší toto řešení několik výhod. Reforma RB s rotujícími členy by mohla zmenšit třenice regionálních rivalů, které by nastaly v případě kandidatury na stálá místa. Naplnila by požadavek spravedlivějšího zastoupení politických regionů v Radě bezpečnosti, a to na základě rozšíření o deset míst (při rotaci 3 států tedy třicet států), což je podstatně reprezentativnější než na více omezeném základě rozšíření počtu stálých členů o pět míst a nestálých členů o čtyři místa. Pro menší země by tento návrh znamenal větší šanci na zvolení na nestálá místa RB, protože jejich největší konkurenti v každé regionální skupině by se přesunuli do nové skupiny rotujících členů.

Hlavní problematikou návrhu jsou spory ohledně volby, výběru, nominace či jmenování nových členů RB v případě tzv. rotujících či polostálých míst. Nejasná jsou také kritéria pro výběr těchto zemí. Ta vycházejí ze základních principů OSN, jako je splnění závazků a uspokojení rostoucí zodpovědnosti plynoucí z častější rotace, což je legitimní, ale na druhé straně tato kritéria nejsou vyčerpávající a nedá se očekávat konsensus dosažitelný na úrovni OSN jako celku v situaci diametrálně odlišného chápání jednotlivých pojmů i hodnotových systémů. Dokonce se objevil názor, že takovýto trend by mohl být rizikem, který by vedl až k vytvoření Spojených regionů jako opozice vůči Spojeným národům.⁹⁾

Reforma pracovních metod

Vedle rozšíření počtu členů RB je změna pracovních metod tohoto orgánu druhým důležitým krokem k posílení jeho

přehlednosti, efektivnosti a významu i celé OSN.

Z hlediska většiny členských států OSN, včetně České republiky, je pokrok v této oblasti velice citlivě vnímán, protože nečlenů RB bude vždy několikanásobně více než jejích členů.

Dosud se podařilo zlepšit pracovní metody RB v otázkách spojených s častějším veřejným zasedáním; zveřejňováním programu formálních zasedání; brífinky předsedy RB pro členy včetně distribuce návrhů rezolucí a shrnutí diskusí z neformálních zasedání; pravidelnějšími konzultacemi s přispívajícími státy o mírových misích; měsíčními zprávami předsedy RB OSN; obsáhlejší a analyticky výstišnější výroční zprávou o činnosti RB předkládané VS OSN s určitým předstihem apod.¹⁰⁾

Na základě upřesněných okruhů reformy pracovních metod a na základě již dosažených výsledků se v rámci Pracovní skupiny projednávají otázky pracovních metod mnohem snáze a kompromis v této oblasti bude možné dosáhnout podstatně dříve nežli v případě samotného rozšíření Rady bezpečnosti.

Právo veta

Jednou z nejkontroverznějších otázek, která prochází napříč celou reformou RB, je problematika práva veta. V tomto sporu se ocitá 5 stálých členů osamoceno proti téměř celému zbytku OSN. Stálí členové jsou ovšem v této situaci ve výhodnější pozici, protože jakákoliv změna týkající se práva veta nemůže proběhnout bez jejich souhlasu.

Právo veta byl historicky odůvodněn institut zaručující souhlas hlavních světových velmocí s akcemi OSN. Tento institut je do určité míry uznáním politického, vojenského a hospodářského postavení stálých členů a jejich jednomyslnost posiluje autoritu rozhodnutí RB a zavazuje je k podpoře takových akcí. Na druhou stranu to je nástroj zdůrazňující elitní postavení pěti velmocí, který bývá kritizován proto, že vede k prosazování národních zájmů stálých členů RB.

Nedostatek politické vůle a jednomyslnosti mezi stálými členy RB během studené války a jejich neochota připustit Radě bezpečnosti záležitosti týkající se mezinárodního míru a bezpečnosti paralyzovaly činnost RB a snižovaly tak mezinárodní postavení OSN.

V 90. letech, po konci studené války, začalo pět stálých členů přijímat rozhodnutí o mezinárodních bezpečnostních otázkách. Užívání práva veta se omezilo a role OSN se začala měnit z čistě pozorovací operaci na víceúčelové mírové operace.¹¹⁾

V souvislosti s reformou RB se objevilo i několik návrhů, které řešily otázku veta. Některé z nich by přiznaly právo veta v celém rozsahu i novým stálým členům. Jiné návrhy zase vytvářely možnost dvojího charakteru práva veta z hlediska různého

rozsahu použití pro stávající a nové stálé členy. Tento požadavek však vede k argumentům, že takovéto opatření vede k diskriminaci nových členů na úkor stávajících stálých členů a je v rozporu se základními principy Charty. Na druhou stranu ale tento požadavek vytváří větší tlak na stálé členy k omezení používání tohoto nástroje, jak požaduje většina návrhů.

Některé návrhy se také zabývají změnou v oblasti použití práva veta. Například návrh na používání práva veta jen na akce spadající pod Kapitulu VII Charty OSN představuje poněkud zjednodušený přístup, protože v některých případech nelze jednoznačně rozlišit akce konané pod Kapitoulou VI a VII. Navíc je u mnohých z nich určitá pravděpodobnost přechodu z jednoho typu mandátu na druhý.

Další otázkou zůstává nárůst počtu kladných hlasů potřebných pro akceschopnost Rady bezpečnosti, který byl navržen jako prostředek pro zvýšení důležitosti nestálých míst. V tomto smyslu by se však mohla vytvořit efektivní „skupina práva veta“ pro rozvojový svět bez toho, aby bylo jednotlivým státům přisouzeno právo veta.

Zvýšení síly a důležitosti nových nestálých členů by mohlo znamenat klíčové opatření, které by vyrovnalo možnost rozšíření stálých členů RB o státy z rozvinutého světa s opatřením na posílení rozvoje států.

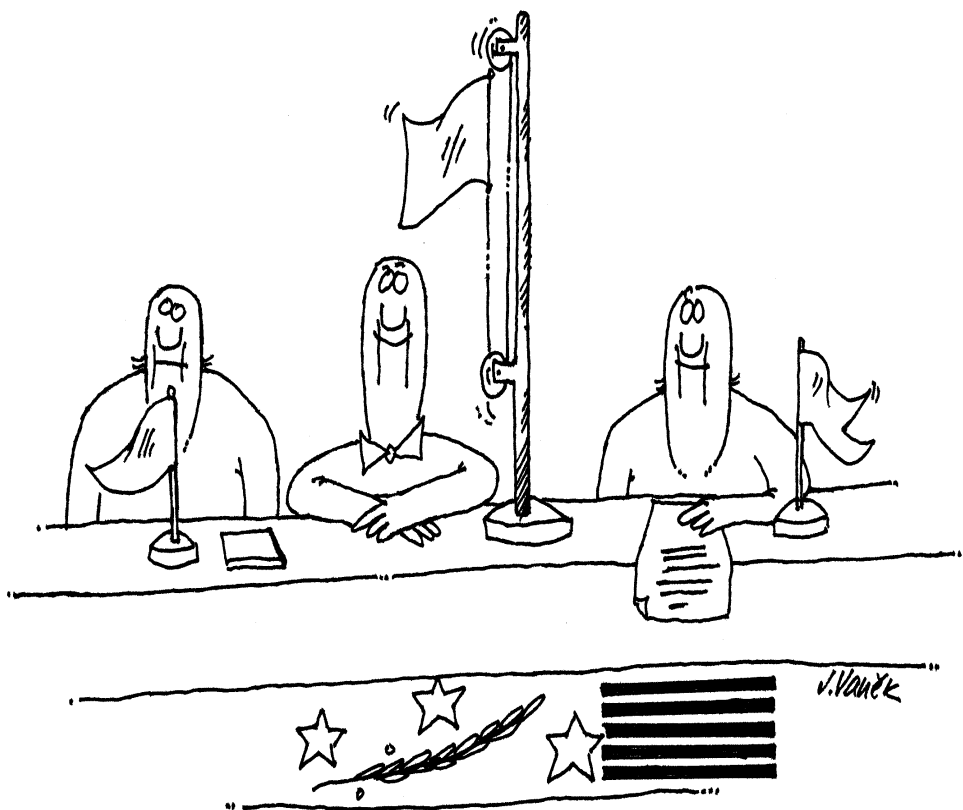
Během 90. let přistoupili stálí členové RB k omezení při používání práva veta, na druhou stranu je ale pravda, že nic nezaručuje pokračování této tendence a nezvratitelnost vzniklého stavu. Přitom je důležité si uvědomit, že pouhá hrozba použití práva veta může mít velký vliv na postup a na konečný výsledek jednání.

Zájmy České republiky

Česká republika by v rámci reformy RB měla podporovat zvýšení reprezentativnosti, zohlednění nového rozložení sil ve světě a zlepšení poměru mezi rozvinutými a rozvojovými zeměmi. Na druhou stranu musí Česká republika brát v úvahu svoji pozici malého státu a vycházet ze svých konkrétních zájmů.

Česká republika by měla proto podporovat rozšíření Rady bezpečnosti jak v kategorii stálých, tak i nestálých členů při omezení používání práva veta, nepodporovat jeho další rozšíření na nové stálé členy a zároveň podpořit navrhovaná geografická kritéria, podle kterých připadá jedno místo na stát z východoevropské skupiny. Pokud dojde k vytvoření dalšího nestálého místa pro východoevropské státy zvýší se pravděpodobnost zvolení jednotlivých států na nestálé místo RB, ale pro Českou republiku zůstane šance na další členství v Radě bezpečnosti nejdříve někdy v horizontu 10–15 let.¹²⁾

Z hlediska zájmů České republiky je druhý návrh pro ni nevýhodný, a to zejména z pohledu možné četnosti účasti České

republiky v Radě bezpečnosti.¹³⁾ Na druhou stranu je návrh na zavedení rotačního principu v souladu s ostatními zájmy České republiky, které se týkají zvýšení autority a podpory OSN, snížení mezinárodního napětí, posílení regionální spravedlnosti při rozdělení míst, demokratičnosti rozšíření, omezení výhod stálých členů RB apod.

V tomto bodu se tedy střetávají dva důležité zájmy České republiky: větší možnost účasti ČR v Radě bezpečnosti a rekonstrukce RB odpovídající ideálům reprezentativnosti, efektivnosti a silného výkonného potenciálu.

Česká republika by ale měla upírat svoji pozornost (z důvodů šance na další členství v RB) hlavně na posílení průhlednosti činnosti RB a zlepšení informovanosti všech členů OSN.

Závěr

Ustanovení Charty OSN o členství a zastoupení v Radě bezpečnosti OSN a systém hlasování jsou výsledkem politické situace a citlivých kompromisů po 2. světové válce. Složitost a zdlouhavost celého reformního procesu RB však dnes nezpůsobují procedurální překážky, ale zejména politické zájmy.

Objevuje se obava z další decentralizace moci, což by v souvislosti s rostoucí úlohou RB znamenalo zmenšení vlivu dosavadních stálých členů a omezení jejich svobody v prosazování svých hodnot a světového pohledu v rámci většiny členských států OSN, které převážně pocházejí z rozvojového světa.

Důkazem složitosti reformy RB je také regionální problematika spojená s výběrem kandidátů na místa v RB. Střetávají se zde postoje zemí s velkým počtem obyvatel (př. Indie, Nigérie, Brazílie), zemí s globálním politickým a ekonomickým vlivem (Německo, Japonsko), postoje menších států (např. Belgická skupina) a zájmy států třetího světa.

Nejméně problematičtým bodem reformy RB je reforma jejích pracovních metod, která již prochází pomalým, avšak postupným vývojem směrem k větší průhlednosti, pružnosti a efektivnosti.

Spory při rozšiřování RB vyvolává požadavek větší demokratičnosti a reprezentativnosti RB pro potřebu legitimacy a tedy účast menších a rozvojových států v tomto orgánu na jedné straně a podpora hlavních mocností z důvodů posílení finanční, politické a vojenské síly OSN pro potřebu zvýšení autority rozhodnutí na straně druhé.

K. Annan ve své Miléniové zprávě zdůrazňuje napětí mezi efektivností a legitimitou v Radě bezpečnosti. „Rada musí pracovat efektivně a zároveň se musí těšit vysoké legitimitě. Tyto dvě kritéria definují prostor, uvnitř kterého musí být nalezeno řešení.“¹⁴⁾

RB a celá OSN jsou nuceny brát v potaz vůli států v některých specifických problémech, jsou stále závislé na ochotě států vyhovět a podpořit aktivity OSN a poskytnout mírové kontingenty a jsou také závislé na zaplacení svých pravidelných operací a speciálních programů. OSN se tak dostává do zajímavého paradoxu, kdy je vůle

hlavních velmocí v rámci systému OSN dostatečná pro zablokování jakéhokoliiv vážnějšího kroku, ale není dostatečná k prosazení vlastního plánu vůči odporu zbytku členských států OSN. Požadavky nastolené v souvislosti s reformou RB a ochota členských států OSN je splnit se tak dostává do oblasti nejlepšího možného kompromisu, který však jde na úkor radikálních změn.

Změny RB a celé OSN nejsou na základě výše uvedených sporů a rozdílných zájmů států uskutečnitelné v dohledné době, reforma RB a celé OSN přitom může nabídnout rozumnou perspektivu pro budoucnost celého světa.

¹⁾ www.globalpolicy.org/security/reform/.

²⁾ We the People: The Role of the United Nations in the 21st Century, zpráva předložená Kofi Annanem v dubnu 2000 u příležitosti konání Miléniového Summitu a Miléniového Shromáždění OSN.

³⁾ Čína, Francie, Rusko, Spojené království Velké Británie, Spojené státy americké.

⁴⁾ We the People: The Role of the United Nations in the 21st Century, zpráva předložená Kofi Annanem v dubnu 2000 u příležitosti konání Miléniového Summitu a Miléniového Shromáždění OSN.

⁵⁾ Jedná se o tzv. Razaliho návrh, který vypracovala Pracovní skupina za předsednictví Ismaila Razaliho a který předložila VS OSN v březnu 1997, Dokument OSN A/AC.247/1997/CRP.1 a tzv. Italský návrh, který byl původně představen v červnu 1993 také jako odezva na dotazník generálního tajemníka a později několikrát přepracován, Dokument OSN A/AC.247/1997/CRP.12.

⁶⁾ Hnutí nezúčastněných zemí představuje zdaleka největší skupinu v rámci OSN.

⁷⁾ Tzv. Razaliho návrh, Dokument OSN A/AC.247/1997/CRP.1.

⁸⁾ Tzv. Italský návrh, Dokument OSN A/AC.247/1997/CRP.12.

⁹⁾ Prohlášení brazilského zástupce u OSN, 1998.

¹⁰⁾ Dokument OSN A/AC.247/1997/CRP.3.

¹¹⁾ Reforma mírových operací, viz Brahímiho zpráva ze srpna 2000.

¹²⁾ Tento odhad vychází z předpokladu, že většina nových států v rámci této skupiny bude kandidovat na nestálé místo, přičemž poukaz na časté účasti několika států může být jednou z taktik těchto států a i při nižší pravděpodobnosti volby některých balkánských či zakavkazských republik zmítaných konflikty a nestabilitou zbývá dostatek kandidátů, kteří ještě v Radě bezpečnosti OSN nikdy nebyli reprezentováni.

¹³⁾ Z hlediska dostupnosti zbývajících nestálých míst v rámci jednotlivých volebních skupin OSN, která by nebyla rozšířena, by se nezlepšila šance České republiky na členství v Radě bezpečnosti OSN.

¹⁴⁾ We the People: The Role of the United Nations in the 21st Century, zpráva předložená Kofi Annanem v dubnu 2000 u příležitosti konání Miléniového Summitu a Miléniového Shromáždění OSN.

OSN a konflikty v rozvojovém světě se zaměřením na Afriku

JAN VRANÝ

Jedním ze základních poslání Organizace spojených národů a stěžejní součástí jejího mandátu, již od jejího vzniku, je udržování mezinárodního míru a bezpečnosti ve světě. Po skončení studené války nastaly výrazné změny, pokud jde o podobu konfliktů a reakce mezinárodního společenství. OSN musela vzít v úvahu změny podstaty hrozeb míru a bezpečnosti v 90. letech, kdy nastal přesun od konfliktů mezi státy ke konfliktům uvnitř států. Více než 90 procent nedávných konfliktů se odehrávalo uvnitř států a ne mezi nimi. Ty si za poslední desetiletí vyžádaly přes 5 milionů životů a přinutily mnohonásobně vyšší počet lidí opustit své domovy.

Jestliže dříve konflikty vznikaly díky ideologickým rozporům bipolárního světa, jsou nyní rozněcovány etnickou a náboženskou nesnášenlivostí, politickými ambicemi a chtivostí vládnoucích elit. Často jsou aktivovány nelegálním obchodem se zbraněmi, drahokamy a drogami.

Během své existence byla OSN mnohokrát povolána, aby zabránila eskalaci konfliktů ve války, aby přesvědčila znepřátelené strany řešit své rozpory cestou vyjednávání, a nikoliv silou, nebo pomohla obnovit mír tam, kde již k válečnému konfliktu došlo.

Klíčová role OSN v mírovém úsilí se stále více *přesunovala do rozvojového světa*. Vedle rozvojových zemí se v Evropě mírové a bezpečnostní aktivity soustřeďovaly v posledních letech především na země bývalé Federativní Jugoslávie, zvláště pak na Kosovo. Dále na zlepšení vztahů mezi Řeckem a Tureckem v souvislosti s dořešením otázky Kypru a také na Gruzii, vzhledem k napjatým vztahům mezi Abcházci a Gruzinci.

V rámci rozvojového světa byla to *Afrika*, která se stala v posledních letech předmětem výrazného přednostního zájmu Spojených národů. Z rozvojových regionů mimo Afriku, které se tento článek speciálně věnuje, je to především *Blízký a Střední východ*, jehož problémy se OSN zabývá od samého počátku své existence. Jde především o vztahy mezi Izraelem a okupovanými územími Západního břehu Jordánu a pásma Gazy, nedořešené arabsko-izraelské vztahy, jež vedly opětovně k válečným konfliktům v letech 1956, 1967 a 1973 a k událostem v Libanonu. Dále aktivity Spojených národů v Iráku v reakci na iráckou

invazi do Kuvajtu v srpnu 1990. V oblasti *jižní a střední Asie* pak trvá dlouhodobý zájem OSN o urovnání sporu mezi Indií a Pákistánem o provincii Kašmír, o nevyřešenou občanskou válku na Srí Lance, dále o krizi a konflikt v Afghánistánu a její dopad na některé země Střední Asie. Ve *východní Asii* se OSN dlouhodobě soustřeďuje na Korejský poloostrov a vztahy mezi Korejemi, na Východní Timor, kde ustavila přechodnou správu, a na odstranění vnitřních sporů na Papuy-Nové Guiney, Myanmaru a Fidži.

Roku 1998 mohl generální tajemník OSN oznámit, že země *střední Ameriky* nejsou poprvé za několik desetiletí sužovány vnitřními konflikty. Operace OSN, které byly nekomplexnější a neúspěšnější v její historii, se významně podílely na obnově míru v této oblasti. Šlo o konflikty v Nikaragui, Salvadoru, Guatemale, Hondurasu a na Haiti. Z *jihoamerických států* se mezinárodní pozornost soustřeďuje na urovnání vnitřního konfliktu v Kolumbii a s tím na řešení spojených otázek bezpečnosti a porušování lidských práv.

Četné ozbrojené konflikty na *africkém kontinentu* si vyžadují stále větší oběti, a to spíš civilních, než vojenských osob, mezi nimiž bývá mnoho žen a dětí. Ohrožují stabilitu států, podkopávají bezpečnost, přinášejí utrpení milionům lidí, poškozují ekonomiku dané země i celého regionu, infrastrukturu a životní prostředí s negativními důsledky pro příští desítky let.

Konflikty se vyznačují používáním hrubého násilí a s tím spojeného porušování lidských práv v nebyvalém rozsahu. Často jsou propojeny s vynuceným pohybem obrovského počtu lidí a tím vznikajícími pro-

blémy běženců, jejich ochrany a repatriace, což je spojeno se stále větší potřebou humanitární pomoci, která tak často omezuje a přímo zatlačuje příliv potřebné pomoci pro rozvoj.

Zájmy a aktivity OSN v oblasti udržování mezinárodního míru a bezpečnosti začaly vystupovat do popředí v různých formách již v *období dekolonizace Afriky* na přelomu 50. a 60. let a v některých případech i později. V této době se osamostatňuje několik desítek subsaharských afrických zemí, které se staly členy Spojených národů a to v takové míře, že postupně spolu s ostatními RZ vytvořily významnou většinu v členské základně této celosvětové organizace.

V tomto období otázkami základního významu, jež stály před OSN, bylo odstranění apartheidu v Jižní Africe, dále otázky spojené se zasahováním mocností do afrických záležitostí, jakož i problémy rozvoje a restrukturalizace mezinárodních ekonomických vztahů RZ.

Nejvýznamnější otázkou, jež v té době OSN v rozvojovém světě čelila, bylo *odstranění apartheidu v Jižní Africe*. V tomto směru se přes značné potíže a dílčí neúspěchy podařilo dosáhnout značné mezinárodní solidarity a konsensu vůči rasistické politice tehdejší jihoafrické vlády. Přijetím řady opatření, zahrnujících embargo na dovoz zbraní, ekonomické a politické sankce, včetně bojkotu v oblasti sportu a kultury, nutily Spojené národy režim apartheidu měnit kurs. Tyto kroky a příslušná opatření byly vytvářeny a přijímány v rámci OSN, v němž se podařilo nakonec prosadit její základní přednosti, kterými jsou univerzálnost, nestrannost, globální dosah a široký mandát.

Vzniklá mezinárodní opozice proti rasistickému systému v JAR dosáhla v rámci OSN toho, že antirasismus byl povýšen na základní princip v mezinárodních záležitostech a apartheid označen za *zvláštní formu agrese, za zločin proti lidstvu, jakož i za zvláštní typ kolonialismu a za hrozbu pro mezinárodní mír a společenství*.

Úspěšné odstranění apartheidu je třeba vidět prizmatem v té době probíhající studené války. Takové významné země jako USA, Británie, Francie, Německo a v určité míře i Japonsko nebyly příliš ochotny přijímat adekvátní přísná opatření proti Pretorii, neboť režim apartheidu vnímaly spíše jako svého ideologického spojence, který musí být usmířen, než jako odsouzeníhodného protivníka, kterého je nutno izolovat a donutit k zásadním změnám.

Pozorovatelé se shodují v tom, že to byl kolaps sovětského bloku, který umožnil OSN sehrát konstruktivní úlohu v řešení tohoto problému, a to v době, kdy tehdejší jihoafrická vláda velmi váhavě přistupovala k procesu mírových a demokratických reforem a společenských přeměn v zemi. Lze rovněž souhlasit s názorem, že to byli sami Jihoafričané, v čele s takovými osobnostmi, jako Nelson Mandela, na straně tmavé většiny, a Frederik de Klerk na straně bílé

menšiny, kteří nakonec dosáhli pro mnohé velmi nečekaného řešení pro budoucnost své země. Někdy se hovoří o tomto nekrvavém řešení jako o zázraku. Úloha Spojených národů byla podle znalců *především podpůrná a doplňující* a její angažovanost v této otázce byla v určitých obdobích do značné míry rétorická. Nicméně není pochyb o tom, že konec éry apartheidu v JAR byl *výrazným mezníkem ve vztazích Afriky a OSN*, jakožto nejvýznamnější celosvětové organizace.

Četnost konfliktů zvláště v subsaharské části Afriky koncem 20. století výrazně vzrostla, a tím i aktivity OSN. V oblasti *jižní Afriky* byla podpisem mírové dohody mezi vládou *Mozambiku* a *Mozambickým hnutím národního odporu* (RENAMO) v roce 1992 ukončena řada let trvající občanská válka. To samé se však nedaří v *Angole* přes úsilí čtyř ustavených mírových komisí a úřadu OSN pro Angolu. Koncem 90. let opět vzplála občanská válka, jež se zdála být již zažehnána, a to díky využití diamantových nalezišť protivládními povstalci (viz blíže o zvláštních rysech afrických konfliktů).

Střední Afrika se stala centrem zvýšené pozornosti Spojených národů poté, co několik desetiletí etnické napětí v *Rwandě* vyústilo v roce 1994 v krvavý konflikt, který lze označit za genocidu, s oběťmi, které šly do statisíců. Misi OSN pro Rwandu se nepodařilo zprostředkovat příměří a její mandát ukončila Rada bezpečnosti (RB) v roce 1996. Pro postih válečných zločinů ustavila mezinárodní tribunál pro Rwandu. V sousedním Burundi se až po několika letech úsilí OSN a předních afrických státníků (v roce 2000) podařilo uzavřít mezi znepřátelenými stranami dohodu o míru a usmíření. Konfliktní situace přetrvává v *Demokratické republice Kongo* a pokračující boje brání plnému nasazení mírových jednotek pod vlajkou OSN. V *Konžské republice* (Brazzaville) byla podepsána mírová dohoda až po několika letech trvajících nepokojů a ozbrojených střetů v roce 1999. *Mise OSN pro Středoafrickou republiku* napomohla k uzavření mírových dohod mezi vládou a povstalci koncem 90. let.

V *západní Africe* patří válka a krize v *Sierra Leone* k nejzávažnějším a nejsložitějším konfliktům v subsaharské Africe. Mírové uspořádání a návrat k civilní vládě, dojednané OSN ve spolupráci s Organizací africké jednoty (OAJ) a Ekonomickým společenstvím západoafrických států (ECOWAS) v polovině 90. let, nemělo dlouhého trvání. Armáda se spojila s ozbrojenými rebely ze Sjednocené revoluční fronty (RUF) a vytvořila vládnoucí vojenskou juntou a boje pokračovaly. Rovněž uzavření mírových dohod v Lomé o ukončení války a vytvoření vlády národní jednoty z roku 1998 se nerealizují. Propukly nové boje a RB byla nucena zvýšit počet mírových jednotek mise OSN (UNAMSIL) na třináct tisíc a zahájila v roce 2000 proces ustavení soudního dvora pro osoby, jež se dopustily válečných zločinů.

Ve *východní Africe* válka mezi *Etiopií a Eritreou* a občanská válka a trvající krizový vývoj v *Somálsku* patří mezi nejzávažnější konflikty v regionu. Boje o sporná území mezi Etiopií a Eritreou přerostly v polovině 1998 v krvavou válku s masivním použitím vojáků a vojenské techniky, včetně letadel. Teprve v červnu 2000 bylo v Alžíru dosaženo dohody o ukončení bojů navržené OAJ. *Mise OSN pro Etiopii a Eritreu* byla pověřena dohledem nad dodržováním příměří a dohodnutých bezpečnostních závazků. Jednání o vymezení sporných hranic jsou velmi obtížná a zdoluhavá. Občanská válka a charakter krizového vývoje v *Somálsku* značně ztěžuje úsilí *Operační mise OSN* (UNOSOM) o mírové řešení konfliktu. Vojenské jednotky Spojených států a dalších zemí rovněž neuspěly a po ztrátách byly staženy. Vzhledem k neúspěšnému splnění cílů byly rovněž staženy vojenské jednotky mise OSN - UNOSOM.

Růst konfliktnosti v zemích subsaharské Afriky v průběhu 90. let, jak potvrzují analytici, se projevuje v tom, že asi jedna třetina z 42 subsaharských zemí byla či zůstává stále zapletena do mezistátních a vnitřních ozbrojených konfliktů. Hlavní poradce generálního tajemníka OSN pro otázky míru a bezpečnosti ve střední a západní Africe Ibrahim Gambari (původem z Nigérie) upozornil rovněž na to, že převažují spíše vnitřní konflikty (intra-state conflicts) před mezistátními konflikty (inter-state conflicts).

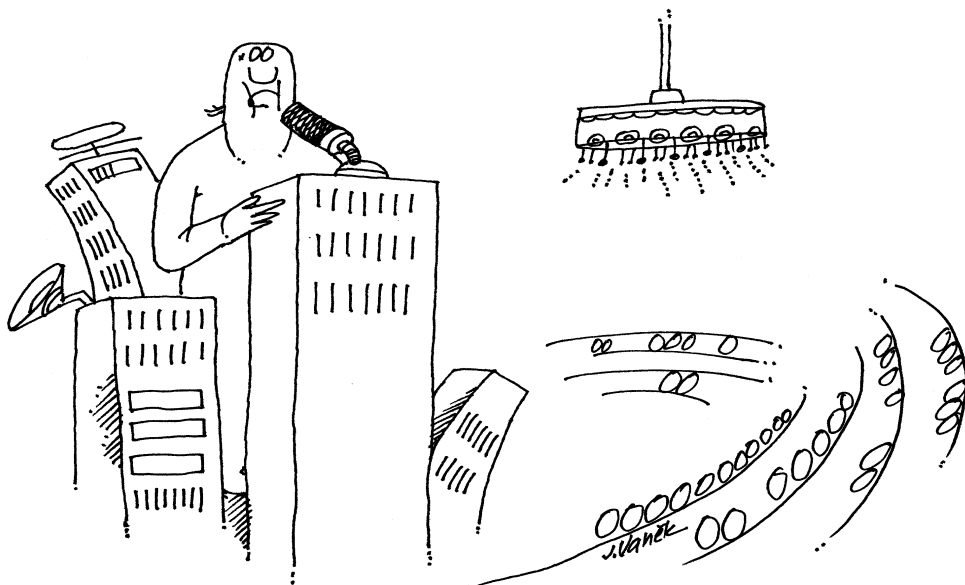
Řešení vnitřních konfliktů vyžaduje zvláštní přístup, neboť se v nich zpravidla nestřetávají pouze vojáci pravidelné armády, ale jde většinou o *povstalecké ozbrojence*, rekrutující se z mládeže, a často, bohužel, i dětí, a to za situace, kdy stát je v rozkladu a státní instituce se hroutlí. Takovým typickým případem je *Somálsko*.

Dalším rysem, komplikujícím řešení ozbrojených konfliktů, je *účast ozbrojených sil druhých států* na území, kde se konflikt odehrává. Na území Konga (Kinshasa) dnes bojují na jedné straně vojáci Angoly, Nami-

bie a Zimbabwe jako spojenci centrální konžské vlády proti ozbrojeným povstaleckým hnutím, podporovaným na druhé straně vojáky Ugandy a Rwandy. Úsilí OSN či OAJ zastavit palbu a najít mírové řešení takových konfliktů bývá značně komplikované a v některých případech téměř beznadějně. Obdobně tomu bylo v případě úsilí OSN a OAJ zastavit palbu mezi eritrejskými a etiopskými vojenskými jednotkami v nedávné dva roky trvající (1998–2000) velmi krvavé válce, vyvolané územními spory, a dověst znepřátelené strany k jednacímu stolu.

Dalším, nikoliv ojedinělým rysem ozbrojených konfliktů v Africe, jsou *nalezště diamantů*, které povstalci vytěží, ilegálně prodají a za takto získané finanční prostředky nakoupí zbraně. To jim umožní pokračovat v ozbrojených střetnutích či občanských válkách. Je to případ Angoly, Konga (Kinshasa) a Sierra Leone, kde se diamanty nacházejí. Tak např. angolské opoziční hnutí Národní svaz za úplné osvobození Angoly (UNITA) mohlo tímto způsobem v roce 1998 obnovit mnoho let trvající občanskou válku, která se zdála být již u konce.

Zkušenosti posledních let ukazují, že udržování míru, ve smyslu zabránění válečnému konfliktu, samo o sobě nestačí k udržení trvalého míru. Skutečné bezpečnosti nelze dosáhnout bez podpory ekonomického rozvoje, sociální spravedlnosti, demokratizačního procesu, dobré správy věcí veřejných (good governance) a ochrany lidských práv v příslušných zemích. Mír a bezpečnost v Africe jsou dosud ohrožovány strukturálními slabostmi daného ekonomického a sociálního prostředí a nedostatečně zakotveným respektem k lidským právům. V mnoha případech je patrná *souvislost mezi ozbrojenými konflikty a chudobou*. Toto spojení je nejnapadnější v otázce uprchlíků, nebezpečného onemocnění AIDS a nákazy virem HIV, jakož i dlouhodobé celkové ekonomické krize, ničení ži-

votního prostředí a dalších problémů. Podle odhadů zabíjí AIDS v Africe každým rokem čtyřikrát více lidí, než si vyžádají četné ozbrojené konflikty.

Afrika se proto právem stala oblastí přednostního zájmu Spojených národů a jejich generálního tajemníka, což se odrazilo i v Miléniové deklaraci o úkolech a cílech OSN pro 21. století, obsahující zvláštní opatření, která by měla pomoci Africe vyřešit její rozvojové a bezpečnostní problémy.

Cetnost, složitost a obtížnost spojená se zvládáním ozbrojených konfliktů v Africe, ale i v dalších oblastech, staví generálního tajemníka OSN, Odbor pro mírové operace (DPKO), který je hlavním operačním orgánem všech mírových operací OSN a je řízený zástupcem generálního tajemníka, jakož i Radu bezpečnosti, již se přisuzuje hlavní odpovědnost za udržování míru a bezpečnosti, před velmi složitými problémy a rozhodnutí. *OSN nedisponuje vlastními vojenskými jednotkami* a členské státy jí dobrovolně poskytují vojenský personál, technické vybavení a logistické zázemí potřebné k provedení operace. Jsou financovány mezinárodním společenstvím, avšak *finanční zdroje OSN jsou omezené*. Na mírové operace OSN byly v roce 2000 vynaloženy přibližně 2 miliardy USD, což představuje zhruba jen 0,15 procenta celkových světových vojenských výdajů.

Pro úspěšný průběh mírových operací je nezbytně nutné splnění určitých předpokladů. Mezi ně především patří:

- upřímné přání bojujících stran vyřešit své spory mírovou cestou;
- jednoznačný mandát pro aktivity OSN;
- silná jejich podpora ze strany mezinárodního společenství,
- zajištění prostředků nutných k úspěšnému dosažení cílů operace.

Mezi donucovací opatření k udržení či obnovení mezinárodního míru a bezpečnosti může RB přikročit jak k *hospodářským sankcím*, tak i k *mezinárodnímu vojenskému zásahu*. V posledním desetiletí byly sankce v Africe použity proti Libyi, Libérii, Rwandě, Somálsku, silám UNITA v Angole, Súdánu, Sierra Leone, Etiopii a Eritreji. Sankce mají mnoho forem: od plošných ekonomických a obchodních sankcí po více specializovaná opatření, jako jsou zbrojní embargo, zákazy cestování, finanční nebo diplomatická omezení. Jejich smyslem je přimět příslušný stát, aby postupoval v souladu s cíli RB, aniž by bylo nutné uchýlit se k použití násilí. Členské státy i mnohé humanitární organizace vyjadřují obavy z možných nežádoucích dopadů sankcí na nejvíce zranitelné vrstvy obyvatelstva, jako jsou ženy a děti. Zazněly rovněž obavy z možnosti vedlejších ekonomických důsledků pro jiné státy, které musí přerušit obchodní a ekonomické vztahy se sankcionovaným státem. Proto stále více začíná převládat přesvědčení o potřebě výrazně zdokonalit uplatňování sankcí a omezit tak jejich negativní dopady buď přímým začleněním humanitárních výjimek do rezolucí RB, nebo jejich lepším zacílením. V této

souvislosti se těší stále větší podpoře tzv. *inteligentní sankce*, které se snaží vyvíjet tlak spíše na vládnoucí elitu, než na běžné obyvatelstvo a omezit tak humanitární škody. Inteligentní sankce zahrnují např. zmrazení finančních aktiv a zablokování finančních transakcí elit či entit, které svým jednáním uvalení sankcí vyvolaly.

Po selhání mírového úsilí k důraznějším opatřením k zvládnutí a ukončení ozbrojených konfliktů jsou *vojenské zásahy*. Rada bezpečnosti v takových případech může povolit koalici členských států použít všechny potřebné prostředky, včetně vojenských, k vyřešení ozbrojeného konfliktu, jako tomu např. bylo při obnovení suverenity Kuvajtu v roce 1991. V Africe byly obdobné vojenské zásahy použity k zajištění bezpečného průběhu humanitárních operací během občanské války v Somálsku (1992) a Rwandě (1994). Přestože zmíněné zásahy byly schváleny RB, velení zůstalo po celou dobu v rukou zúčastněných států. Nejednalo se tedy o mírové operace OSN, které jsou zřizovány RB a řízeny generálním tajemníkem a jemu podřízeným odborem pro mírové operace (DPKO).

V rozšiřující se škále vhodných a účinných postupů a nástrojů, jimiž lze konfliktům čelit, se OSN zaměřuje především na *prevenci konfliktů*. Její hlavní strategií, jež by zamezila přerůstání sporů v konflikty a opětovnému výskytu konfliktů, je *preventivní diplomacie, preventivní nasazení a preventivní odzbrojení*.

Preventivní diplomacie zahrnuje kroky a opatření, které zamezují vzniku sporů, řeší je dřív, než dojde k jejich eskalaci, a omezuje jejich rozsah poté, co již vypukly. Může mít podobu zprostředkování, usmírování či vyjednávání. Nezbytnou součástí prevence je *systém včasného varování*. Spojené národy monitorují pozorně politický vývoj ve světě, aby mohly identifikovat místa ohrožení mezinárodního míru a bezpečnosti, a umožnit tak RB a generálnímu tajemníkovi preventivní akci. Jako zprostředkovatelé a aktéři preventivní diplomacie působí vyslanci a zvláštní zástupci generálního tajemníka na mnoha místech světa. V některých problematických oblastech může i pouhá přítomnost zvláštního zástupce zabránit eskalaci napětí. Tyto aktivity OSN probíhají často *ve spolupráci s regionálními organizacemi*, jakou je v případě Afriky OAJ. Nově ustavená celoafrikácká instituce – *Africká unie*, jež má OAJ asi během dvou let nahradit, hodlá mj. vytvořit nový systém účasti v efektivnějším zvládnutí konfliktů v afrických zemích.

Preventivní diplomacie může být podpořena *preventivním nasazením mírových sil* v terénu, které by zamezily pravděpodobnému vypuknutí konfliktu. Jejich nasazením by se vytvořila *tenká modrá linie*, jež by měla přispět k zvládnutí konfliktu vytvářením důvěry mezi spornými stranami v jeho mírové řešení. Preventivní nasazení mírových kontingentů OSN se dosud uskutečnilo v Africe v případě Středoafričské republiky a v Evropě v Makedonii.

Cílem *preventivního odzbrojení* je omezit počet lehkých zbraní v regionech náchylných ke konfliktům. V Mozambiku, ale i v jiných oblastech, bylo odzbrojení nepřátelenských sil a zničení jejich zbraní součástí celkových mírových dohod.

Třebaže souhrnná a dobře připravená strategie OSN pro prevenci konfliktů představuje značnou potenciální možnost zabránit konfliktům či je zvládat a ukončit, poté co již propukly, je velmi obtížné ji formulovat a aplikovat, tj. zvolit vhodné a účinné prostředky v daném konkrétním případě. Zvláště občanské války s sebou přinesly řadu otázek a problémů z hlediska možných reakcí mezinárodního společenství, včetně dilemat *intervence*, ve smyslu vojenského zásahu za účelem ochrany civilistů. Tváří tvář genocidě, zločinům proti lidskosti a válečným zločinům ve střední Africe a zvláště na Balkáně a jinde vyvolala použití vojenské intervence širokou diskusi a řadu otazníků.

Generální tajemník argumentuje tím, že mezinárodní společenství by se mělo shodnout na legitimních a všeobecně platných principech ochrany civilistů proti masovému a systematickému porušování lidských práv, které by byly vtěleny do mezinárodního práva. Vychází z toho, že právním rámcem těchto principů jsou univerzální normy obsažené v Chartě OSN, mezinárodním humanitárním právu, lidských právech a právech uprchlíků. Upozorňuje na to, že koncepcí intervence zachycuje široké spektrum akcí, v určitých případech i zásah RB do vnitřních konfliktů za účelem vytvoření bezpečného koridoru a bezpečných zón v oblastech konfliktu, uvalení sankcí a dalších opatření.

V následné diskusi jedna skupina států zastávala názor, že v těch případech, kdy dochází k porušování lidských práv a páchání zločinů proti lidskosti, má mezinárodní společenství jednoznačnou odpovědnost zabránit takovým projevům, a pokud není jiná možnost, i použitím síly schválené RB.

Druhá skupina států vznášela otázky nad takovými otázkami jako např., kde končí humanitární pomoc a kde začíná vměšování do vnitřních záležitostí? Dále, jak rozlišit *humanitární nutnost* použití intervence a politické či ekonomické motivy? Vztahuje se humanitární intervence jen na slabé či na všechny státy bez výjimky?

Třetí skupina států argumentovala tím, že myšlenka použití humanitární intervence jako taková může potenciálně podkopat Chartu OSN, narušit svrchovanost států a ohrozit legitimitu vlád i stabilitu mezinárodního systému. Tyto státy zdůrazňují, že všechny kroky na ochranu lidských práv musí respektovat nezávislost, svrchovanost a územní celistvost všech zemí a vůli vlád a obyvatel těchto zemí.

Debata k otázce použití vojenské intervence v zemi, kde dochází k hrubému a masovému porušování lidských práv pokračuje a principy, o které se přitom jedná, budou patrně znovu podrobeny zkoušce ve chvíli,

kdy bude mezinárodní společenství čelit další významné humanitární krizi.

Vedoucí představitelé OSN upozorňují, že otázka míru a bezpečnosti není jen obrana území, ale *spíše ochrana* obyvatelstva. Efektivnost Spojených národů v oblasti míru a bezpečnosti závisí na vytváření partnerství mezi vládami, skupinami občanské společnosti, soukromým sektorem a především mezi lidmi. Zvládání konfliktů, zvláště pak řešení pokonfliktních situací, vyžaduje i aktivní zapojení *nestátních aktérů*. Občanské konflikty a války v Africe ukázaly, jak mohou být zneužity k prosazování soukromých zájmů a finančního obohacení. Přísun soukromého kapitálu, pokud je koordinován s mezinárodním úsilím o prosazení míru, může na druhé straně zásadním způsobem přispět k obnově ekonomiky po skončení konfliktu. Rovněž zvládání procesů globalizace a jejich negativních vlivů na ekonomicky slabší státy vyžaduje dohody i s nestátními aktéry, resp. tzv. soukromým sektorem. Vzniká potřeba mezinárodního zvládání vlivů globalizačních procesů na světovou ekonomiku. Generální tajemník OSN Kofi Annan hovoří o potřebě *společného managementu světových záležitostí*. Pokusem jak vytvářet taková globální partnerství všech účastníků světové ekonomiky a mezinárodního společenství je návrh tzv. Globální úmluvy (Global Compact), na jejímž základě by se soukromé korporace zavázaly dodržovat ve sféře svých aktivit principy již dříve definované širší mezinárodní komunitou v oblasti lidských práv, zaměstnanosti a životního prostředí. Nadnárodní či transnacionální společnosti, jako hlavní představitelé tzv. soukromého sektoru, by se na základě Globální úmluvy měly stát partnery či spoluhráči i na tvorbě *sociální infrastruktury* globální ekonomiky. Generální tajemník OSN uvádí, že Globální úmluva chce zásady v systému globálních ekonomických vztahů upevnit, což pomůže vytvářet v dlouhodobější perspektivě stabilnější a bezpečnější zázemí i potřeby světového byznysu.

Mezinárodní společenství se poučilo z minulých mírových operací a vypracovalo plán reformy mírových sil a v řadě oblastí posiluje mírotvorný potenciál Spojených národů. Zaměřuje se přitom zejména na prevenci konfliktů a neustálé přizpůsobování mírových operací novým výzvám, včetně zapojování regionálních organizací a uplatňování nových přístupů na posilování a stabilizaci míru po skončení konfliktu.

Použitá literatura:

Fakta a čísla OSN. Základní údaje o Organizaci spojených národů, New York–Praha 2002.
Common Destiny. New Resolve. Annual Report on the Work of the Organization 2000, United Nations 2000.
Annual Report on the Work of the Organization 2001, United Nations 2001.
Africa Recovery. United Nations Department of Public Information, New York, Volumes 2000–2002.

Představy naplněné jen zčásti Co jsou WFUNA a UNA?

ILJA ULRICH

Za nepřiliš libozvučnými zkratkami WFUNA a UNA se skrývá jednak Světová federace sdružení pro Spojené národy (World Federation of United Nations Associations), jednak se ta druhá vztahuje k národním sdružením téhož (United Nations Associations).

Federace se po *Miléniovém summitu OSN* v roce 2000 revitalizuje, z čehož by měl zajisté upřímnou radost její zakladatel a předseda, ministr zahraničních věcí Československé republiky Jan Masaryk, který brzy po jejím založení v roce 1946 řekl: „Máme velmi naléhavý úkol přesvědčit všechny lidi dobré vůle ve všech zemích o významu Spojených národů v pravém smyslu slova.“ Koncem roku 1947 se v jednom svém poselství ještě vyjádřil takto: „Ve své funkci předsedy Světové federace kážu a burcuju kudy chodím a kudy jezdím. Je vám snad známo, že více jezdím, než chodím. Je třeba, abychom byli všichni dobře informováni o samé podstatě Spojených národů, abychom věděli, co vlastně je ta Charta, abychom rozuměli vnitřní masinérii, tj. Bezpečnostní radě, Hospodářské a sociální radě, právu veta atd., atd.“

Tyto úkoly plní *WFUNA* a její národní sdružení s větším či menším úspěchem do dnešních dnů. V dobách studené války byla národní sdružení většiny zemí pod přímou kontrolou státních úřadů, zejména potom v totalitních zemích východní Evropy. Současně je však pravda, že národní *Sdružení pro Spojené národy* někdy také posloužila jako neoficiální kanál komunikace v záležitostech, které bylo s ohledem na napjaté vztahy poněkud riskantní předložit přímo v orgánech OSN. S jakým úspěchem, a to případ od případu, se dnes lze jen dohadovat.

WFUNA dnes sdružuje víc než 110 národních sdružení. Ta pracují s různou mírou aktivity, často v závislosti na výši podpory státu. Velmi aktivní jsou tradičně, prakticky od svého založení v padesátých letech, sdružení ve skandinávských zemích, dále např. ve Velké Británii či Číně. A to do té míry, že jsou schopna financovat vlastní projekty, např. v Africe zřizovat letní školy či akademie, navazovat široké kontakty a šířit myšlenky OSN v médiích, na univer-

zitách i na středních školách, a to poměrně ve značném rozsahu. Typické jsou jejich různé kampaně, zejména po vyhlášení *Miléniové deklarace* v roce 2000. Také výzvy státníkům v různých aktuálních mezinárodně-politických kauzách, jmenovitě vážících se k mírovému procesu na Blízkém východě, k situaci v Afghánistánu či k zahájení činnosti Mezinárodního trestního tribunálu OSN.

WFUNA jako mezinárodní organizace samozřejmě těží z aktivit jednotlivých národních Sdružení pro Spojené národy, propaguje jejich činnost, vyzývá k napodobování. Jedna z původních a současně velmi důležitých myšlenek jejího zakladatele se ale neujala. Totiž být jakýmsi pevným sjednotitelem nevládních organizací nejrozumnějšího druhu. Těch vlivných bylo v roce 1946 kolem stovky. Dnes je těch nejvýznamnějších více než tisícovka. Jednotlivá sdružení si většinou, a to i na půdě OSN, žárlivě střeží svou vlastní nezávislost a svým finančním zázemím daleko předčí *Federaci*. Zabývají se ochranou lidských práv, ekologií, bojem proti AIDS, postavením žen atd. Svět se od dob Jana Masaryka zkrátka dost změnil.

Jak vypadá dnešní *WFUNA*? Zdá se, že již překonala poměrně vleklou krizi vedení a do určité míry i krizi finanční. Na svém 36. plenárním zasedání v Kalkatě, v dubnu 2000 (mimořádně, dvě z těchto plenárních zasedání se po válce uskutečnila v bývalém Československu) si *Federace* stanovila dva významné úkoly: především energicky naplňovat zformulované cíle a zásady *Miléniového summitu*, a dále – přenést řadu úkolů na regionální seskupení, jež v případě Evropy představuje tzv. *WFUNA-EU Liaison Group*, jakési nevládní přidružení k EU. Schůzek této skupiny se účastní i *České sdružení pro Spojené národy*. V době příprav ČR na vstup do EU to považujeme za zvlášť důležité, neboť pololetní jed-

nání skupiny slouží nejen k výměně zkušeností, ale i k iniciaci koordinace činnosti.

Obecně lze říci, že *Miléniový summit OSN* byl pro *Federaci* velkou vzpruhou. Samotná deklarace summitu obsahuje srozumitelné dlouhodobé úkoly jak pro OSN jako celek, tak i pro členské země a širokou paletu nevládních organizací. Nepřímo pak *Miléniový summit* vedl i k ozdravení financí *Federace* dokonce do té míry, že umožnil vyhlášení vlastního projektu „*Zaostřeno na Afriku*“.

Jak si vede *České sdružení pro Spojené národy*? Funguje od svého založení v roce 1946. Prošlo ovšem za tu dobu různými politickými peripetiemi. V současnosti sdružuje na 200 členů a příznivců, má pobočky v Praze i mimo Prahu. Spolupracuje s Informačním centrem OSN v Praze, s Ministerstvem zahraničních věcí ČR a také s některými nevládními organizacemi s obdobným zaměřením. Česká UNA organizuje přednášky, semináře a sympozia, vyhlašuje odborné studentské soutěže s cenami, vydává sborníky studentských prací, spolupodílí se na organizaci mezinárodní postgraduální badatelské konference Střediska mezinárodních studií Fakulty mezinárodních vztahů VŠE. Sdružení si zvláště cení, že se jeho činnost podařilo prostřednictvím odborných přednášek pro Krajská pedagogická centra přenést i do regionů. Náplněmi těchto přednášek jsou např. úkoly OSN na počátku tohoto století, fenomén globalizace, podíl OSN na odstraňování světové chudoby, postup reformy OSN, ochrana lidských práv... a nevyhýbají se ani kontroverznímu postavení tématu. „*Má ještě OSN na počátku nového tisíciletí vůbec smysl?*“ V každoročně připravovaném programu je toho více. Pro úplnost dodejme, že to vše se děje s rozpočtem dvacetkrát menším, než je příspěvek státu např. u našich finských kolegů.

Jan Masaryk byl zkušený diplomat, ale také člověk s vizí a velkými ideály. Zřejmě se ani v budoucnu nezdaří vytvořit mohutné a vlivné „*lidové OSN*“, onu velkou federaci spolků, organizací, osobností i prostých zainteresovaných lidí, kteří by sledovali všechno dobré i zlé co se děje kolem Spojených národů a usilovali o pozitivní korekci tam, kde by to bylo zapotřebí. Činnost nevládních organizací při OSN je rozdrobená a takovou asi zůstane. WFUNA je fakticky pouze jednou z nich.

Dnešní činnost *Federace* i národních sdružení je sice dost odlišná, ale něco z původních ideálů a reakcí přece jen zůstalo. I jistý symbolismus. V roce 2000, v den, kdy vstoupila v platnost „*Úmluva o zákazu používání, skladování a převozu náslapných min a o jejich zničení*“ se z iniciativy britské UNA rozezněly zvony v kostelech po celém Spojeném království a obdobná reakce byla i v Kanadě. Snad by měl Jan Masaryk radost.

○

Pod dohledem generálů

Turecká společnost a její přibližování EU

V souvislosti s ambicemi Turecka stát se členem Evropské unie¹⁾ se do popředí zájmu dostává otázka specifického postavení armády ve společnosti. Z hlediska EU, definovaného Kodaňskými kritérii a západním pojetím civilně-vojenských vztahů, je její přetrvávající zasahování do politického dění vnímáno jako nelegitimní a nedemokratický anachronismus.

ERIK SIEGL

Zvláštní postavení tureckých ozbrojených sil ovšem nepředstavuje výraz či pozůstatek tendence k ustavení autoritativního režimu, ale spíše důsledek specifického politického a společenského vývoje, v němž armáda tradičně hrála významnou a v mnoha ohledech pozitivní roli. Případné oslabení vlivu armády na politické scéně a její podřízení civilním autoritám proto představuje složitý a dlouhodobý proces, který závisí nejenom na míře reformního úsilí stát se členem Evropské unie ale i celkově stabilním vývoji turecké společnosti.

Historie

K pochopení současného postavení armády v turecké společnosti je nezbytný krátký exkurz do historie. V období hluboké krize a pozvolné dezintegrace Osmanské říše v 19. století se zejména v důstojnických akademiích, které byly z naléhavé potřeby modernizace armády nejvíce otevřeny evropským vlivům, zformovalo reformní mladoturecké hnutí s cílem odstranění sultánovy autokracie, zavedení ústavního režimu a modernizace státu. Armáda sehrála klíčovou roli při zavedení ústavního režimu v roce 1908 a při vzniku novodobé Turecké republiky z rozpadajících se zbytků Osmanského impéria po prohrané 1. světové válce. Kromě vítězné války proti Řecku (1919–1922), odporu vůči diktátu velmocí ze Sevres a uhájení územní integrity vůči arménskému a později kurdskému nacionálnímu hnutí, je její role spjata také s následnou hlubokou společenskou transformací.

Do čela projektu sekularizovaného, moderního a Evropě otevřeného Turecka se postavil generál a první prezident Mustafa Kemal, později nazývaný Atatürk (Otec národa), jehož hluboké a často tvrdě prosazované reformy položily základ dnešního společenského a politického systému. Po jeho smrti (1938) až do 50. let byla země řízena bývalými vojáky a spolupracov-

níky Atatürka, kteří svlékli uniformu a řídili stát jako civilisté. Jejich prvořadým cílem bylo upevnění republikánského zřízení, zásady sekularismu (*laiklik*), rozvíjení modernizačních reforem (prostřednictvím dominantní role státu v ekonomické i sociální oblasti) a zabezpečení integrity země. Ta je v ideologické rovině do současnosti ztotožňovaná s doktrínou existence jednotného a nedělitelného tureckého národa a popíráním existence etnických menšin s výjimkou těch, zmíněných v Lausannské smlouvě (1923).²⁾

Od zavedení pluralitního politického systému v 50. letech až do současnosti armáda vystupuje v roli ochránce těchto základních ideových postulátů Kemalismu, které jsou v ústavě stanoveny jako neměnné. V průběhu poválečného vývoje doposud celkem čtyřikrát, prostřednictvím vojenského převratu (1960, 1980) či silným nátlakem na politické scéně (1971, 1997), výrazně zasáhla do politického vývoje země. Většina zahraničních pozorovatelů a domácí veřejnosti přitom např. nekrvavý vojenský převrat ze září 1980 považuje za východisko z hluboké společenské a ekonomické krize, doprovázené politicky motivovaným násilím a terorem, který kvůli paralýze státních institucí hrozil přerůst v občanskou válku. Už mnohem méně populární diktatura generálů následně uspěla za cenu omezení základních politických a občanských práv při znovunastolení zákonnosti a stability. Nová ústava z roku 1982, která byla přímo koncipována generály, posléze otevřela cestu pro postupné předání řízení státu zpět politickým stranám a pro dynamický ekonomický rozvoj v následujícím desetiletí.

Současné postavení armády

Postavení „strážkyně“ stability země a státní ideologie Kemalismu zabezpečuje armádě stále vysokou prestiž u velké části obyvatelstva. Armáda je dlouhodobě zdaleka nejpopulárnější institucí v zemi, což

z pohledu tureckých generálů legitimizuje jejich intervence na politické scéně. Oficiální prameny turecké vlády úlohu ozbrojených sil definují jako: „ochranu území a státního zřízení před vnějším a vnitřním nebezpečím...spočívající ve včasné a správné identifikaci hrozeb proti jednotě země, tureckého národa nebo ústavním principům a následném použití vhodných sil a prostředků.“³⁾ Ohrožení zásad státní ideologie Kemalismu je přitom z pohledu velení armády vnímáno stejně ostře jako skutečné či domnělé hrozby pro teritoriální integritu a suverenitu země.

Hlavní nástroj vlivu armády a prostředek jejího zasahování do exekutivy představuje Rada národní bezpečnosti (MGK) vytvořena po prvním vojenském převratu v roce 1961. Podle litery ústavy (čl. 118) je poradním orgánem vlády pod předsednictvím prezidenta, ve skutečnosti je však nejdůležitějším politickým orgánem v zemi. Kromě nejvyšších ústavních představitelů a ministrů v ní zasedá náčelník generálního štábu a velitelé jednotlivých druhů vojsk. Agenda Rady je vskutku široká, kromě vojensko-bezpečnostní politiky se zabývá specifickými problémy zahraniční politiky, případnými ústavními změnami a především tzv. vnitřními hrozbami – islamismem a kurdským separatismem/autonomismem. Jako otázky nejvyššího státního zájmu tak MGK projednává zákaz zahalování žen ve státních institucích, otázky výuky islámu na různých typech škol či míru omezení kulturních a menšinových práv příslušníků kurdského etnika. Na jednání Rady generálův mohou nastolit v podstatě jakékoliv téma, které dle jejich názoru a interpretace souvisí s bezpečností státu a stabilitou jeho společenského systému.

Rada národní bezpečnosti disponuje stálým sekretariátem, zaměstnávajícím přes dva tisíce osob (ve většině civilistů), mezi nimiž je možné nalézt špičkové odborníky z různých společenských oborů. V čele tohoto aparátu stojí generál přímo podřízený náčelníku generálního štábu.⁴⁾ Na jednotlivých jednáních MGK zásadně nedochází k hlasování o projednávaných otázkách, jejich hlavním účelem je ventilace postojů a případná doporučení armádního velení politickému vedení země. Poslední úprava příslušného zákona z října 2001, spočívající ve zvýšení počtu civilních členů MGK (9 ku 5 ve prospěch civilistů) a v zdůraznění poradní funkce tohoto orgánu, proto představuje spíše kosmetické úpravy motivované snahou otupit výhrady EU a jejich dopad na faktický vliv armády je zanedbatelný. Evropská komise ostatně ve své poslední hodnotící zprávě z listopadu 2001 uvedla, že ve sledovaném období nezaznamenala podstatné zvýšení civilní kontroly armády.⁵⁾

Nicméně moc a vliv armády není svým rozsahem a povahou absolutní. Po spíše

výjimečných zkušenostech s přímým řízením státních záležitostí z počátku 80. let a negativních reakcích obyvatelstva by to v zájmu zachování společenské prestiže armády bylo těžce představitelné. Turečtí generálové v tomto ohledu neprojevují mocenské ambice a neomezují politický pluralismus, pokud ovšem nevybočují z definovaných mantinelů a neohrožují jimi chápanou stabilitu společenského systému. Velení armády do politiky zasahuje pouze v oblastech tzv. „zvláštního zájmu“ a jinak se obecně staví do role supervizora politického dění. Při svém jednání na politické scéně si přitom nemůže počínat svévolně. Každá intervence, aby byla efektivní, musí reagovat na určitou společenskou poptávku a opírat se o podporu části politického establishmentu, podnikatelských kruhů a zejména širší veřejnosti. Nepromyšlený razantní zásah, nehledě na domácí komplikace, hrozí odradit zahraniční investory a kreditory a oslabit vyhlídky na zahájení vstupních rozhovorů s EU. Členství v EU přitom podporuje kolem 70 procent populace Turecka.

Pro pochopení příčin přetrvávajícího vlivu armády, kromě její značné popularity, je nutno zohlednit také značnou nestabilitu tureckého politického systému a celkově nízkou prestiž politických stran. Průzkumy dlouhodobě ukazují, že turecká veřejnost svou politickou elitu celkově vnímá jako neschopnou, zkorumpovanou vrstvu, bez vize a programu, s primárním zájmem na vlastní moci a prospěchu. Naproti tomu důstojnictvo, navzdory nesporným privilegiím jeho vyšších složek, se svým sociálním profilem a hmotným zabezpečením nijak výrazně nevymyká průměru společnosti a není výrazně zasaženo korupcí a skandály. Vzhledem k specifickým tureckého politického systému (relativně vysoký podíl hlasů pro tzv. nesystémové strany, osobní rivalita mezi vůdci stran a z toho plynoucí fragmentace) se většina vlád potýká s problémem zajištění stabilní parlamentní podpory a vnitřní programové koheze. Tyto faktory ovlivnily i akceschopnost současné tříčlenné vládní koalice B. Ecevíta při řešení hluboké finančně-ekonomické krize a prosazování reformních kroků, požadovaných EU pro zahájení vstupních jednání. Přívrženci silné role armády poukazují na tyto skutečnosti jako na důvod, který brání odchodu armády z politické scény. Slovy předního britského odborníka G. Jenkinse: „Zvláštní role armády v Turecku je spíše symptomem než příčinou neúspěchu politického systému zabezpečit stabilitu, prosperitu a efektivní správu věcí veřejných.“⁶⁾

Domácí scéna

Zasahování do vnitropolitického vývoje je pro turecké generály jednoznačně důležitější než oblast zahraniční politiky. Tato skutečnost je dána především vysokou mí-

rou konsensu tradičních politických stran o národních zájmech a nižší důležitosti rizik, vnímaných armádou.

V období studené války představoval z pohledu armády hlavní vnitřní hrozbu domácí levicový radikalismus spojený s vnější hrozbou ze strany Sovětského svazu. Od poloviny 80. let se do popředí dostává guerillový boj Strany kurdských pracujících (PKK). Zatímco armáda po více než patnáctileté boji guerillu vedenou PKK nakonec porazila, jádro problému, otázka etnicko-kulturních práv a socio-ekonomického rozvoje zaostalých kurdských oblastí, zůstává prozatím bez odpovědi. Pokračující vnímání kurdské otázky pouze jako bezpečnostního problému boje proti separatismu by přitom omezilo možnost jejího komplexního a trvalého řešení.

V devadesátých letech nejenom v Turecku získává na síle politický islamismus.⁷⁾ Skutečnost, že armáda jakékoliv ohrožení zásady sekularismu zásadně odmítá byla potvrzena sesazením vlády N. Erbakana v roce 1997, v němž generálové sehráli vedoucí roli. Bezprostřední příčinou tlaku armády na rezignaci vlády se stal odpor premiéra N. Erbakana k požadavkům armády omezit náboženské vzdělávání a činnost náboženských řádů. Paradoxně to přitom byla turecká generalita, jež na počátku 80. let iniciovala, pod vlivem sovětské invaze do Afghánistánu a ve snaze o vytvoření ideologické protiváhy levicovému radikalismu, opětovné zavedení povinné náboženské výuky na základních školách a povolení k působení a financování náboženských nadací ze zahraničí (obojí bylo od dvacátých let minulého století zakázáno). Přestože zavedení šari'e v Turecku pravděpodobně podporuje pouze menší část voličů islamistických stran, zásada striktního sekularismu je islamisty bez rozdílu odmítána.

Pro další udržení sekulárního charakteru společnosti a boj proti „plíživé islamizaci“ armáda vnímá jako kritickou právě oblast vzdělávání. Povinná vojenská služba v délce 18 měsíců, kromě osvojení vojenských dovedností, slouží také k osvětě o zvláštním poslání ozbrojených sil a upevnění hodnotové a ideologické orientace mladých mužů v linii ideologie Kemalismu.⁸⁾ Podobně jako v dnešním Švýcarsku či bývalé SFRJ plní služba v armádě sociální funkci tmele společnosti. Oficiální zdroje k tomu uvádí: „Vzdělávání a trénink poskytovaný armádou turecké mládeži různého společenského původu ji sjednocuje kolem společného cíle a napomáhá jí získat společné sociální vědomí, které udržuje tureckou kulturu a historii stále živou.“

Zahraniční politika

V oblasti zahraniční politiky je obecně role armády méně výrazná a čitelná. Ar-

máda vystupuje především jako hlavní garant a klient strategického spojení s Washingtonem a ve vztazích se sousedními zeměmi, jež v mnoha případech mají silnou vojensko-bezpečnostní dimenzi. Pomíneme-li napjaté bilaterální vztahy s Řeckem a přítomnost třicetitisícového tureckého kontingentu na Kypru, existují napětí a vnímaná bezpečnostní rizika zejména na východní hranici. Z pohledu generality a mnoha politiků v Turecku je vnímání některých domácích problémů a hrozeb tradičně velice úzce spojené s vnějšími vztahy země. Dokladem této vazby jsou pravidelné operace proti kurdským povstalcům v severním Iráku, nedávné hrozby intervence proti Sýrii (za její podporu PKK) a příležitostné zosťovňování vztahů s Íránem, obviňovaným z podpory tureckých islamistů. Případné vnitropolitické komplikace v těchto oblastech jsou také důvodem značné zdrženlivosti Ankary vůči možné intervenci Spojených států proti Iráku.

Turecká armáda, zejména díky programu vojenské pomoci USA a transferům moderních západních zbraňových systémů, svým vojenským potenciálem značně převyšuje armády sousedních zemí. Tato skutečnost se projevuje obecně asertivním postojem turecké generality v rámci vnějších vztahů Turecka vůči jeho východním sousedům.

Armáda byla a je také hlavním motorem úzké vojenské spolupráce s Izraelem, započaté v únoru 1996 a v posledních letech rozšiřované také do civilních oblastí. Hlavní osou spolupráce jsou oblasti zbrojního průmyslu (inovace a vývoj vojenské techniky), výcviku a zpravodajských služeb, namířené zejména proti Sýrii. Od této spolupráce si turecká armáda mimo jiné slibuje přístup k nejmodernějším technologiím, jejichž transfer je omezován zdrženlivým postojem amerického Kongresu. Vzhledem k proliferaci zbraní hromadného ničení Sýrii, Irákem a Íránem je zájem v tomto ohledu zaměřen zejména na balistické systémy a protiraketovou obranu.⁹⁾

Armáda a Evropská unie

Problematika vztahů Turecka s Evropskou unií se stále více ze zahraničně-politické roviny přesouvají do roviny vnitropolitické. Po získání kandidátského statutu na summitu v Helsinkách v roce 1999 se termín Kodaňských kritérií stává pevnou součástí vnitropolitického diskurzu. Role armády, tradičního garanta sekulárního zřízení a prozápadní orientace země, je dnes ze strany Bruselu vnímána jako jedna z významných překážek zahájení vstupních rozhovorů. Evropská komise v tzv. Accession Partnership Document z listopadu 2000, který vytyčuje přístupovou strategii a mapuje hlavní oblasti nesouladu mezi *acquis communautaire* a tu-

reckou realitou, jako střednědobé politické kritérium uvádí potřebu „uvést ústavní roli Rady národní bezpečnosti do souladu s praxí panující v členských zemích EU“.¹⁰⁾

Velení armády doposud odmítalo uskutečnění politických reforem, garantujících plnou svobodu projevu a respektování kulturních práv menšin, na úkor možného oslabení kemalistických principů sekulárního a integrálního pojetí tureckého národa. Tento postoj vyplývá z přetrvávajícího vnímání islamismu a kurdského hnutí jako „existenčních“ hrozeb pro společenský systém a integritu země. Přítomnost islamistů, na rozdíl od minulosti, přibližování země k EU paradoxně podporují. Dokladem toho je hlasování strany AK v tureckém parlamentu v srpnu tohoto roku o balíku odvážných legislativních reforem, jejichž prosazení do praxe nebude snadnou a rychlou záležitostí. Stejně jako představitel kurdské menšiny vidí v proevropské orientaci prostředek ke garanci svobody vyjadřování (resp. kulturních práv) a svého postavení jako legitimní síly na turecké politické scéně. EU tak svým požadavkem na větší politickou liberalizaci nepřímou otvírá prostor pro tyto skupiny a směřuje k omezení vlivu tradičně prozápadní armády.

Není proto překvapivé, že celkový postoj velení armády k členství Turecka v EU, za podmínky splnění Kodaňských kritérií, je přinejmenším ambivalentní. Dokladem toho jsou i nedávná vyjádření generála Tunčera Kilince, generálního tajemníka Rady národní bezpečnosti, z března tohoto roku. Generál Kilinc veřejně vyjádřil, z důvodu údajného nezohledňování tureckých zájmů a vnitřních specifik ze strany Unie, k hledání alternativ k doposud málokdy oficiálně zpochybňované dlouhodobé orientaci na vstup do EU.¹¹⁾ Přes oficiální dementi velení armády, které tyto výroky označilo za soukromý názor, jasné vyjadřují postoj konzervativní části vojenských a politických špiček, že Turecko nesmí přibližování k pořádku ještě vzdálenému cíli obětovat základní rysy svého společenského systému a státní ideologie. Tyto postoje jsou ze strany EU posilovány nejenom občasné projevovalou skepsí k možnosti tureckého členství, ale i odmítáním zařadit PKK a další domácí radikální skupiny na seznam teroristických organizací.

Závěr

Provázanost turecké armády a jejího postavení s vnitřními problémy země, společně s přetrvávající hrozbou politické a ekonomické nestability, v podstatě vylučují její rychlý ústup z politické scény pouze v důsledku vnějších tlaků Evropské unie. Přibližování Turecka západnímu pojetí civilně-vojenských vztahů, právě kvůli zmíněné provázanosti a podpoře pro

zvláštní pozici armády u velké části obyvatelstva, představuje asi nejsložitější a nejkomplexnější aspekt směřování k EU. Jeho další postup závisí zejména na tempu řešení složitých vnitřních problémů a konfliktů a na stabilitě vnitropolitického vývoje, která otevře cestu další liberalizaci a posílení demokratického systému.

Armáda přitom představuje sílu, z uvedených důvodů bránící důrazné liberalizaci politického systému, na druhou stranu i nejvýznamnějšího garanta stability před extrémů všeho druhu. Zdrženlivost k politickým reformám vedení armády vysvětluje rizikem možné destabilizace. O dalším vývoji mnoho napoví předčasné parlamentní volby, plánované na listopad tohoto roku. Současná ekonomická krize a silné postavení islamistických stran neposkytují z pohledu generality příliš vhodné prostředí pro brzké uskutečnění politických reforem. Případný výrazný úspěch islamistů ve volbách by s největší pravděpodobností vyvolal intervenci armády a znemožnil praktické uskutečnění nedávno odsouhlaseného balíku reforem. Tohoto negativnímu scénáři může zabránit zformování silné proreformní a proevropské alternativy na politické scéně, jež doposud nenašla vhodná řešení pro problémy turecké společnosti.

erik_siegl@hotmail.com

¹⁾ Turecko získalo statut kandidátské země na summitu EU v Helsinkách v prosinci 1999. Na rozdíl od ostatních zemí tzv. druhé vlny však zatím nepřistupují jednání mezi EK a Tureckem neprobíhají. Jejich zahájení je ze strany EU podmiňováno provedením konkrétních politických reforem viz Accession Partnership Document, European Commission, Brussels 2000.

²⁾ Jedná se o řeckou, arménskou a židovskou komunitu.

³⁾ <http://www.turkishembassy.org/government-politics/politicsdefense.htm>.

⁴⁾ C. Candar: Turkey's domestic evolution. Pressures and Constraints, GCSP, Geneva 2001, p. 10.

⁵⁾ 2001 Regular Report on Turkey's Progress Toward Accession, European Commission, Brussels 2001, p. 16.

⁶⁾ G. Jenkins: Turkish Military. Context and Circumstance, Adelphi papers No. 337, IISS 2001, p. 83.

⁷⁾ Pro účel tohoto textu autor termín „islamismus“ používá ve smyslu politického hnutí usilujícího o posílení prvků a zásad islámské vírouky v životě společnosti. K rozsáhlé diskusi o terminologii a často nevyjasněnému užívání termínů viz L. Kropáček: Islámský fundamentalismus, Praha 1996.

⁸⁾ Viz internetová stránka Ministerstva zahraničních věcí Turecké republiky <http://www.turkishembassy.org/governmentpolitics/politicsdefense.htm>.

⁹⁾ Podrobněji k turecko-izraelské spolupráci, viz D. Jung, W. Piccoli: The Turkish-Israeli Alignment, Security Dialogue, No.1, March 2000.

¹⁰⁾ Accession Partnership Document, European Commission, Brussels 2000, p. 11.

¹¹⁾ A General speaks his mind, The Economist 16. 3. 2002, p. 35.

Nový ruský extremismus

Nedávné řádění spíše chuligánských než extremistických bojůvkářů přímo uprostřed ruského hlavního města u příležitosti prohry ruského národního mužstva s Japonskem na mistrovství světa v kopané znovu připomnělo, jak velkým problémem současného Ruska je extremismus ve všech svých podobách.

LIBOR DVOŘÁK

Přestože při opileckých bouřích na Mancežském náměstí a v jeho nejbližším okolí zřejmě nešlo o vnější projevy nějakých pochybených politických koncepcí, řada pozorovatelů v Moskvě okamžitě přisvědčila s podezřením, rovnajícím se v nejednom případě jistotě, že fotbalový pogrom byl jen jakýmsi taktickým cvičením sil, které by si pro podobná vystoupení mohly najít i mnohem závažnější důvody, než je jedna sportovní porážka.

Organizovaný postsovětský politický extremismus, jehož reprezentanti se například podle ruské privátní televize NTV na nedávném fotbalovém masakru rozhodně podíleli, se rodil uprostřed 80. let na počátku Gorbačovovy perestrojky, ba možná ještě dřív. Už v roce 1984 špatný ruský herec Dmitrij Vasiljev založil tzv. historicko-literární klub Pamjat' (neboli „paměť“, ale chceme-li, také „památka“). Jeho stanovy byly nanejvýš počestné a jeho záměr víc než účtyhodný – kultivovat slavné ruské historické a vojenské tradice, z nichž vyrostl světový význam, ale předeevším moc v té době již chřadnoucího sovětského státu. Ke konci desetiletí už se však klub změnil v „národně-vlasteneckou frontu“ téhož jména, a to už byla ona čerstvá káva. Vasiljev, který do té doby vytvořil dobře organizované bojůvky ruských černokošiláčů, se už zcela otevřeně označoval za fašistu, jemuž nebyl dost dobrý ani německý nacismus. Ten se totiž nedokázal vypořádat se „světovým židovstvem“, o němž je Vasiljev přesvědčen, že „usiluje o světovládu“. Podobných (a patrně i mnohem nebezpečnějších) spolků se na počátku 90. let v Rusku vyrobilo mnoho. Jejich organizační strukturu se však stále ještě násilnickému státu podařilo poměrně účinně rozrušit a lidé jako Dmitrij Vasiljev či Alexandr Barkašov se postupně dostávali před soud a tu a tam dokonce i za mříže.

Co se ovšem rozrušit nepodařilo, je psychologická, či snad dokonce „ideová“ základna ruského politického extremismu. Předchozí vládnoucí komunistický režim byl sám extrémem, dovedeným v řadě ohledů ad absurdum, a když se nakonec sám ze sebe zhroutil, našlo se dost lidí, kteří byli ochotni tento extrém něčím nahradit – velmi často proto, že to považovali za nezbytné.

Integrovaní, ne-li základní komponentou ruského extremismu je přitom xenofobie ve

všech svých podobách, zuřivý, zpravidla velmi primitivní antisemitismus (s nímž se ostatně setkáme i u řady velmi vzdělaných a inteligentních lidí) a stejně primitivní ruský šovinismus. Na denním pořádku jsou v ruských velkoměstech hony na příslušníky neevropských národností, jejichž iniciátorům je zpravidla jedno, zda decimují Číňany, Afghánce, Pákistáncce či Indý. Hovořit o živočišné nenávisti značného procenta Rusů vůči tzv. osobám kavkazské národnosti by zřejmě bylo nošením dříví do lesa – už proto, že tato fobie se postupně proměnila ve stát organizované násilí, které se jmenuje čečenská válka.

Ruský prezident Vladimir Putin považuje boj proti politickému extremismu za jednu ze svých priorit. Právě on prosadil, aby Státní дума schválila zákon o boji proti extremismu. Tato právní norma definuje extremismus jako libovolnou aktivitu, jejímž cílem je svrhnout zákonnou vládu, podněcovat sociální, národnostní a náboženskou netoleranci a šířit fašistickou literaturu. Zákon dává státním úřadům k dispozici nové nástroje k zásahu proti takovýmto spolkům. Vrcholem příslušných úředních pravomocí je pak zákaz extremistických organizací. Přestože jde o důležitý legislativní krok, jehož nesporným důvodem je i zlidštění tváře Ruska v očích zbytku světa, oponenti současné oficiální moci namítají, že základní definice extremismu v zákoně je příliš všeobecná a že úřadům umožní zakázat i činnost uskupení sice neformálních, nikoli však extremistických – nemluvě o možnosti velmi přísných trestů pro účastníky nejrušnějších demonstrací.

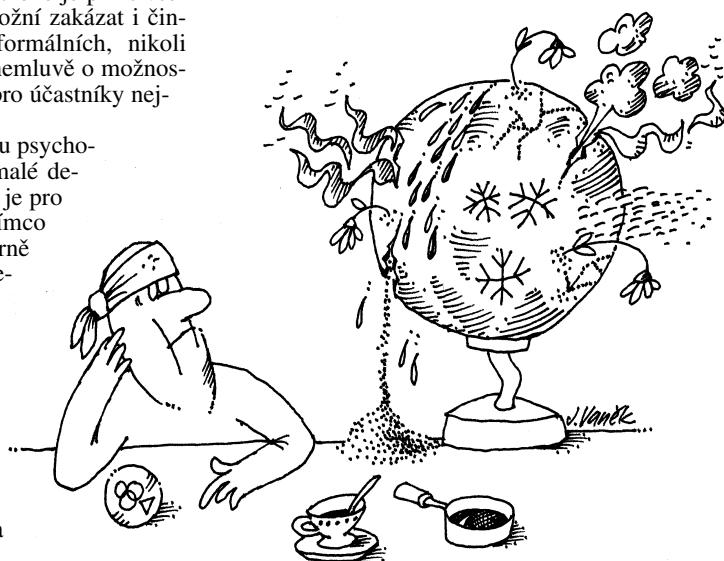
Vraťme se ale k onomu psychologickému podhoubí a malé demokracické tradici, která je pro ně živnou půdou. Zatímco autoritativní stát je patrně schopen likvidovat extremistické organizace typu Vasiljevovy Pamjati nebo Barkašovovy Ruské národní jednoty, na druhé straně sám vytváří předpoklady pro vznik spolků možná ještě problematičtějších. Příkladem za všechny budiž zcela

nová mládežnická organizace Iduščije vměstě (Jdoucí pospolu). Tento novotvar, spojující prvky někdejšího Pionýra a Kom-somolu, je totiž financován ze tří zdrojů: podílejí se na něm rodiče organizovaných dětí, ale také místní a státní rozpočty. Jdoucí pospolu mají své hlavní sídlo v krásně opraveném historickém domě na moskevské okružní Sadové třídě a jejich plány jsou vskutku velkorysé.

Polovojsensky organizované skupiny pěstují studium slavné ruské historie (když o té neslavné samozřejmě mlčí), návštěvy kin a divadel či turistické výlety k architektonickým památkám Ruska. Na tomto vcelku účtyhodném programu by snad nebylo nic tak špatného – kdyby ho nedoprovázely neblaze proslulé myšlenky typu „když se ti nebude chtít, donutíme tě“ a kdyby se tento spolek nezačínal podobat pospolitostem typu Hitlerjugend.

Právě Jdoucí pospolu vyvolali i zatím snad nejdopudivější ruskou „celospolečenskou akci“ Knihu za knihu, v níž každému, kdo odevzdá knížku „pokleslého“ či „pornografického“ autora, organizace náhradou vydá knihu autora vlasteneckého a takřkajíc prověřeného. Prvními terči této stále ještě pokračující kampaně se stali známí soudobí autoři Viktor Pelevin a Vladimir Sorokin. Za jejich možná problematické, ale literárně bezesporu hodnotné knihy Jdoucí pospolu poskytují román *A jitra jsou zde tichá* rovněž kvalitního, poněkud tradicionalistického, zato však jednoznačně vlasteneckého válečného spisovatele Borise Vasiljeva... Jasně není jen to, kdo škodlivost či naopak prospěšnost jednotlivých autorů posuzuje a kdo o novodobé klatbě, hodně připomínající středověkou inkvizici, v konečné instanci rozhoduje.

Rusko jistě musí bojovat proti každému projevu politického extremismu. Jak už to ale v podobných případech bývá, státní moc postihuje jen následky. Dokud se ale nepodaří odhalit a neutralizovat zdroje nového ruského extremismu, bude to boj marný.

Doi-moi – změna, reforma či transformace

LUKÁŠ SLUKA

Po uplynutí první dekády od sjednocení Vietnamu v roce 1975 bylo zřejmé, že i přes některé úspěchy se Vietnamská socialistická republika (VSR) nejen nepozvedla z ekonomické krize, která postupně zasáhla všechna odvětví, ale naopak do této krize upadala stále hlouběji. Kýžený a všeobecně očekávaný blahobyt se jako světlo na konci tunelu nedostával a důvěra v něj rok od roku nenávratně mizela.

Komunistická strana Vietnamu (KSV) a její kádry, které chronické potíže stále omlouvaly vleklou a strastiplnou válkou proti Francii a USA, zřejmě stále nebyly schopny rozpoznat pravé příčiny bezprecedentního zaostávání.

Na konci sedmdesátých a začátkem 80. let se objevovaly už tak závažné společensko-ekonomické problémy, že se dodnes toto období nazývá *krizí* i v oficiálních stranických dokumentech. Situace se postupně zhoršovala a v polovině 80. let dospěla do bodu, kdy bylo všem vedoucím činitelům jasné, že dosavadní koncepce výstavby socialismu jsou neudržitelné.

V této době stagnace, nedostatku jídla, deficitního rozpočtu, obrovské inflace a dalších typicky krizových momentů se schylovalo k 6. sjezdu KSV.¹⁾ Předcházela mu široká příprava členské základny. Každý člen strany musel, podle Ho Či Minových směrnic, provést sebekritiku před kolektivem a měl veřejně složit účty z toho, jak ze své pozice přispěl k naplňování generální linie strany – *linie výstavby socialismu*. Uvnitř KSV propukla živá diskuse, jejímž ústředním tématem byla otázka, proč se za uplynulých deset let socialistické výstavby společnost dostala do tak hluboké krize a ekonomické stagnace. K příležitosti nadcházejícího 6. sjezdu KSV (prosinec 1986) měl být pod názvem *Mot so van de kinh te - xa hoi trong chang duong dau tien* (Některé společensko-ekonomické problémy úvodní etapy) vydán analytický sborník, sepsaný tehdejší intelektuální stranickou elitou – univerzitními děkany, profesory a členy ÚV KSV. Sborník sice vyšel až po sjezdu, ale z materiálů, které obsahoval, jasně vysvítala touha po reformách, stejně jako to, že k přijetí *doi moi* jako oficiální doktríny mělo a muselo dojít. Sborník obsahoval teoretické změny východisek a předcházející období hodnotil v duchu, který strana chtěla nadále přijmout za svůj: „Už nemůžeme více myslet, činit a žít jako zastara, je třeba začít uskutečňovat reformy. Každý člověk se musí sám, od základů obrodit, přičemž z oblastí až k centru musí proběhnout proces *doi moi*.“²⁾ Nebo na jiném místě: „Potřebujeme především nové pojetí a novou změnu myšlení.“³⁾

Na 6. sjezdu KSV, který se konal od 15. do 18. prosince 1986, a kterého se zúčastnilo 1 129 delegátů z celé VSR, zazněla ostrá kritika politiky uplynulých let. Politickou zprávu přednesl tehdejší generální tajemník KSV a předseda státní rady *Truong Chinh*. V ní se uvádělo, že „vietnamský lid prošel za posledních pět let cestou zkoušek... Úkolů stanovených 5. sjezdem strany nebylo dosaženo, a to především pokud jde o stabilizaci sociálně ekonomické situace a životní úrovně obyvatel. Růst výroby neodpovídal možnostem země a množství vynaložené práce. Produktivita práce je nízká, přírodní zdroje jsou nedostatečně využívány. Úloha státního sektoru je ještě slabá.“⁴⁾

Na závěr byl zvolen nový generální tajemník *Nguyen Van Linh Linh* (bývalý tajemník KS v Ho Či Minově městě, známý svým shovívavým postojem k čínským podnikatelům) a členové politického byra ÚV KSV. Do nového třináctičlenného byra bylo zvoleno jen pět nových tváří, což vystihovalo akcent na kontinuitu politických elit i v době nadcházejících politických změn.

Občas se v souvislosti s členy *liberálnějšího křídla* KSV, které reprezentovali zastánci a realizátoři *doi moi*, hovoří o tzv. *jižanech*. Některé analýzy totiž nepovažují za náhodu fakt, že mnoho z nich pocházelo, nebo ve své kariéře bylo politicky činných právě v jižní části země.⁵⁾ V nových funkcích to byli: premiér *Nguyen Van Linh*, předseda Státní rady *Vo Chi Cong*, předseda Rady ministrů *Pham Hung*, předseda Státní plánovací komise *Vo Van Kiet* a od února roku 1987 i nový ministr obrany a pozdější prezident *Le Duc Anh*. Staré kádry (*Pham Van Dong*, *Le Duc Tho*, *Truong Chinh*) byly v souladu s konfuciánskou etikou odsunuty do funkcí zvláštních politických poradců, které byly vytvořeny speciálně pro ně.

Povaha reflexe uplynulých let

Jak se konstatuje v dokumentu přijatém KSV na 6. sjezdu, na vině za hospodářský stav země byly „vážné a dlouhotrvající chyby ve stranických směrnicích a stranické politice, chyby ve strategii a v organizaci práce.“⁶⁾ Oficiálně se v dokumentu za největší

omyl stranické strategie označila „nedočkavost při postupu k uskutečňování socialismu – politika přímého postupu k socialismu“ a z ní vyplývající a o tuto teoretickou bázi opřené směrnice strany. „Rychlost, síla, neotřesitelnost“ to bylo jedno z charakteristických hesel strany v období před *doi moi*. Důsledkem dřívějších pojetí byly: „Subjektivismus, voluntarismus, povrchní myšlení i činnost, uspěchanost a postup podle vlastních subjektivních tužeb.“⁷⁾ Sebekritika strany vztahující se k tomuto období se opírala o tezi: „Při realizaci výstavby socialismu jsme se neřídili podle objektivních historických zákonitostí, pravidel běhu historie.“⁸⁾

Strana uznala vlastní chyby, přičemž si podle svého prohlášení vzala jako kritérium sebekritiky marxismus-leninismus, který spolu s myšlenkami Ho Či Mina dodnes tvoří stranickou doktrínu. Strana pochopila, že apriorní příčinou krize není nedůsledně uplatňovaná poválečná strategie, jak se tvrdilo ještě na 5. sjezdu, ale strategie samotná. Na předních místech byla kritizována kampaňovitost, jako kopírování charakteristického znaku čínského *Velkého skoku vpřed* a „předčasné odstranění nesocialistického ekonomického sektoru.“⁹⁾ Dále se na pranyří ocitl *voluntarismus*, jenž se po vítězné válce projevoval neomezenou důvěrou ve vlastní síly, jejichž zpochybňování bylo v prvních letech existence VSR stíháno jako trestný čin.

Podle oficiálních politických představ prvních let po sjednocení země byla jedinou překážkou na cestě k blahobytu *nedostatečná mobilizace sil*. Odtud také politika kampaní, která byla pro první etapu výstavby socialismu příznačná a pojila se s všudypřítomnou atmosférou volání po definitivním a co nejrychlejším odstranění soukromého sektoru v ekonomice, pochopitelně bez jakéhokoli ohledu na jeho možnou efektivitu. Kampaně také svou podstatou velmi často porušovaly vyhlášený *princip dobrovolnosti* a zcela jasně se v nich projevoval rozpor mezi oficiální politikou o zakládání zemědělských družstev a její praktickou realizací. Důsledně se prosazovalo zavádění čistě socialistických typů vlastnictví, tedy státního a družstevního. Byť tehdejší vedoucí činitelé, vzhledem k vnitropolitické a mezinárodní situaci, neměli mnoho možností výběru, jak VSR ekonomicky řídit, analýzy ukázaly, že vedení státu „nevyužilo sílu a potencialitu *vícesektorové ekonomiky*“¹⁰⁾, která byla z hlediska tehdejší ideologie symptomem kapitalismu.

Doi moi nebyla tedy jen novým pojetím reformy, ale vlastně i záchrannou brzdou možného pádu režimu. Socialismus měl být lidu představen v jiném světle, než jak ho znal dosud. Jako systém flexibilní, schopný reagovat na vzniklé společenské a ekonomické potíže a efektivně je řešit. Bylo zřejmé, že úspěch *doi moi* se bude poměřovat především „ekonomickou efektivitou činnosti reformy.“¹¹⁾ Ta byla považována za jádro, které při úspěchu může samo dokázat „výhody socialismu a jeho dynamickou povahu.“¹²⁾

Ze všech uvedených důvodů jasně vyplývala potřeba neodkladně začít s uskutečňo-

váním společenských, v první řadě ekonomických přeměn, které v některých bodech dostaly i ráz přeměn politických.

V posledním programovém usnesení 6. sjezdu se projevil i obrat ve vztahu k Čínské lidové republice (ČLR): „Trvale zastáváme názor, že přátelství a spolupráce mezi Vietnamem a Čínou jsou mimořádně významným faktorem vývoje situace v jihovýchodní Asii. Mezi národy obou zemí existuje od dávných dob přátelství. Vždy projevovaly vzájemnou solidaritu a pomáhaly si v boji proti imperialismu, za nezávislost a svobodu. Společným zájmem všech národů obou zemí je mír, nezávislost a hospodářský rozvoj. Tyto zájmy stojí nad nynějšími rozpory. Vláda a lid Vietnamu si nesmírně váží přátelství mezi národy obou zemí a vynaloží veškeré síly na jeho obnovu. Nejednou jsme navrhovali urychleně normalizovat vztahy mezi VSR a ČLR a teď znovu oficiálně prohlášíme: Vietnam je ochoten jednat s Čínou kdykoli, na jakékoli úrovni a kdekoli o normalizaci vztahů a o řešení dalších otázek v zájmu národů obou zemí, míru v jihovýchodní Asii a na celém světě.“¹³⁾

Přechodné období vedoucí k socialismu (POVS)

Na 6. sjezdu se tak pod heslem „Podívat se pravdě do očí“ konečně spustila varianta vietnamské perestrojky, tzv. *doi moi*. Hlavním impulsem k jejímu zahájení byla především svízelná finanční a ekonomická situace. Lze říci, že samotným jádrem reformní politiky bylo snížení státních zásahů do podnikání a otevření se cizím investicím. Politika si kladla za cíl stát se soběstačnou v potravinové produkci a zvyšování životní úrovně obyvatelstva. Strana přestala zapírat, že recept, který sama zvolila a stvrdila na dvou předcházejících sjezdech, byl neúspěšný a nevyhovující. Nutnost realizace *doi moi* byla shledána jako otázka „existenčního významu pro další osud země“.¹⁴⁾

Doi moi byla chápána jako podmínka zdárného uskutečňování POVS, které kontrolovaným připuštěním kapitalistických prvků do hospodářství bude suplovat historickou etapu „dlouholetého spontánního procesu vývoje ekonomiky v kapitalistické společnosti“¹⁵⁾ kterou byl Vietnam nucen vynechat, umožní rozvoj a etablování vědeckotechnické revoluce ve VSR a tak splní svůj úkol – vytvořit materiální základnu k přechodu k socialistické společensko-ekonomické formaci. To je jeden z důvodů proč lze POVS charakterizovat jako *substituci kapitalismu*.

Perestrojka v SSSR a její vliv na VSR

Mimo vnitřních vietnamských příčin a důvodů zde sehrál velmi důležitou roli ještě jeden faktor: spuštění perestrojky v bývalém Sovětském svazu. Je nezbytné si totiž připomenout, že od rozkolu mezi Čínou a SSSR na počátku šedesátých let, se VSR orientovala výhradně prosovětsky, přičemž tato tendence vyvrcholila v době dvou vojenských konfliktů, které se odehrály v roce 1979. Šlo o odstranění Pol Potovy pročínské

hrůzovlády vietnamskými vojsky v lednu a následnou čínskou odvetu, vpád vojsk ČLR do vietnamského pohraničí v únoru. Prosovětská orientace VSR byla utvrzována školením vietnamských stranických kádřů na univerzitách v SSSR a v ostatních zemích východního bloku a na mezinárodní úrovni byla vyjádřena vstupem VSR do RVHP v roce 1978. To vše znamenalo, že vietnamská ekonomika i politika byly stále více vázány na Sovětský svaz a není tedy divu, že politické události, které se v SSSR v 80. letech odehrály, měly na vývoj ve VSR významný vliv. I ve vietnamském vedení se však čas od času objevovaly tendence příklonu k Číně, nikdy však nezískaly převahu.

Ne náhodou známe z historiografie i politických věd výraz „revoluce shora“. Událostí tohoto druhu bylo zejména v dálněovýchodních dějinách mnoho. Nebylo by však správné si je plést se státními nebo palácovými převraty. Pod pojmem revoluce shora se zde myslí hluboké, téměř revoluční přeměny, které jsou iniciovány samotnou státní mocí a na její popud se uskutečňují. Vždy jsou vyvolány nějakou nezbytností změny objektivní situace, popřípadě nálad ve společnosti. Významnou úlohu zde hraje i nutnost odstranění ekonomického zaostávání (viz např. reformy Meidži v Japonsku v roce 1868).

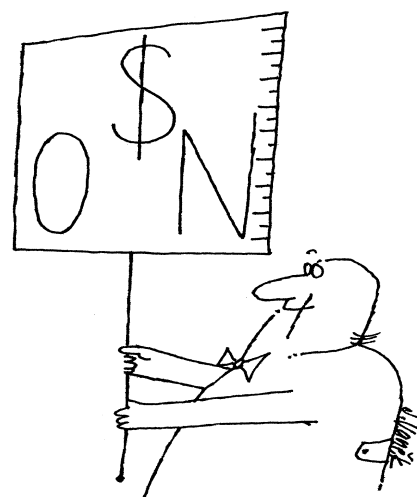
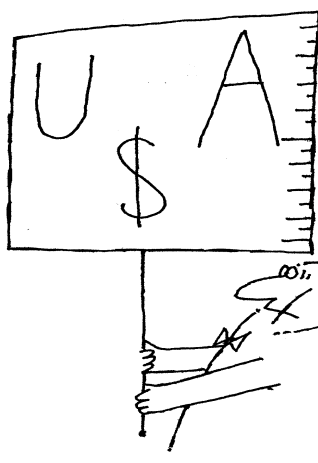
V druhé polovině 80. let začal v tehdejší Sovětském svazu a následně i ve většině socialistických zemí východního bloku proces, který je světu známý jako *přestavba*, neboli *perestrojka*, a který byl fakticky zahájen s nástupem nového generálního tajemníka ÚV KSSS Michaila S. Gorbačova. Kořeny této snahy o změnu v intencích zachování tehdejšího společenského uspořádání bychom však mohli nalézt již před Gorbačovem. Byl to již Andropov, kdo zahájil svou vládu kampaní proti korupci a velkými kádrovými změnami. Vyměnil pětinu oblastních tajemníků a ministrů. To, co bylo započato v SSSR, nemohlo zůstat bez vlivu ani ve Vietnamu a Gorbačov ve své knize o přestavbě přímo napsal: „...ani jedna socialistická země nemůže úspěšně, ve správném rytmu postupovat vpřed bez pochopení, solidarity a vzájemně výhodné spolupráce s ostatními bratrskými zeměmi.“¹⁶⁾ Na dru-

hé straně koncepce Gorbačovovy perestrojky nevyžadovala od satelitních socialistických zemí přísné napodobování a sovětská perestrojka ovlivnila VSR a KSV z největší části právě svolením zahájit a realizovat reformy s tím, že Vietnam má „právo na vlastní cestu vývoje“.¹⁷⁾

Vliv nové politiky SSSR měl však ještě jeden podstatný rys. Bylo jím oteplování vztahů s ČLR, které bylo součástí Gorbačovovy koncepce vůči Asii. Vietnam si v této nové koncepci musel hledat své místo. Čína jako podmínku urovnání čínsko-sovětských vztahů požadovala, aby Vietnam stáhl svá vojska z Kambodži. Peking trval na tom, aby SSSR namísto dosavadní podpory, jež Vietnamu dovolovala udržet v Kambodži vojenskou přítomnost, vyvinul na Vietnam tlak, který by vedl k realizaci kýžených požadavků. Vzhledem k tomu, že kambodžská otázka problematizovala vztahy VSR i s USA, Japonskem, zeměmi ASEAN a s Evropským společenstvím, rozhodl se Vietnam přikročit v květnu 1988 k jednání o stažení vojsk.

Vliv Leninovy Nové ekonomické politiky (NEP) na reformy *doi moi*

Impulsem k zahájení ekonomických reforem byla tedy především svízelná finanční a ekonomická situace, ve které se VSR ocitla v 80. letech. Vliv sovětské přestavby byl zřejmý a spuštění její vietnamské varianty fakticky legitimizoval. Ideologické kořeny *doi moi* však byly daleko hlubší a nevztahovaly se jen k perestrojce. Studium prací Marxe a Engelse nebyla věnována příliš velká pozornost, což bylo s ohledem na nesouvislost jejich díla s akutní krizí vietnamské ekonomiky pochopitelné. Ale i z jejich textů, konkrétně pozdního Engelse, však bylo možné čerpat alespoň základní ideologické konstrukce připravovaného projektu: „Všechny nerozvinuté země budou před tím, než dosáhnou socialistické formace, nuceny projít jistými společensko-politickými etapami, osobně si myslím, že o těchto etapách se můžeme vyjádřit pouze vágně a hypoteticky...Stejně jako jiné systémy bude i socialistická společnost procházet permanentním procesem přeměn...To je jeden z nejsložitějších problémů.“¹⁸⁾

Daleko větší pozornosti, než Gorbačov-
vě perestrojce a klasikům marxismu, se ve
vietnamských politicko-ekonomických ma-
teriálech a publikacích, vydaných krátce
před 6. sjezdem a po něm, těšila Leninova
koncepce reformy NEP, uplatňované v So-
větském Rusku po občanské válce a rov-
nostářském válečném komunismu. NEP by-
la schválena na 10. sjezdu Komunistické
strany Ruska (b) v březnu 1921 po krachu
plánů, které spoléhaly na rozšíření revoluce
do západní Evropy.

Starší vietnamské stranické kádry byly
přesvědčeny, že kopírování opatření NEPu
budou znamenat oživení kapitalismu, růst
bohatší vrstvy rolníků a dojde i k otvírání
malých soukromých podniků. Otázkou pro
ně zůstávalo, zda zavedení tohoto modelu
nebude nebezpečné pro socialismus a přede-
vším pro jejich vlastní elitní postavení. Je-
jich liberálnější oponenti naopak tvrdili, že
jiné cesty není, protože nad zemí opět visel
damoklův meč hladu. V diskusích se odvo-
lávali na Leninovy teze: „Nemusíme se bát
toho, že se nám rozroste maloburžoazie, ale
spíše bychom se měli bát dalšího prodlužo-
vání nanejvýš svízelné situace, a kritického
nedostatku produktů.“¹⁹⁾ Liberálnější křídlo
také samo chtělo kapitalistickému vlivu če-
lit prostřednictvím udržení klíčových pozic
státu v národním hospodářství, tedy opět pl-
ně v souladu s Leninovými koncepcemi.

NEP se stala důležitým ideovým základem
doi moi a její teorie zároveň částečným
zdůvodněním ekonomických potíží. Viet-
nam byl některými vlastními autory označo-
ván jako země nacházející se přesně v tako-
vém složitém období, jako sovětské Rusko
po občanské válce, respektive po invazi
14 mocností.²⁰⁾ Charakteristický argument
tohoto tvrzení se opíral o procentuální za-
stoupení rolnictva. Lenin zdůrazňoval, že „ne-
existuje jiný způsob, jak zapojit rolnictvo do
výstavby socialismu, než NEP“, přičemž
tomuto druhu reformy přiřkl mezinárodní
a všeobecně platný charakter: „NEP má me-
zinárodní význam. Všude na světě, kde byla
proletářská revoluce uskutečněna společně
s početně silným rolnictvem, jsou opatření
podobná NEPu nevyhnutelná.“²¹⁾ To, že
sám revolucionář Lenin byl za tehdejšího
bídneho stavu sovětského hospodářství
ochoten nejen připustit, ale i úspěšně zavést
NEP, bylo zároveň dostačujícím argumen-
tem pro „nerevizionističnost“ a „neoportu-
nističnost“ uskutečňování těchto kroků.

Vliv čínských reforem

Byl by vliv NEPu na reformy *doi moi*
překvapivě velký, sovětská perestrojka a po-
tažmo NEP nebyly jedinými faktory, které
vedly k realizaci *doi moi* ve VSR. Nápadná
je značná míra aplikace čínského pojetí.

Hlavním cílem čínských reforem, které se
rozběhly již na konci 70. let bylo překonání
krize, kterou způsobila politika realizovaná
Mao Ce-tungem až do jeho smrti v roce 1976.
V první řadě bylo nutné oživit venkovskou vý-
robu, průmysl, podpořit zahraniční obchod
a investice a „jít v souladu s trendem vědec-
kotechnické revoluce“. To vyžadovalo při-

jmout politiku větší otevřenosti k zahraničí
(*otevření vůči světu*), politiku, která se ve
Vietnamu nazývá *chinh sach mo cua* (politika
otevřených dveří) – a která je někdy chápána
jako synonymum, respektive dovětek k *doi
moi*. Normalizace vztahů s USA byla Čínou
uskutečněna mnohem dříve než Vietnamem,
což bylo, vzhledem k neexistenci válečného
konfliktu mezi ČLR a USA, postavením ČLR
mimo sovětský blok, a od šedesátých let po-
stupnému zlepšování vzájemných vztahů
ČLR a USA zcela logické. Navíc politika
Teng Siao-pchinga vycházela z předpokladu,
který později přijal za svůj i Vietnam, že „číns-
ská (resp. vietnamská) ekonomika se může
rozvíjet jen při větším přísunu technologie
a kapitálu, získaného ze zahraničí.“²²⁾

Stejně jako později KSV si i KS Číny
hodlala zajistit své právo vládnout tím, že
přiznala některé své předešlé chyby. Jednalo
se o kritiku flagrantních přehmatů *Velkého
skoku vpřed* a především o odsouzení *Kul-
turní revoluce*, která byla označena za „vše-
obecnou pohromu, ničivou a zbytečnou“.²³⁾
Jestliže obě tyto události budeme chápat ja-
ko jistou variantu procesu, který probíhal
i ve Vietnamu (překotný a co nejrychlejší
přechod k socialismu), je i v tomto bodě
model reformy Číny nápadně podobný s po-
zdějším startem *doi moi* ve VSR. Narozdíl
od KS Číny si však KSV na svém 6. sjezdu
nemusela sypat popel na hlavu za tak dlou-
hé historické období.

Rovněž i odchod 131 vysoce postavených
kádrů „staré gardy“, který v Číně proběhl
v září 1985, a jejich odstavení do funkcí po-
radců zřejmě sloužil jako vzor pro další
osud „triumvirátu“ *Le Duc Thoa, Truong
Chinhe a Pham Van Donga*.

Zbývající dva body čínské komunistické
sebekritiky – korupce a konzervatismus na
vysokých stranických i státních postech lze
úspěšně identifikovat s přiznanými slabina-
mi KSV.

Navíc u čínských i u vietnamských re-
forem nešlo jen o podobnost reflexe uply-
nulého období, ale i o nápadnou totožnost
představ o jejich následném průběhu a po-
liticalkých prioritách. Reformy měly mít
především ráz ekonomický. Za účelem poli-
tické stability a zachování systémové ne-
otřesitelnosti, kterou, jak bylo správně od-
hadováno, by mohly způsobit reformy
ohrozit, vyhlásil v březnu 1979 Teng Siao-
pching čtyři základní principy: „Držet se
socialistické cesty, diktatury proletariátu,
vedoucí úlohy komunistické strany a mar-
xismu-leninismu-Mao Ce-tungova myšle-
ní.“²⁴⁾ Jedná se takřka o totožnou čtyřčlen-
ku politicalkých zásad, jakou si zvolila KSV
pro provádění *doi moi*.

Je nasnadě zhodnotit ideologické zdroje
doi moi následovně: Za prvé, díky podob-
nosti vlastních ekonomických těžkostí se si-
tuací Sovětského Ruska po občanské válce,
se návod řešení nastalé ekonomické krize
hledal přímo v Leninově konceptu NEP. Ta
zároveň svou autoritou sloužila jako nezpo-
chybnitelná a autenticky socialistické pojetí
odlišného způsobu výstavby socialismu, než
se tomu ve VSR dělo do té doby.

Za druhé, perestrojka v SSSR a některých
ostatních zemích východního bloku spuštění
doi moi zároveň umožnila i legitimizovala.

Za třetí, vlastní politicalký obsah a způsob
realizace reforem byl z velké části okopíro-
ván od ČLR. Tento třetí moment se ale díky
komplikovaným vztahům mezi VSR a ČLR
až do rozpadu východního bloku a SSSR
v žádných oficiálních materiálech a doku-
mentech KSV neobjevoval a lze říci, že se
v podstatě tajil. Naopak od devadesátých let
se stále častěji dostával do popředí vietnam-
ských politicalkých článků, dokumentů a pro-
jevů.

Politicalké aspekty *doi moi* a jejich kritici

Šesté plénum KSV, konané v březnu
1989, se pokusilo o ideologické propracová-
ní pokračování *doi moi* a vydalo tzv. *5 zá-
kladních pravidel doi moi*²⁵⁾, podle kterých
je nutné postupovat:

1) *Doi moi* se nesmí vzdálit socialistic-
kým cílům;

2) *Doi moi* musí být opřena o ideologii
marxismu-leninismu;

3) *Doi moi* musí mít vedení strany aby re-
alizovala *panování lidu*²⁶⁾, tj. posilovala dik-
taturu proletariátu;

4) Výstavba demokracie je výstavbou so-
cialistické demokracie. Demokracie musí jít
ruku v ruce s centralizací, disciplínou, zákonností
s vědomím občanské zodpovědnosti. Demokracie
musí mít vedení a vedení musí
být spravováno demokratickými metodami,
aby se demokracie mohla rozvíjet. Demokra-
cie je pro lid, ale musí přísně postihovat kon-
trarevolucionáře působící zmatek a narušující
pořádek a bezpečnost společnosti;

5) V mezinárodních vztazích *doi moi* zna-
mená spojení vlastenectví s proletářským in-
ternacionalismem a mezinárodním socialis-
mem.

Výše uvedených *5 základních pravidel*
bylo přijato s cílem zajistit politicalkou stabi-
litu země, jež byla od kolapsu reálného socia-
lismu ve východním bloku považována za
jedno z ústředních témat. A to z těchto dů-
vodů: Za prvé, z procesů ve východní Evropě
vyvodila KSV zkušenost, že pokud rozvol-
ní politicalký život, povede to v podmínkách
Vietnamu k chaosu a dalšímu znemožnění
ekonomického růstu. Za druhé, VSR si byla
dobře vědoma, že právě politicalkou stabilitu
vysoko oceňují Mezinárodní měnový fond,
Světová banka i zahraniční investoři.²⁷⁾ A za
třetí, šlo o pochoptelnou snahu vládnoucí
vrstvy uchovat si své ekonomické výhody
a postavení. Zbývá dodat, že právě tyto teze
zaručující politicalkou stabilitu VSR byly
a jsou nejčastějším terčem kritiky ze zaha-
raniční kritiky a domácího disentu.

Zajímavé je, že i přes probíhající reformy,
byla zřejmá téměř neuvěřitelná kontinuita
mezi nejvyššími představiteli strany. V le-
tech 1930–1991 bylo členy politicalkého byra
dohromady jen něco přes třicet osob. Na
druhou stranu měly reformy od svého počát-
ku vliv i na vývoj a větší diferenciaci po-
liticalkých představ uvnitř KSV, kde se ob-
jevily různé tendence, přičemž postoje

některých členů politbyra, nebo jiných vysokých funkcionářů, přestaly korespondovat s oficiální linií: „Stejně jako v jiných bratrských socialistických zemích, jsou i u nás taci, kteří před skutečně existujícími závažnými společensko-ekonomickými těžkostmi naší země a stejně tak před otázkou cesty k socialismu v obavách kolísají a nerozumějí příčinám ani východiskům. Jejich důvěra v marxismus-leninismus a vedoucí úlohu strany upadá, nebo se dokonce ztrácí.“⁽²⁸⁾ Výtky byly směřovány do vlastních řad, protože, pomineme-li nesmiřitelně kritické hlasy pocházející od jihovietnamské emigrace v USA, jistou část katolického a buddhistického duchovenstva a většinou živelná menší povstání na venkově, mohla se potenciálně nebezpečná opozice, díky specifčnosti vietnamského politického života, zrodit právě jen uvnitř KSV, případně z jejich odpadlíků jako např. *Vu Thu Hien*, syn osobního Ho Či Minova tajemníka *Vu Dinh Huynhe*. *Vu Thu Hien* vystudoval v Moskvě filmovou režii, byl vězněn, v 80. letech se stal obchodníkem v Ho Či Minově městě, v roce 1991 uprchl ze SSSR přes Polsko do Francie, vydal knihu *Noc uprostřed dne*.⁽²⁹⁾

Jiným dokladem tohoto tvrzení je *Tran Xuan Bach*, zastánce pluralitního modelu demokracie, kterým byl už jako člen ÚV KSV. Z tohoto grémia byl v březnu roku 1990 vyloučen, později byl zbaven i členství ve straně a emigroval. *Tran Xuan Bach* byl ÚV KSV pověřen studovat kolaps socialismu ve východní Evropě, kde došel k závěrům, které vedení KSV doslova šokovaly: „1) osobní počítače a informační revoluce na Západě a především v USA daly kapitalistickým zemím obrovský náskok; 2) rychlost, se kterou se ve výrobě dovedou realizovat zajímavé technologie, nápady a zlepšování je na Západě daleko vyšší, než na Východě; 3) Svoboda pohybu lidí na Západě se těší obrovské závislosti lidí z Východu, zejména mládeže.“⁽³⁰⁾ *Tran Xuan Bach* dnes žije v USA a píše poezii. Studie, kterou napsal, pochopitelně nebyla ve VSR vydána a vypracováním nové byl pověřen jeden z ideových teoretiků KSV *Tran Trong Tan*, z něhož v této práci na některých místech cituji.

Jedním z dalších současných kritiků politického systému VSR je *Bui Tin* – bývalý vysoký funkcionář vlády VDR, plukovník Vietnamské lidové armády, redaktor armádního deníku *Quan doi Nhan dan* (Lidová armáda) a šéfredaktor tiskového orgánu strany deníku *Nhan Dan* (Lid), který žije od roku 1990 v Paříži, kde vydal své dvě knihy: *Hoa tuyet* (Sněženka) a *Following Ho Chi Minh* (Následování Ho Či Mina). *Bui Tin* řekl v roce 1998 v rozhovoru pro jednu americkou televizní společnost: „Po válce jsme 10 let žili v temnotě...pak přišla polovičatá změna, změna ekonomická bez změny politické... Komunistická strana se stala největší překážkou na cestě k pokroku naší země.“⁽³¹⁾

Kritici *doi moi* také tvrdí, že reforma vlastně spočívala jen v „odložení ideologie utopického komunismu“ za účelem umožnění většího obohacení kádru: „Jestliže se v minulosti ke straně přidávalo mnoho lidí

kvůli její ideologii, můžeme dnes konstatovat, že už není nikoho, kdo by její ideologii obhajoval. Lidé, kteří jdou se stranou tak činí výhradně kvůli osobnímu prospěchu a hledání způsobu, jak vyrabovat zdroje země, které jsou v rukou menšinové vrstvy nejvyšších kádru.“⁽³²⁾ Terčem kritiky je i „levný výprodej národních zdrojů mezinárodním silám“⁽³³⁾ a pokračování v hospodářské politice, která „nenávratně spěje ke kalamitě totálního krachu.“⁽³⁴⁾

Dalším bodem kritiky byl a je fakt, že reforma zapříčinila neuvěřitelné prohlubování propasti mezi bohatými a chudými, jednotlivými skupinami zaměstnanců a mezi úrovní života ve městech a na venkově. Stejně tak je jím vytvoření nové třídy kapitalistů, rekrutujících se z řad nejvyšších stranických činitelů a jejich potomků.“⁽³⁵⁾ To zapříčinilo, že „společnost nevyhnutelně kráčí k úplně jiné společnosti, než kterou plánovala KSV vytvořit před padesáti lety.“⁽³⁶⁾

Zajímavé je, že v posledním desetiletí se v materiálech disidentů objevil nacionalistický, ostře protičínský tón. Především vietnamská emigrace ve Spojených státech totiž v komunismu začíná vidět nástroj čínského hegemonismu, který slouží k podmanění Vietnamu. Nejnovější vietnamské územní ústupky v pohraničí a plíživá rezignace VSR na uspokojivé vyřešení sporu o Paracelské a Spratlyovy ostrovy v Jihočínském moři je toho důkazem.

Nejčastější odpovědi KSV na výtky týkající se nedostatečných politických reforem se opírají o následující tvrzení: „Pro KSV není jediného důvodu, aby v základě změnila cestu, pro kterou se sama rozhodla, tedy cestu k socialismu.“ A navíc: „Zkušenosti Vietnamu ukazují, že kapitalismus není schopen zajistit autentickou nezávislost země.“⁽³⁷⁾

Pluralismus a vedoucí úloha KSV

V zásadě se ovšem nejvíce kritiky soustřeďuje na otázku vedoucí úlohy komunistické strany ve VSR. KSV samozřejmě nepřipouští ani filozofický ani politický pluralismus. Prvně jmenovaná strana zavrhla již dávno, jelikož „nejen přijímá obě příčiny vzniku světa za rovnocenné, ale především je v zásadním rozporu s učením strany o dialektickém a historickém materialismu.“⁽³⁸⁾ Je sice nepochybné, že politika KSV ustoupila v některých jiných oblastech ke kompromisům a reformám, obzvláště v liberalizaci ekonomiky, k pluralismu politickému však zaujala strana nekompromisní stanovisko, které se nezměnilo dodnes. KSV se programově ztotožňuje výhradně s *pluralismem socialistickým*. Co je *socialistický pluralismus*? Jeho základní východisko je, že vedle vládnoucí strany nemusí, ale mohou existovat ještě strany ostatní, musí však uznat vedoucí úlohu komunistů a ideologicky podporovat socialistický stát, tak jak je chápán v teorii KSV. Jde vlastně o model Národní fronty. Ve Vietnamu existují vedle KSV ještě dvě strany, ale jejich význam, politická role a všeobecné povědomí o nich je podstatně nižší, než v bývalém Československu. Jsou to *Sociální strana* (Dang xa

hoi) a *Demokratická strana* (Dang dan chu), nazývané KSV jako strany bratrské.

Jak dokresluje materiál KSV, pod jménem socialistický pluralismus se může hypoteticky rozumět, především u reformovaných komunistů, možnost seskupování a politické činnosti více komunistických stran, nebo stran s komunistickou orientací, které prosazují různé varianty cest k socialismu. Ale i tuto variantu, stejně jako možnost fungování frakcí uvnitř strany, dnešní KSV rovněž rezolutně odmítá. Odvolává se na období před rokem 1930, tedy před vznikem KSV, kdy ve Vietnamu existovaly tři komunistické strany: *KS Indočíny* (Dong Duong Cong san dang), *KS Annam* (An Nam Cong san dang) a *Komunistická liga Indočíny* (Dong Duong Cong san Lien don). Jejich roztržitost a nejednotnost programů a vedení způsobily podle KSV chaos a škody. *Socialistický pluralismus* je podle oficiální ideologie strany „synonymem rozšiřování demokracie ve všech oblastech za účelem boje za socialistické cíle“, a protože „tomu tak má být“, strana dodává, že „není už třeba dále termín pluralismus používat a předejít tak nesrozumitelnosti.“⁽³⁹⁾

Výtky proti neexistenci pluralitního modelu KSV odmítá s následujícím odůvodněním: „Pluralismus není v souladu s historickými zkušenostmi revolučního hnutí v naší zemi“, „...problémem není vytvoření konkurence ve vedení za účelem dosažení demokracie, ale hlavně to, aby strana měla větší vědomí pro rozvinutí demokracie a *doi moi*.“⁽⁴⁰⁾ KSV na 6. plénu v březnu 1989 potvrdila: „Pluralismus by dovedl naši zemi k anarchickému chaosu“⁽⁴¹⁾ a navíc, „po celou dobu trvání kapitalistické demokracie a la USA, která byla uplatňována mocí v Jižním Vietnamu, byla KS také postavena mimo zákon“⁽⁴²⁾. Tyto teze KSV se od první etapy *doi moi* dodnes nezměnily, což potvrdil i poslední 9. sjezd.

Závěr

Dnešní vietnamská společnost sama sebe stále reflektuje jako společnost chudou, nicméně v jistém smyslu je ve VSR patrná vize všeobecné důvěry v postupné zlepšování, a to zejména pokud jde o hlavní vymoženosti zavedení trhu, který přinesl dostatek potravin a spotřebního zboží. V základním shrnutí lze konstatovat, že právě o to šlo v počátcích budování *doi moi* především. Politické reformy vytyčeny nebyly, takže jejich nekonání tedy dnes nelze v tomto smyslu kritizovat. KSV de facto dosáhla toho, co si předsevzala. Na druhou stranu připuštění s kapitalismem souvisejícího dělení společnosti na bohaté a chudé, které je zatím ve Vietnamu oficiálně chápáno jako nutnost a k čemuž přispívá i to, že fakticky si v ekonomické situaci všichni trochu polepšili, je také zevnitř i vně strany v rostoucí míře kritizováno. VSR totiž jako stát budující socialismus nevyvažuje rostoucí bohatství jedné skupiny obyvatel sociálním programem pro ty méně šťastné. Zdravotnictví a školství dnes funguje především na přímých platbách směřujících od pacientů, resp. rodičů,

do těchto sektorů. Vyjma vyplácení nepatrných důchodů, zdravotního pojištění pro úředníky státní správy⁴³⁾ a zaměstnance některých zahraničních firem, neexistuje dnes ve VSR nic, co by připomínalo sociální síť, tak jak ji známe z Evropy. Nezaměstnanost, ke které neexistují oficiální statistiky, je obrovská, což už samo o sobě by za předpokladu existence demokratických standardů a politických mechanismů běžných v Evropě znamenalo ve Vietnamu značný chaos a nestabilitu společnosti.

Vietnam v prvních letech po rozpadu východního bloku nepokrytý sázel na růst a sílu vlastní nové třídy kapitalistů v duchu prohlášení jednoho člena vedení KSV: „Ať ti, kdo mají vhodné podmínky, se především sami obohacují“, nebo „děkujeme za podporu těm, co se již obohatili.“⁴⁴⁾ Vycházíme-li z teorie samotné *doi moi* a Přechodného období vedoucí k socialismu, stojí otázka následovně: „V čem spočívají a především budou spočívat zákroky proletářského státu, kterými limituje fungování povoleného kapitalismu a činnost kapitalistů?“ Je patrné, že ekonomický kapitalismus, který měl být podle počátečních představ jasně limitován, si díky tomu, že z něho nejvíce těží právě funkcionáři KSV, získal ve vietnamské společnosti bezkonkurenčně silné pozice, a proto je neuvěřitelně jak on, tak i samotná *doi moi* ve smyslu účelu POVS, tedy vybudování materiálních základů pro přechod k socialismu. Tento *přechod* je dnes však odsouván do daleké budoucnosti a není pochopitelně úplně od věci se ptát, kdy a jestli vůbec nastane. Síly, které *doi moi* uvolnila už při svých počátcích, se tak ukazují a zřejmě ukáží být silnější a samostatnější, než jaké měly být v představách svých projektantů.

○

¹⁾ Inflace činila v letech 1983–87 přibližně 700 procent.

²⁾ Pham Nhu Cuong, *Mot so van de kinh te- xa hoi trong chang duong dau tien*, (Některé společensko-ekonomické problémy úvodní etapy), str. 11.

³⁾ Nhan dan (Lid – ústřední orgán KSV), 16. 12. 1986.

⁴⁾ Tamtéž, str. 1.

⁵⁾ Sborník *Regional surveys of the world*, Tha Far East and Australia, str. 1231.

⁶⁾ Tran Ba De, *Lich su Viet Nam tu 1975 den nay* (Dějiny Vietnamu od roku 1975 dosud), str. 79.

⁷⁾ Kieu Xuan Ba, *Lich su Dang cong san Viet Nam* (Dějiny KSV), str. 166.

⁸⁾ Nhan Dan, 16. 12. 1986.

⁹⁾ Nhan Dan, 16. 12. 1986.

¹⁰⁾ Oficiální termín vietnamské politické ekonomie.

¹¹⁾ Tran Trong Tan, *Gop phan Doi moi, cong tac ly luan-tu tuong* (Příspěvek k *doi moi*, teoretická a argumentační práce), str. 12.

¹²⁾ Tamtéž.

¹³⁾ Skončil VI. sjezd KS Vietnamu in *Rudé právo* 19.12.1986, str. 7.

¹⁴⁾ *Lich su Viet Nam tu 1975 den nay*, str. 82, nebo *Mot so van de kinh te- xa hoi trong chang duong dau tien*, str. 11.

¹⁵⁾ *Chu nghia xa hoi khoa hoc* (Vědecký socialismus), str. 58.

¹⁶⁾ Gorbačov, Michail, *Přestavba a nové myšlení*, str. 143.

¹⁷⁾ Tamtéž, str. 158.

¹⁸⁾ *Mot so van de kinh te- xa hoi trong chang duong dau tien*, str. 19.

¹⁹⁾ *Mot so van de kinh te- xa hoi trong chang duong dau tien*, str. 83.

²⁰⁾ *Viz Mot so van de kinh te- xa hoi trong chang duong dau tien*, str. 91.

²¹⁾ V. I. Lenin, *Spisy* 32, Nejbližší úkoly sovětské moci, str. 457.

²²⁾ Fairbank, John K., *Dějiny Číny*, str. 449.

²³⁾ Tamtéž, str. 451.

²⁴⁾ Tamtéž, str. 450.

²⁵⁾ *Gop phan Doi moi, cong tac ly luan-tu tuong*, str. 13.

²⁶⁾ Termín pochází od generálního tajemníka KSV Le Zuana. Je součástí politické definice fungování VSR: „Strana vede a vládne, stát spravuje a lid je pánem.“

²⁷⁾ *Viz Otevřený dopis Vo Van Kiet Politickému byru* (9. 8. 1995), str. 5, <http://www.lmvtnd.org/dossier/0895tvvk.htm>

²⁸⁾ *Gop phan Doi moi, cong tac ly luan-tu tuong*, str. 15.

²⁹⁾ Orig. *Dem gia ban ngay* (resp. *Night at Midday*), vydanou Van Nghe Publishing House v Kalifornii v roce 1997.

³⁰⁾ Former Politburo member Tran Xuan Bach turns poet, *Radio Free Asia*, 4. dubna, 2000.

³¹⁾ Přepis rozhovoru s *Bui Tinem*, viz <http://www.vwam.com/vets/buitin.html>

³²⁾ Ton That Long, Dan chu (demokracie): con duong Doi moi duy nhát (Jedinečná cesta *doi moi*), časopis *Thog luan* (Rozpravy), č. 132, 12/1999, str. 2.

³³⁾ Rozhovor s Duong Van Thuong, bývalým spolupracovníkem Tran Xuan Bache a kritikem společenského systému VSR, který dnes žije v Německu (Zajímavé je, že listopadovou revoluci 1989 prožil v Čechách), *Vietnam, news analysis*, august 26, 2000 <http://www.saigonradio.com/talkshow.html>

³⁴⁾ Tamtéž.

³⁵⁾ Ton That Long, Dan chu: con duong Doi moi duy nhát, časopis *Thong luan*, č. 132, 12/1999, str. 3.

³⁶⁾ Kolko, Gabriel, *Vietnam: Anatomy of a Peace*, str. 120.

³⁷⁾ *Gop phan Doi moi, cong tac ly luan-tu tuong*, str. 15.

³⁸⁾ Tamtéž, str. 17.

³⁹⁾ *Gop phan Doi moi, cong tac ly luan-tu tuong*, str. 17.

⁴⁰⁾ Tamtéž, str. 19.

⁴¹⁾ Tamtéž, str. 20.

⁴²⁾ Tamtéž, str. 22.

⁴³⁾ Čtyři pětiny všech plateb sociálního pojištění obdrželi v roce 1993 státní úředníci, *Vietnam: Anatomy of a Peace*, str. 120.

⁴⁴⁾ Tamtéž.

Použitá literatura:

- Fairbank, John K., *Dějiny Číny*, 1998.
Gorbačov, M.S., *Přestavba a nové myšlení pro naši zemi a pro celý svět*, Praha, 1987.
Kieu Xuan Ba, *Lich su DCSVN* (Dějiny KSV), Ha Noi, 1998.
Kolko, Gabriel, *Anatomy of a Peace*, London, Routledge, 1997.
Lenin, V.I., *Spisy*, sv. 32, Praha, 1955.
Pham Nhu Cuong, *Mot so van de kinh te-xa hoi trong chang duong dau tien* (Některé společensko-ekonomické problémy úvodní etapy), Ha Noi, 1987.
Phung Khac Binh, *Chu nghia xa hoi khoa hoc* (Vědecký socialismus), Ha Noi, 1999.
Tran Ba De, *Lich su Viet Nam tu 1975 den nay* (Dějiny Vietnamu od roku 1975 dosud), 1997.
Tran Trong Tan, *Gop phan Doi moi, cong tac ly luan-tu tuong* (Příspěvek k *doi moi*, teoreticko-argumentační práce) Ha Noi, 1995.

Od 1. ledna letošního roku se těžiště strategické úrovně vlády Evropské unie přesunulo na jih. Po Švédsku a Belgii totiž převzalo štafetu předsednictví Španělsko, jeden z pěti velkých členských států EU. Situace na mezinárodní politické scéně, podobně jako na „domácí“ evropské scéně, byla na začátku roku značně rozkolísaná. Zatímco ve světové politice dominovala otázka boje s mezinárodním terorismem, západní Evropa v rámci vytváření jednotného vnitřního trhu, přistoupila k závěrečné fázi třetí etapy vzniku funkční měnové unie, k zavedení společné hodnotnosti měny.

Španělsko se za dobu svého členství v Unii dostalo do jejího čela již potřetí. Během uplynulých předsednictví, v letech 1989 a 1995, bylo reprezentováno vládou socialistickou stranou PSOE, vedoucí Felipem Gonzálem. V mysli španělské veřejnosti přetrvává pozitivní obraz obratné diplomacie, se kterou González a jeho ministr zahraničních věcí Javier Solana dokázali na evropském poli – v době zrodu regionální a kohezní politiky – hájit národní zájmy. V roce 1996 byli socialisté po šestnácti letech vystřídáni Lidovou stranou, vedenou současným premiérem J. M. Aznarem. Na domácí scéně je Aznarova strana bezpochyby úspěšná, což potvrdil i výsledek celonárodních voleb z roku 2000. Otestování zahraničněpolitických schopností, přinesl první semestr letošního roku.

Španělské priority ve vztahu k EU se v obecném chápání nijak radikálně nezměnily. Není divu, v jejich základu stály a stojí tradiční národní zájmy, stejně jako nutnost reflektovat nová mezinárodní témata. Jedním z axiomů španělského pohledu na integraci je solidarita. Zatímco dříve, jako nový členský stát na periferii Unie, solidaritu požadovalo, dnes tuto solidaritu, jak uvedl ministr zahraničí J. Pique při své loňské cestě po kandidátských zemích, samo nabízí.

„Más Europa“

Samotné motto programu španělského předsednictví „Více Evropy“ mělo zřejmě za cíl odstranit stín euroskepticismu či určité zdrženlivosti s podporou integračního procesu. Uvnitř programu je však, kromě zdůraznění proevropské orientace Španělů, uvedena i jiná interpretace motto – snaha účinněji prosazovat společné zájmy Unie na mezinárodním poli. Budoucnost Unie se podle Španělska odvíjí od vyřešení šesti základních otázek – priorit španělského předsednictví:

Španělské předsednictví v Evropské unii

PETR PAVLÍK

1. Boj s terorismem.
2. Úspěšné zavedení eura.
3. Pokračování ekonomických reforem Unie.
4. Rozšíření.
5. Posílení vnější pozice EU.
6. Debata o budoucnosti EU.

V návaznosti na akční plán, navržený na mimořádném zasedání Evropské rady 21. září 2001 v Bruselu, vzalo předsednictví za své čtyři aspekty protiteroristického boje: posílení konvergence právních systémů a vytvoření nových instrumentů (zejména v podobě rámcových dohod), vyšší koordinace národních bezpečnostních složek, odhalování finanční kriminality a podporu vzniku nových mezinárodních smluvních instrumentů. Španělsko kromě toho přislíbilo rozvoj třetího pilíře, v rámci agendy připravené v roce 1999 finským předsednictvím a naposledy stvrzené závěry Evropské rady v Laekenu v prosinci 2001.

Bezpochyby největší událostí na ekonomickém poli se stalo dlouho připravované spuštění eura, které k 1. březnu 2002 ve dvanácti zemích eurozóny, definitivně nahradilo národní měny. Úkolem předsednictví bylo přispět k co nejlépejšímu přechodu na novou měnu, ke koordinaci národních ekonomických politik posílením Obecných směrnic ekonomické politiky (Broad Economic Policy Guidelines) a splněním Paktu stability a růstu, a konečně k růstu mezinárodní úlohy Unie, největší světové obchodní velmoci. Na existenci hotovostního eura má navázat integrace finančních trhů Unie, která byla zahrnuta do třetí španělské priority.

Dva roky po vzniku agendy z Lisabonu se Španělsko rozhodlo dodat novou energii procesu modernizace a liberalizace ekonomiky Unie. Záměrem bylo přispět k propojení a větší otevřenosti systémů komunikace a dopravy, trhů s energií a trhů s cennými papíry. Odstranění překážek daňových systémů a systémů sociálního zabezpečení spolu se zvýšením mobility pracovní síly nabízely z pohledu španělského předsednictví největší potenciál pro snížení míry nezaměstnanosti v Unii. Značný význam byl v této souvislosti přikládán reformě systémů vzdělání (s cílem rozšířit výuku jazyků a mobilitu mezi systémy) a rozvoji lidského faktoru vůbec (aktivní stárnutí, zdravotní péče).

Rozšíření Evropské unie se na jaře roku 2002 těšilo relativně vysoké, téměř šede-

sátiprocentní, podpoře španělské veřejnosti a bezvýhradné podpoře dvou nejsilnějších politických stran. Vzhledem ke stupni připravenosti jednotlivých kandidátských zemí se pozornost soustředila na třetí část kodaňských kritérií, tedy na přenesení a aplikaci *acquis* v rámci právních řádů kandidátských států. Španělsko si předsevzalo udržet tempo jednání o přistoupení tak, aby mohla být jednání o všech 31 kapitolách s nejlépe připravenými kandidáty uzavřena do konce dánského předsednictví. To bylo podmíněno dosažením společného stanoviska patnáctky v citlivých, finančně nejnáročnějších kapitolách – zemědělství, regionální politika, finanční a rozpočtové otázky. Současně se Unie zavázala sledovat ekonomický pokrok Bulharska a Rumunska a dále podporovat předstupní strategii Turecka, které pokročilo směrem ke splnění politické části kodaňských kritérií.

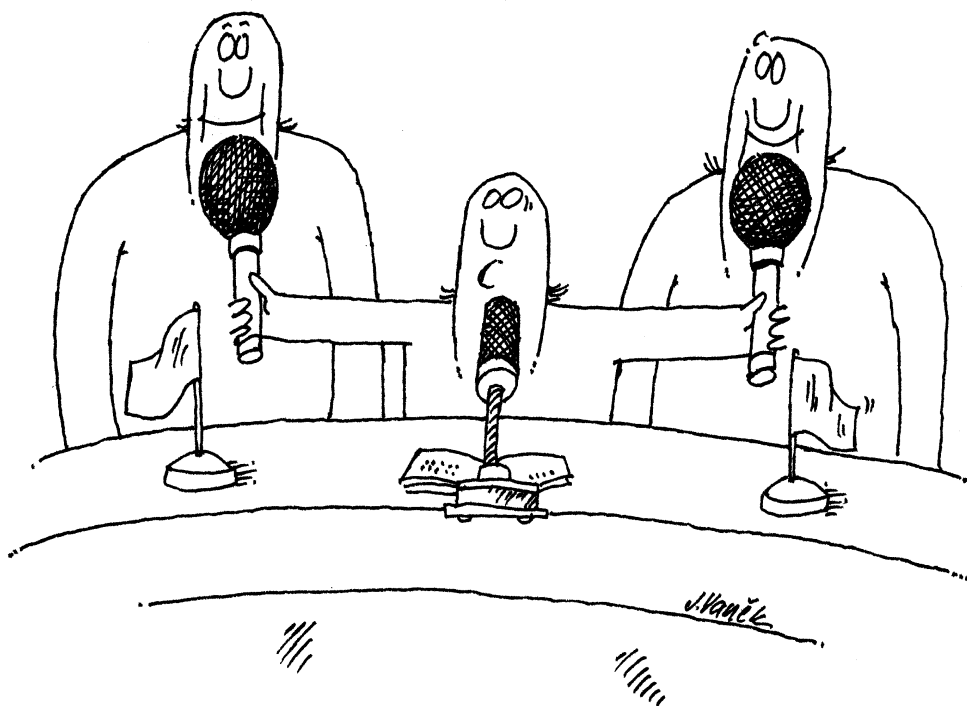
V oblasti vnějších vztahů si předsednictví vytloko za cíl postoupit s přípravou vlastních vojenských kapacit Unie a rozšířit dialog s mezinárodními organizacemi, především spolupráci s NATO. Program předsednictví rovněž obsahoval záměr spustit debatu o zahrnutí terorismu mezi cíle Společné zahraniční a bezpečnostní politiky

Evropské unie a vybavit Unii potřebnými pravomocemi vzhledem k efektivnímu fungování takto reformovaného druhého pilíře. Další priority se vztahovaly k jednotlivým regionům světa, z nichž měla být kromě transatlantických vztahů věnována pozornost zejména Rusku, středomořskému regionu a tradiční sféře zájmů – Latinské Americe. První semestr roku 2002 kladl na předsednictví vysoké nároky i v rámci systému OSN. Na programu byly – kromě jiného – Konference OSN o financování rozvoje, svolaná v březnu do mexického Monterrey a druhé kolo Světového shromáždění OSN o stárnutí.

Posledním prioritním okruhem byla debata o budoucnosti Unie. Španělsko převzalo odpovědnost za úspěšné zahájení činnosti Konventu, instituce formulované v prosincové Deklaraci Evropské rady z Laekenu. V této souvislosti předsednictví zdůraznilo nutnost věcné diskuse vycházející ze zájmů občanů Unie, oproštěné od abstraktních teoretických debat. Důležité bylo, aby se Konvent příliš neodchýlil od svého časového plánu, neboť roční fungování nezařizuje téměř žádný prostor pro časové prodlevy.

Plnění priorit

Naplnění zmíněných šesti priorit bylo východiskem při bilancování úspěšnosti předsednictví. Z pohledu České republiky bylo nesporně nejpodstatnější otázkou, zda a do jaké míry se podaří naplnit díky čtvrté priority. Přesto, nebo spíše právě proto, že do agendy předsednictví spadaly velmi citlivé otázky (vzhledem k finančním implikacím), lze naplnění čtvrté priority hodnotit pozitivně. Patnáctka přijala společnou pozici v kapitolách Zemědělství, Regionální politika, Instituce a Finanční a rozpočtová

ustanovení. Během čtyř kol konference o přistoupení bylo projednáno 96 kapitol, z toho 22 kapitol bylo nově otevřeno a u 52 kapitol došlo k předběžnému uzavření. Jako určitý dluh španělského předsednictví v přípravě na rozšíření lze vnímat fakt, že v případě dvou naposledy zmíněných kapitol nebylo dosaženo uzavření ani s jednou z kandidátských zemí. Naopak, až nečekaně se pokročilo v přípravě jednání s nejméně připravenými státy „helsinské skupiny“ – Bulharskem a Rumunskem. Při jednáních s Bulharskem došlo k otevření všech dosud neotevřených kapitol a také v případě Rumunska došlo k neočekávanému otevření pěti kapitol *acquis*. Na konci června patřily vzhledem k počtu uzavřených kapitol k nejvíce pokročilým kandidátům pro „první východní rozšíření“ Kypr a Lotyšsko (28 kapitol), sledovány Slovinskem a Litvou. České republice, které se v uplynulém semestru podařilo uzavřít kapitolu Regionální politika, zbývá, vyjma dvou dosud s žádnou zemí neuzavřených kapitol, uzavřít kapitoly: Instituce, Dopravní politika a Soutěžní politika.

Jestliže v případě rozšíření Unie lze připustit jisté pochybnosti o udržení plánovaného tempa negociací, druhá španělská priorita, hladké zavedení eura, byla naplněna bezezbytku. Španělsko přispělo ke vzniku sítě pro výměnu informací pro technické aspekty přechodu na novou měnu, ke koordinaci hospodářských politik i k rozsáhlé propagaci eura jako nové rezervní měny před zahraničními partnery EU. Rada ekonomických ministrů (ECOFIN) v červnu schválila nové Široké směrnice ekonomické politiky (Broad Economic Policy Guidelines), které – jako doplněk Plánu stability a růstu – potvrdily úsilí o vyrovnanost veřejných financí do roku 2004. Deficitní veřejné rozpočty by tedy v budoucnosti neměly ohrožovat stabilitu eura.

Boj s terorismem se pod vedením Španělska soustředil na pokrok ve čtyřech oblastech: konvergenci právních systémů států Unie, spolupráci bezpečnostních složek členských států, prevenci a identifikaci rozličných forem a nástrojů terorismu, mezinárodní spolupráci. Mezi pozitivní výsledky, jichž předsednictví v této oblasti dosáhlo, lze zařadit rámcová rozhodnutí Rady o boji s terorismem, společnou definici terorismu, princip harmonizace sankcí, či rozhodnutí o společném evropském zatykači, kterým byl nahrazen složitý systém extradice. Současně byl formálně ustanoven evropský soud Eurojust, byla rozšířena dohoda o Europolu, která předpokládá jeho propojení se společnými vyšetřovacími týmy států Unie a americkou FBI. V rámci prevence terorismu byly přijaty směrnice, které mají zajistit vznik systému výměny vizových informací. Členské státy navíc přislíbily spolupráci v rámci programu civilní ochrany proti bakteriologickým, nukleárním a jiným hrozbám terorismu. Na mezinárodním fóru podpořila patnáctka uzavření Široké dohody OSN o mezinárodním terorismu a představila nový nástroj antiteroristické politiky ve

vztahu k třetím zemím – doložku o spolupráci v boji s terorismem, která se má stát součástí všech forem asociačních dohod.

V průběhu předsednictví využilo Španělsko také nepsaného práva předsedající země napomoci v čele Unie více prosadit své oprávněné zájmy. Dubnová konference euro-středomořských zemí přinesla nový Akční plán, který má podpořit sbližování Unie s dvanácti zeměmi tohoto regionu v oblasti politické, ekonomické i kulturní, a navázala tak na proces iniciovaný minulým předsednictvím v Barceloně. Ve Valencii byla také podepsána asociační dohoda s Libanem, který se tak stal jedenáctou asociovanou zemí této skupiny. V bohaté agendě předsednictví zcela jistě nemohla nebyť zastoupena Latinská Amerika – tradiční sféra španělských zájmů. V květnu pozval španělský premiér J. M. Aznar na konání druhého summitu zemí EU-LAC všechny hlavy latinskoamerických států. Současně probíhala jednání se dvěma integračními seskupeními – Andským společenstvím a s Mercosur. Deklarace z Madridu shrnula společné zájmy a hodnoty včetně odhodlání společného boje s terorismem. Podepsání moderní asociační dohody (AD čtvrté generace) s Chile se stalo incentive, který stvrdil odhodlání pokračovat v negociacích o asociaci s Mercosur. Na summitu se také rozhodlo o obnově spolupráce v rámci dialogu ze San José.

Barcelona a Sevilla

Významnými mezníky předsednictví se staly dva summity Evropské rady: jarní summit v Barceloně a závěrečný červnový summit v jihošpanělské Seville. Zatímco Barcelona navázala na výzvy zveřejněné při setkání Evropské rady v Lisabonu a věnovala se tedy především ekonomickým reformám Unie, summit v Seville si kladl za cíl pokročit (s odkazem na agendu prezentovanou finským předsednictvím na summitu v Tampere) při řešení právních aspektů souvisejících s dostavbou třetího „maastrichtského“ pilíře.

Lze konstatovat, že zasedání Evropské rady v Barceloně, kterého se poprvé zúčastnili také představitelé třinácti kandidátských zemí, splnilo očekávání. Bylo dosaženo pokroku zejména ve třech oblastech: v aktivní politice plné zaměstnanosti, propojení evropských energetických, dopravních a komunikačních sítí a podpoře ekonomiky založené na vědění. Unie se dohodla, že do roku 2004 dosáhne liberalizace trhů energie pro firmy. Kromě potvrzení odhodlání dodržet Lisabonský plán na tvorbu 20 milionů nových pracovních míst do roku 2010, si patnáctka předsevzala postupně zvyšovat výdaje na výzkum a inovace (až na cílová 3 procenta v roce 2010). Nová řešení a zvýšení bezpečnosti v oblasti dopravy by měla přinést revize směrnic o transevropských dopravních sítích, očekávaná na konci letošního roku. Komisi bylo současně uloženo, aby do jednoho roku vypracovala návrh Evropského průkazu o zdravotním pojištění, který by měl zásadně

zjednodušit přístup ke zdravotní péči v jiném členském státě. V téže době by měla být zpracována zpráva o statistikách eurozóny, na základě které by mohla být sladěna statistická metodologie, což by výrazně napomohlo koordinaci fiskálních politik. Na praktické výsledky z Barcelony si tedy ještě budeme muset počkat.

Summit v Seville se, na rozdíl od Barcelony, zabýval otázkami azylové a imigrační politiky a současně přinesl zhodnocení aktivity předsednictví v celé jeho šíři. Mezi hlavní výsledky summitu lze zahrnout přiblížení se shodě na: minimálních požadavcích pro poskytnutí azylu a harmonizaci kritérií pomoci žadatelům o azyl, právním obsahu statutu uprchlíka a návrh souboru opatření pro boj s nelegální imigrací. Sevilla současně reagovala na požadavky z Barcelony a přinesla návrh reformy Rady, který by pomohl zachovat její efektivitu i po rozšíření Unie. Na summitu byla také oznámena příprava irského referenda Smlouvy z Nice, jehož úspěch je nezbytný pro dodržení časového plánu rozšíření Unie. Evropská rada v Seville vyjádřila přesvědčení, že „road map“, navržená Komisí na sklonku roku 2000, bude splněna. Za dánského předsednictví by tedy měla být jednání alespoň s nejlépe připravenými z deseti kandidátů u konce. Na jaře roku 2003 by měla být s nejlépe připravenými kandidátskými zeměmi podepsána Smlouva o přistoupení, k jejímuž uzavření byl pod španělským předsednictvím ustanoven zvláštní výbor.

Španělské předsednictví tedy dosáhlo svých cílů. Velká část jeho agendy však pravděpodobně přinese své plody až po jistém čase – za řeckého či italského předsednictví v roce 2003. Zatímco boj s terorismem, ekonomické reformy ES či dokončení společného vnitřního a justičního prostoru se jistě ocitnou na seznamu priorit mnoha budoucích předsednictví, dánské předsednictví se zaměří na rozšíření a institucionální reformu Unie.

petrpavlik@email.cz

Další informace:

Zasedání Evropské rady konané ve dnech 15. a 16. března 2002 v Barceloně, viz dokumenty Evropské unie, příloha Mezinárodní politiky 5/2002, ÚMV.

Závěry jednání Evropské rady konaného ve dnech 21. a 22. června 2002 v Seville.

Projev španělského premiéra J. M. Aznara v Evropském parlamentu, Štrasburk, červenec 2002.

„Más Europa“ – España 2002, Presidencia de la Unión Europea 1-1/30-6-2002.

„Guide to the Spanish Presidency of the European Union“, European Voice 13-19, December 2001, s. 19 a s. 23 tamtéž.

Review of the Spanish Presidency of the European Union, Ministerio de asuntos exteriores, Madrid, 1 July.

www.ue2002.es - oficiální webová stránka španělského předsednictví.

www.europa.eu.int - oficiální webová stránka Evropské unie.

www.euroskop.cz

www.mzv.cz

Strategická reforma irské veřejné správy

Cílem reformy státní správy, uskutečňované v Irsku od roku 1994, je její modernizace. Svou inspiraci našla ve Spojených státech, Austrálii, na Novém Zélandu a v Kanadě. Reforma usiluje o to přiblížit fungování státní správy k fungování soukromého sektoru. Marketingové analogie a modely, pojmání veřejné služby jako služby zákazníkovi, efektivita, odpovědnost týmu a kvalita jsou základními principy a kritérii reformy.

MILAN JAKOBEČ

Dosavadní průběh a cíle.

Celé reformě předcházela bílá kniha *Serving the Country Better*, publikovaná vládou v roce 1985. Ideál veřejné služby byl již zde spatřován v odpovědné službě občanovi-zákazníkovi. Počátek samotné reformy se datuje rokem 1994, kdy vláda vyhlásila *Iniciativu strategického managementu* (Strategic Management Initiative – dále jen SMI). SMI položila důraz na výkon veřejné správy jako služby zákazníkovi, na efektivitu a šetrnost při nakládání s veřejnými financemi, racionální zacházení s lidskými zdroji, integritu veřejné správy a její odpovědnost vůči zákazníkovi. Na základě SMI byla ustanovena *Koordinační skupina tajemníků* (tj. vedoucích státní správy jednotlivých resortů).

V dalším vládním strategickém dokumentu z roku 1996, *Delivering Better Government* (DBG), bylo představeno sedm principů kvality a uspokojování zákazníka. Reforma a modernizace státní správy byla nazvána *Iniciativou zákaznické služby* (Customer Action Plans – ACP), ve kterých je zákazník informován, jak jsou aplikovány zásady SMI a principy DBG na činnost resortu. Jako vzor při sestavování CAP posloužil resortům materiál vytvořený *Pracovní skupinou pro kvalitní službu zákazníkovi* a nazvaný *Principy poskytování kvalitní služby zákazníkovi*. Tento materiál rozšířil počet principů kvality ze sedmi na dvanáct. Akční plány jsou zveřejňovány na internetových stránkách resortů a ve formě brožurky jsou k dispozici pro kohokoli v sídlech veřejných institucí.

Zákon o veřejné správě přijatý v roce 1997 navíc uložil institucím státní správy vypracovat *Statement of Strategy*, zabývající se zlepšováním systému poskytování služeb a služeb samotných. Reforma posílila zároveň týmovou spolupráci, týmovou odpovědnost a povědomí společně vykonávané služby. Jednotlivé pracovní týmy hospodaří samostatně se svými rozpočty. Organizační jednotky veřejných úřadů každoročně, po vnitřní diskusi všech svých pracovníků, předkládají pracovní náplň, ze které se skládá pracovní náplň ce-

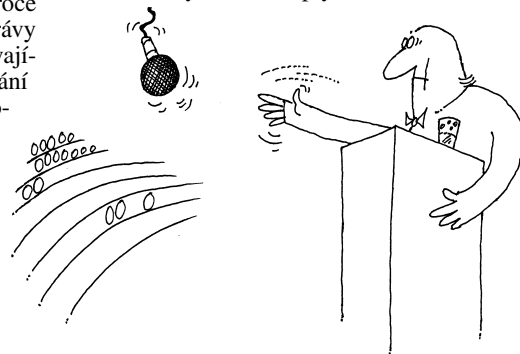
lého úřadu, předkládaná ministerstvu financí. Na základě reformy byl také detailně rozpracován systém hodnocení výkonu pracovníků, organizačních jednotek a veřejných institucí samotných. Pro účely hodnocení jsou pravidelně zpracovávány *Plány řízení výkonu a rozvoje* (Performance management and development schemes – PMDS) vytyčující úkoly a standardy služby zákazníkovi a inovace pro nadcházející období. Pracovníci, na základě PMDS, zpracovávali formulář o své roli v instituci (Role Profile Form). PMDS je základem pro otevřený dialog mezi zaměstnancem a zaměstnavatelem o jeho výkonu a podmínkách pro optimalizaci výkonu. Součástí PMDS je plán tréninku a doškolení zaměstnanců.

V současné době se veřejní zaměstnanci školí pět dní v roce. Na zvláštních seminářích jsou zaměstnanci také seznamováni s SMI, PMDS a systémem hodnocení. Na konci roku jsou pak výkony pracovních týmů a jednotlivců vyhodnocovány.

Zhodnocení současného stavu.

Irská strategická reforma je zajímavým příkladem komplexní modernizace veřejné správy. Reforma je prostředkem hledání úlohy, formy a rozsahu státní a veřejné správy v moderní otevřené společnosti. Reforma zároveň reaguje na členství Irsku v EU a převádí do irského systému některé evropské standardy (např. svoboda informací, gender mainstreaming, ochrana menšin). Reforma reaguje i na rozvoj moderních technologií zaváděním *e-Government*.

Jedním z hlavních cílů reformy bylo omezení byrokracie a plý-

tvání veřejnými prostředky. Paradoxně však průběhu reformy velmi prospěla velmi dobrá ekonomická situace Irsku v poslední dekádě. Ta usnadnila dosažení konsensu a partnerství při provádění reformy mezi politiky, státní správou a odbory. V jednotlivých resortech, včetně úřadu vlády, vznikly nové *odborné modernizace veřejné služby* řízené přímo úřadem vlády (Department of Taoiseach).

Přiblížení státní správy soukromému sektoru s jeho principy služby zákazníkovi, efektivitu, hodnocení a měření výkonu, zpětné vazby, *value of money*, jsou obecně výsledkem post-thatcheristického myšlení nové levice, které nalézají širokou podporu zejména mezi pragmatickým obyvatelstvem britských ostrovů. Hledání zákazníka veřejné instituce nebylo vždy snadnou záležitostí, proto byl zaveden poněkud vágní pomocný pojem vnitřního zákazníka, kterým je ve vztahu k veřejné instituci, zajišťující optimální podmínky pro poskytování služby vnějšímu zákazníkovi, její pracovní označení. Dodnes se však vedou spory, zda je vnitřním zákazníkem i zaměstnanec jiné veřejné instituce atd. Existuje i obava z petrifikace některých ne příliš šťastných kroků reformy, jakož i obava z nárůstu *reformní byrokracie*, který vyvolala reforma sama (CAP, PMDS, Role Profile Forms). Zeštíhlení státního sektoru brání i mocný vliv odborů na řízení lidských zdrojů, který odbory získaly v průběhu reformy jako odměnu za svou konsensuální politiku. Odbory například trvají na ústředním náboru nových pracovníků státní správy, přestože se tato myšlenka neukazuje jako nejšťastnější a experti doporučují nábor decentralizovaný.

Irská reforma může být inspirující pro kandidátské země EU, které budou v dohledné době muset provést vlastní reformu, především myšlenkou otevřenosti a transparentnosti státní správy, důrazem na odpovědnost vůči zákazníkům a účastí veřejnosti na veřejné správě a její optimalizaci.

Principy kvalitní služby

Principy kvalitní služby pro zákazníky a klienty veřejné služby, kterými se povinně při styku s veřejností řídí *civil service* (tj. ústřední orgány státní správy), stejně jako *public service* (ostatní instituce státní správy), jsou tyto:

1. Standardy kvalitní služby

Zveřejní prohlášení, které nastiňuje povahu a kvalitu služby, kterou mohou zákazníci oprávněně očekávat a vyvést ho na místě, kde je služba poskytována!

2. Rovnost a rozmanitost

Zajistí rovné zacházení stanovené zákonem o rovnosti a toleruj rozmanitost! Nediskriminuj skupiny podle pohlaví, rodinného a manželského postavení, sexuální orientace, poškození zdraví, podle víry, věku, rasy nebo příslušnosti ke kočovné komunitě! (V Irsku jsou kočovnou komunitou tzv. *travellers*, kterou spíše než společný etnický původ charakterizuje kočovný způsob života v karavanech – pozn. autora.)

Pracuj na odstraňování bariér v přístupu ke službám, daných chudobou, společenskou vyvážeností nebo vzdáleností bydliště!

3. Fyzická přístupnost

Poskytuj čisté, dostupné veřejné kancelářské prostory, které zaručují soukromí, jsou v souladu s pracovními a bezpečnostními standardy a usnadňují přístup lidem zdravotně postiženým a těm, kteří vyžadují zvláštní ohledy!

4. Informace

Aktivně poskytuj jasné, včasné, přesné informace, které jsou dostupné na všech kontaktních místech a které vycházejí vstříc handicapovaným lidem. Zajisti, aby byl využit potenciál nabízený informačními technologiemi a dbej na to, aby informace, dostupné na webových stránkách, byly v souladu s pravidly pro webové publikace veřejných institucí!

Starej se o trvalé zjednodušení pravidel, regulací, formulářů, informačních letáků a procedur!

5. Přesnost a zdvořilost

Poskytuj službu zdvořile a co nejrychleji, posiluj atmosféru vzájemného respektu mezi poskytovatelem a zákazníkem!

V každé komunikaci poskytuj ochotné kontaktní jména!

6. Stížnosti

Udržuj dostupný, průhledný a jednoduchý systém vyřizování stížností na kvalitu poskytovaných služeb! Uveď ho ve známost!

7. Odvolání

Zajisti formalizovaný, dostupný, transparentní a jednoduchý systém odvolání pro zákazníky, kteří jsou nespokojeni s rozhodnutím týkajícím se služby! Uveď ho ve známost!

8. Konzultace a hodnocení

Poskytuj zákazníkovi potřebné konzultace v souvislosti s poskytováním služby! Zajisti hodnocení zákazníka, jak je služba poskytována!

9. Výběr

Tam, kde je to možné, poskytni více možností dostupnosti služby včetně různých možností placení, rozmanitosti lokalizace kontaktních míst, úředních hodin a času, ve kterém je služba poskytována! Využij moderních technologií k zajištění maximální dostupnosti, rozmanitosti a zajištění kvality poskytované služby!

10. Rovnost úředních jazyků

Poskytuj služby v irštině nebo angličtině a informuj zákazníka o jeho právu zvolit si ke komunikaci kterýkoli z úředních jazyků!

11. Lepší koordinace

Dběj o stále lépe koordinovaný a integrovaný přístup k poskytování služby!

12. Interní zákazník

Zajisti, aby zaměstnanci byli považováni za interní zákazníky, kteří jsou k poskytování služby řádně vyškoleni a vybaveni!

○

Zdroje:

Více informací o irské strategické reformě je k nalezení na internetových adresách:
<http://www.irllog.ie/iveagh>
<http://www.bettergov.ie>

Mezinárodní role nevládních organizací: záchrana, nebo problém?

MESFIN GEDLU

Čím více vnímáme bohatství jako nezvratný důkaz zásluh, tím více jsme připraveni přijmout chudobu jako důkaz neúspěšnosti. To je důvod, proč se myšlenky sociální reformy založené na humanitě zanedlouho obrátily v nositele imperialismu, obhajující zlověstné formy rasismu a kolonialismu, v nichž našel uplatnění jinak přebytný ekonomický a společenský odpad Evropy 19. století.

Stojíme na prahu velkých změn ve vztazích mezi státy a společnostmi, a to dokonce v každé zapadlé vesničce, při nichž hrají klíčové role nevládní organizace (NGOs) a jejich vyslanci? Jaké důsledky má jejich bezprecedentní přemnožení pro politicko-ideologické transformační procesy současného světa? Co jsou nevládní organizace, koho ve skutečnosti zastupují a o co usilují? Jsou anděly milosrdenství, dobře placenými rozvojovými diplomaty, hlasateli vítězství Západu nebo dokonce předvoj budoucího střetu civilizace? Jak bychom je měli studovat a analyzovat jejich práci? Tento článek si klade za cíl poskytnout odpovědi na tyto otázky s důrazem na činnost NGOs působících především v jiných místech, než tam kde vznikly, a kde jsou dnes významnou součástí mezinárodních reakcí na tzv. nové formy konfliktů a mezinárodní rozvojové strategie. Tyto organizace v podstatě dokreslují obraz současné mezinárodní arény prostřednictvím svých humanitárních a rozvojových aktivit, které zahrnují sbírky a poskytování pomoci v nouzi, dohled nad dodržováním lidských práv či účast na procesech smírání a rekonstrukce postižených společností.

Mocní aktéři, s nimiž je nutno počítat

Ti, kteří označili 80. léta minulého století za dekádu nevládních organizací, zřejmě nečekali, že počet a vliv těchto organizací na prahu nového tisíciletí bude stoupat tak prudce. Množství prostředků, které dokázaly soustředit západní NGOs v posledních deseti letech, vzrostlo oproti mezinárodní pomoci jako celku více než dvakrát. Přes 4000 NGOs ze zemí OECD, disponujících ročně miliardami dolarů, řídí a spolupracuje s 20 000 a více „periferních“ NGOs, které poskytují různé pomoci sta milionům lidí po celém světě. Vysoce postavení činitelé států a mezinárodních organizací hovo-

ří o stále těsnější spolupráci s nimi. S ohledem na snížení přímých výdajů na zahraniční politiku a zahraniční pomoc v jednotlivých zemích lze očekávat, že relativní význam nevládních organizací, v kontextu postbipolárních změn v mezinárodních vztazích, nadále poroste.

Vliv NGOs se nevyhnul ani mezinárodním institucím, včetně OSN, které vytvářejí nové byrokratické aparáty.¹⁾ Nvládní organizace trvale působí na půdě Světové banky, zúčastňují se jejich různých projektů i jako samostatné skupiny zprostředkovávající jejich financování.²⁾ Podobnou spolupráci upřednostňují další mezinárodní a regionální organizace, jako jsou OECD nebo EU. Celkový výsledek tohoto trendu charakterizují dva simultánně působící procesy, jejichž příčiny a důsledky mají společný základ: na straně jedné klesající kapacitu oficiální mezinárodní rozvojové strategie, na straně druhé zvyšující se spoléhání na NGOs jako nejpřijatelnější řešení problémů rozvoje jako celku, v prostředí, kde míra podílu na rozvojových projektech je funkcí přijetí neoliberalní ideologie a tržně ekonomický imperativ.³⁾

Bída, války a s nimi související utrpení lidí vyvolávají solidaritu a zájem u většiny lidí. Cílem NGOs je dát těmto reakcím konkrétní podobu. Ovlivňují veřejné mínění i postoje vlád a mezinárodních institucí. Prokazují, často za vydatné podpory médií, vrcholné až hrdinské formy altruismu, které symbolizují „dobrý skutek“ v postmoderním světě, který je jinak charakterizován jako stav morálního rozkladu. V podstatě nevládní organizace filtrují složité reality o tom, co je deprivace a proč vzniká prostřednictvím jednoduché rovnice: darující na straně jedné, přijímající na straně druhé.

To není všechno: nebývalé tvrdé soupeření NGOs mezi sebou a s jinými institu-

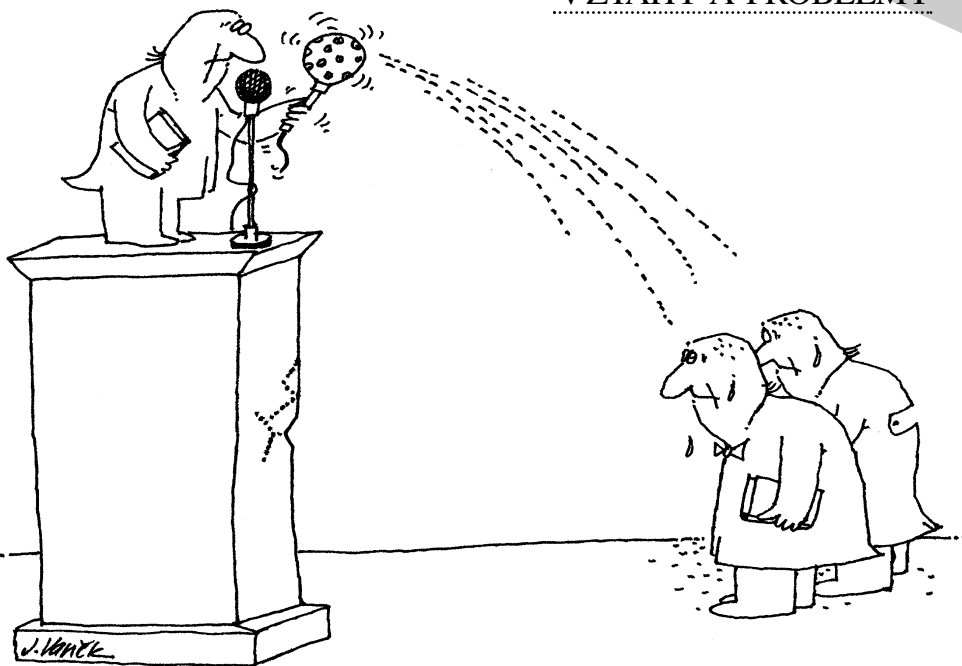
cemí, o veřejné a soukromé zdroje a jejich různorodé vztahy se státy znamenají zásadní organizační změny ve struktuře a formě mezinárodní pomoci a jejich povýšení na úroveň lukrativních tržně ekonomických zakázek. Tato skutečnost se otevírá možností ne zcela prozkoumaných mocensko-ideologických vazeb, v nichž jsou NGOs zapleteny, které navzdory povzbudivě rostoucímu pocitu solidárnosti, přispívají k rozrůstajícímu se bezděčnému stínu škodlivých zásahů v různých zemích, a to díky zhoubné kombinaci lidské naivity jedněch a chamtivého jednání jiných.

Problém charakterizace NGOs

NGOs se staly kuriózními i díky tomu, že se charakterizují tím, čím nejsou: na jedné straně zdůrazňují svou nezávislost na vládách a mezinárodních institucích, na druhé straně nemohou zapřít, že právě zájmy a činnosti těchto subjektů jsou příčinou jejich existence a určují charakter i cíle jejich aktivit. Důraz na politický podtext práce NGOs, vyjádřený v knize *Famine Crimes: Politics and the Disaster Relief Industry in Africa* (1997)⁴⁾ vyvolal vlnu kritiky mezi nimi a jejich, často mocnými, zastánci. Autor knihy, sám dlouholetý spolupracovník NGOs, odmítl jejich tvrzení o apolitičnosti jejich aktivit i poslání: vidí je, implicitně či explicitně, jako politicky angažované činnosti.

Dnes si nelze představit realizaci projektů NGOs bez jejich přímé či nepřímé interakce s vládami a mezinárodními institucemi, včetně nadnárodních korporací. V rostoucí míře se podílejí na zprostředkovávání tzv. oficiální zahraniční pomoci a podílejí se na realizaci neoliberálních politických a ekonomických reforem.⁵⁾ V některých zemích (Mozambik, Tanzanie, Nikaragua, Bangladéš, apod.) NGOs úplně nebo částečně nahrazují oficiální státní orgány při plnění jejich funkcí, např. poskytování základních sociálních služeb, zajišťování materiálních a finančních zdrojů, a to jak ve veřejném, tak i soukromém sektoru, správu občanských záležitostí, atd.⁶⁾ Dále hrají významnou roli svou účastí na formulaci a realizaci různých mezinárodních zákonů a konvencí v oblasti lidských práv, rozvoje jako celku, či ochrany životního prostředí: skutečnost, která vedla A. F. Coopera a B. Hockinge k jejich označení jako jedné z klíčových os post-bipolární „rekalibrace diplomacie“.⁷⁾

Dnes je vliv NGOs tak silný, že nejen rozhodujícím způsobem určuje formy i obsah vztahů Střed – Periferie⁸⁾, ale vymezuje charakter rodící se doktríny mezinárodní etiky a humanitární intervence, v níž se promítají národní zájmy jednotlivých zemí a jež vychází ze dvou vzájemně spojených principů: sociálních konfliktů, které jsou legitimním problémem mezinárodní bezpečnosti na straně jedné, a nezvratné moci křížácký postupující neoliberálně kapitalistické internacionály na straně druhé.

Stará praxe v novém podání

Když pomineme přehnané tvrzení o větší účinnosti NGOs jako zprostředkovatelů mezinárodní pomoci, je nutno podtrhnout, že zde hrají rozhodující roli zájmy západních zemí co nejméně komplikovat své zájmy v zemích Periferie, které jsou podmíněny i všestrannou souhrou s NGOs vládnoucí elitou. To je jeden z důvodů, proč vlády, ale i dokonce mezinárodní korporace zakládají vlastní „nevládní organizace“, s jejichž pomocí mohou snadno ovlivňovat diskusi o rozdělování rozvojové pomoci a o náplni a postupu různých programů transformace v té či oné zemi ve svůj prospěch.

Jeden z klíčových charakterů kapitalistické politické ekonomie, který se hladce přenáší do éry globalizace, je její imperialistická a neo-koloniální podstata. Konec studené války a éra globalizace neznamenají transformaci, nelmuvé překonání, imperialismu. Naopak současný stav prohlubuje globální hegemonie kapitalismu, v níž hraje významnou, i když subsidiární roli, vládnoucí elita zemí Periferie jakožto dohlížitel nad zájmy nejmocnějšího finančního a průmyslově-těžebního kapitálu.

Nová role NGOs znamená i posilování jejich postavení v zemích Středu, a to nejen kvůli získávání finančních prostředků, ale i kvůli určování způsobů jejich zužitkovávání, které souvisí se skutečností, že až 90 % prostředků určených na zahraniční pomoc je využito ve prospěch poskytujících zemí.⁸⁾ To vede k nové kartelizaci prostředků, tudíž i moci, na níž se podílejí NGOs, která umožňuje západním státům snadněji diktovat kritéria povinných neoliberálních ekonomických a politických reforem v kterékoliv zemi světa, a to často na úkor tradičních politických institucí, včetně státu, politických stran či odborů.

Kde leží odpovědnosti?

Provázanost, naléhavost větší mezinárodní spravedlnosti, rovnosti a dlouhodobě udržitelných rozvojových kapacit vyvolávají zásadní politické otázky, jejichž formulace a zodpovězení se neobejdou bez pojmenování přístupů jednotlivých vlád k nim, a to jak ve svých zemích, tak i na mezinárodní úrovni. Pokud cílem NGOs je smysluplně přispívat k vytváření podmínek přijatelných pro uskutečňování výše zmíněných cílů, nemohou přehlížet jeden zásadní problém: udržitelnost takového stavu, v němž ti, kteří dostanou charitativní pomoc, jsou zbaveni veškerých práv se jí domáhat, jelikož neobohacuje jejich občanský status v nějakém konkrétním politickém společenství.⁹⁾

Občanství jako politický princip je především principem rovnosti a práva na rozvoj. NGOs dnes nabízejí taková práva, která nejsou v rozporu se systémem nerovnosti („globální apartheid“), a naopak přispívají k jeho zachování nebo stabilizaci se všemi důsledky, a to nejen v zemích Periferie.

Stejně jako jejich současná snažení mnohdy nenaplnují smysl sociální solidarity, NGOs nemohou nahrazovat sociální hnutí. To je zásadní zvlášť v podmínkách, kdy jsou NGOs více a více vtaženy do globálního boje, který je vymezen antagonismem sociálním vědomím. Jedině pak se mohou vyvarovat nebezpečí, že se stanou náhražkou nevitáných politických a ekonomických reforem, ale i civilizačních a kulturních hodnot. Není to náhoda, že politické priority některých západních zemí (např. USA vůči Kubě, V. Británie vůči Zimbabwe) záměrně upřednostňují takové NGOs, které podporují změny podporující jejich politické a ekonomické zájmy. Není divu, že se tyto změny staly příčinou proti-reakce a odmítání vměšování NGOs do vnitřních

záležitosti té či oné země, jak ukazují zkušenosti některých zemí (Eritrea, Zimbabwe, JAR atd.).

Funkčnost jako měřítko efektivního soucitu

Jedním aspektem zvyšující se mocenské kartelizace neoperativnějších NGOs se západními mocnostmi je fakt, že musí klást důraz na funkčnost svých projektů, ať se jedná o pomoc pro uprchlíky, kampaň na odstranění dluhů nebo dodržování lidských práv: v praxi to znamená časté obětování cílů humanitární pomoci zájmům úspěšné sebe-reprezentace pro získávání prostředků a publicity. Nemažou roli přitom hrají i osobní ambice či popularita jednotlivců, které mohou mít podobu prestižních rolí oslavovaných rozvojových diplomatů nebo hrdinných andělů milosrdenství. To ovšem, v daném geopolitickém kontextu, mění NGOs v apolety konkrétního společenského systému přesto, že znemožňuje smysluplné sociální a politické reformy tam, kde je to zapotřebí.

Faktem je, že ve většině případů je podmínka, v nichž NGOs pracují, nutí postupovat s přehlížením významu účinných kontrolních mechanismů zpětné odpovědnosti. Na druhé straně jsou dnešní NGOs málokdy ochotny seberefektivně se zamýšlet nad svými činnostmi ve vztahu k širším otázkám společnosti. Dlouholetý pracovník *Oxfamu*, Anthony Vaux, podrobně líčí, jak daleko mohou nevládní organizace jít, aby umlčely vnitřní kritiku ve prospěch svých nepřítis transparentních direktiv.¹⁰⁾ Výsledek je, že redukování proklamovaného vyššího cíle NGOs na úroveň samaritánství, které se může snadno stát věznem cynických zájmů a intrik různých subjektů. Za druhé, často místo sociální solidarity dostávají přednost projekty na podporu domorodému způsobu života (*indigenism*), která v podstatě představuje zakonzervování bídového života různých společností tak, aby se nenarušovaly nerovně exploativní interakce mezi nimi a například nadnárodními těžárskými korporacemi.

O neurčitelnosti současného stavu svědčí i ochota NGOs zpronevěřit takovým principům, jako je neutralita, třeba za účelem zachování neomezeného přístupu k humanitární katastrofou postižené oblasti.

Ať se jedná o zprostředkování potravin nebo obhajobu lidských práv v Somálsku, Afghánistánu, Bosně či Čečensku, NGOs nemohou přehlížet podobné principy, jakými jsou neutralita, nezávislost či nezávislost, které svědčí o míře sociální a politické angažovanosti humanitárních organizací ve jménu lepšího a spravedlivějšího světa.¹¹⁾ Jedině taková sebekázeň a vyšší norma sociální solidarity a pocitu pro spravedlnost mohou být smysluplným hodnocením funkčnosti NGOs. Skutečnost, že řada NGOs méně klade důraz na lidem přístupnější (*people-centred*) rozvojové strategie a rozhodla se zaměřit na humanitární po-

moc, odráží rostoucí moc a vliv neoliberalismu a jeho globálních reformních projektů. Tento **liberální reformismus** má na své straně téměř veškerou oficiální politickou ideologii a v dnešním světě, zbaveném jakékoliv jiné alternativy, než jakou nabízí neoliberalní ideologie demokracie a trhu, obhajuje takové kroky, jež vedou k rozvíjení a posilování stávajících mezinárodních institucí s minimálními změnami.¹²⁾ Usiluje o zvýšení jejich pravomocných závazků v kontextu současného geopolitického uspořádání, které v podstatě vyhovují zájmům úzkého kruhu světového společenství a jeho politických a ekonomických institucí. **NGOs přitom hrají významnou roli tím, že vytvářejí specifické globální kultury humanitární a rozvojové spolupráce, jejichž náplní zdaleka není sociální solidarita, ale spíše viktoriánské tradice charity zapadající do předem definované imperiální globální politiky.**

Závěr

Odstranění blokového systému mezinárodních vztahů posunuly NGOs do popředí zájmu mezinárodní spolupráce při poskytování humanitární pomoci, prosazování dodržování lidských práv a řešení různých konfliktů. Z hlediska NGOs je zvlášť důležité, že se v nových podmínkách nemusí již tolik jako dříve obávat kritiky za případné porušování suverenity státu, kde působí. Mohou dokonce podpořit tu či onu stranu nepřátelených skupin i tím, že jejich pozice posiluje podporu vlád, ale i mezinárodních institucí, včetně OSN.

Cílem autora tohoto článku není zpochybnit myšlenku humanitární pomoci a mezinárodní spolupráce. Naopak pevně věří, že soucit s lidmi v nouzi či trpícími různými deprivacemi charakterizuje humanitární společnost. Na druhé straně ovšem argumentuje, že veřejná nebo soukromá charita, princip, na němž je většina aktivit NGOs postavena, může za určitých okolností sloužit jako nástroj k propagaci ochromující ideje o nevyhnutelnosti sociální nerovnosti. V podmínkách mocensky rozděleného světa nemůže existovat pouze jeden model sociální nerovnosti, v němž se apriorně vyskytuje pouze jedno přiměřené kritérium charakterizující jakoukoliv životní či sociální úroveň, v níž se různí lidé a společnosti nacházejí.¹³⁾

NGOs dnes vystupují v roli zprostředkovatelů sociálních a ekonomických reforem z hlediska těchto společností, jejichž služby přijímají (převážně Periferie), a sociální a ekonomické stability z hlediska těchto společností, jež poskytují pomoc (převážně Střed). Ovšem požadavky spojené s „reformami“ na straně jedné a „stabilitou“ na straně druhé nemusí být jedno a tytéž.

V tomto kontextu jejich působení nese zárodek vnitřního napětí, které zřejmě přispívá k přehlížení příčin, na jejichž základě se udržuje a dále prohlubuje sociální nerovnost ve světě. Chtě nechtě, jejich působení

otupuje politické vědomí společnosti, oddaluje nutnost nastolení spravedlivých sociálních a politických poměrů. Role NGOs v současném mezinárodním systému do slovně naplňují smysl známého axiomu: jazyk, jímž popisujeme sociální realitu, ji i zároveň aktivně formuje.¹⁴⁾ Ideologické domněnky zabudované do společenských rozmluv se obtížně zpochybňují a většina diskusí o nich se snadno mění v nástroje k upevňování jejich neustále se reprodukující hegemonie. Ovšem, hovořit explicitně o nich znamená učinit je zpochybnitelnými, stejně jako jejich sociální moc: úkol, o němž usiluje tento článek.

gedlu@iir.cz

¹⁾ Alger, Ch. F., „Strengthening Relations between NGOs and the UN System: towards a research Agenda. *Global Society*, vol. 13(4), 1999, s. 393–409.

²⁾ NGO World Bank Collaboration. <http://wbln0018.worldbank.org>.

³⁾ Gruhn, I. V., „NGOs in Partnership with the UN: A new Fix or a New Problem for African Development.“ *Global Society*, vol. 11(3), 1997, s. 325–337.

⁴⁾ Viz Gedlu, M., „Současná subsaharská Afrika – krize post-koloniálního státu a hladomor. *Mezinárodní vztahy*, ÚMV Praha, 3/1999, s. 96–103.

⁵⁾ Greensmith, J., *Trends in Fundraising and Giving by International NGOs*. Paper presented at a Panel Session „The Changing Paradigm of International Giving.“ 21st IFC, October 2001, Noordwijkerhout, The Netherlands.

⁶⁾ Viz např. *Africa Recovery*, June 1999, s. 6–7.

⁷⁾ Cooper, A. F. & Hocking, B., „Governments, Non-governmental Organisations and the Re-calibration of Diplomacy.“ *Global Society*, vol. 14 (3), 2000, s. 361–376.

⁸⁾ Navzdory přítomnosti z geografie vycházejícího termínu „Sever – Jih“ je dosud nejlepším označením, které zachycuje složitě se vyvíjející vztahy mezi těmi dvěma skupinami států a národů přístup „Střed – Periferie“. „Dependence and Dependency in The Global System.“ *International Organizations*, vol. 32(1), 1978.

⁹⁾ The Causes of Conflict and the Promotion of Durable Peace and Sustainable Development in Africa. SGR UNSC, 16 April 1998.

¹⁰⁾ Marshal, T. H., *Class, Citizenship and Social Class* (Doubleday, 1963).

¹¹⁾ Cheru, F., *The Silent Revolution in Africa* (London: Zed Books, 1989), s. 142.

¹²⁾ Halliday, F., *The World at 2000* (New York: Palgrave) s. 37–38.

¹³⁾ Vaux, An., *The Selfish Altruist* (London: Eartscan, 1996).

¹⁴⁾ Richardson, K., Endogenous indigenism? Waterfield, B., „God's gift to Ghana? Teare, P., Orders from above. *Living Marxism*, March 2000. (<http://www.informinc.co.uk/LM/LM108/LM108-NGOs.html>).

¹⁵⁾ Viz např. Sahnoun, M., *Somalia: The Missed Opportunities* (Washington: USIP, 1994). Edwards, M. & Hulme, D. (eds.) *Beyond the Magic Bullet* (West Hartford, CT: Kumarian Press, 1966).

¹⁶⁾ Halliday, F., s. 35–40.

¹⁷⁾ Vice Marshal, T. H., *Citizenship and Social Class*. R. E. Goodin & P. Pettit (ed.) *Contemporary Political Philosophy* (Oxford: Blackwell Pub. Ltd., 1997) s. 299–305.

¹⁸⁾ Williams, R., *Keyword: A Vocabulary of Culture and Society* (Oxford: Oxford University Press, 1976).

Evolúcia stratégií, marginalizácia V4

Evolúcia strategického myslenia USA

Americký prezident George W. Bush vo svojom prejave prednesenom 1. júna 2002 na Vojenskej akadémii vo West Pointe pridal pasáže o zahrnutí stratégie preventívnych akcií do pripravovanej novej strategickej doktríny USA. Jej aktualizovaná verzia znamená prechod od známej koncepcie z obdobia studenej vojny založenej na zastrášaní a zadržiavaní, k politike nevylučujúcej ani preventívne útoky proti teroristom a nepriateľským štátom vlastiacim chemické, biologické alebo nukleárne zbraň. Dôležitou zastávkou na ceste k novej stratégii bola aj správa Nuclear Posture Review, ktorá sa pod vedením ministra obrany USA Donalda Rumsfelda dokončila koncom roku 2001. Zamerala sa okrem iného na rozvoj nových kapacít umožňujúcich účinný zásah proti cieľom ukrytým pod zemským povrchom. Nová doktrína má byť dopracovaná Radou národnej bezpečnosti prezidenta Busha a má byť súčasťou dokumentu National Security Strategy, ktorého draft by mal byť pripravený na jeseň 2002.

Aké zmeny možno očakávať v súvislosti s rozpracovaním doktríny obrany zohľadňujúcej aj hrozby 21. storočia?

V prípade jej implementácie, doktrína prevencie v praxi bude znamenať posun v politike USA v porovnaní s predchádzajúcim obdobím piatich desaťročí politiky zastrášenia a zadržiavania. Jej vznik si vynútili následky udalostí 11. septembra, ktoré tlačia americkú administratívu, aby zašla až za rámec spomínanej koncepcie zadržiavania. Povaha nepriateľa sa čiastočne zmenila, charakter výziev sa zmenil, takže aj odpoveď na ne bude musieť byť iná, argumentujú americkí experti a dodávajú: teroristi nedisponujú územím, ktoré by museli brániť. Je nesporné, že chystaná strategická doktrína preventívnych úderov môže znamenať viac agresívnu koncepciu, než tomu bolo doteraz. V jej rámci sa zasadenie prvého nukleárneho úderu má ponímať ako krajný prostriedok zásahu, čo platí osobitne pre prípad zásahu proti protivnímkovi, ktorý disponuje aj biologickými zbraňami. Pritom Pentagon sa usiluje o nájdenie nových ciest použitia aj konvenčných zbraní pre zistenie a zničenie protivníkových zbraňových arzenálov. V tejto súvislosti Pentagon študuje možnosti nového systému Joint Stealth Task Force, ktorý združuje najmenej detekovateľné prvky jednotlivých častí ozbrojených síl, ako sú lietadlá so zníženou sledovateľnosťou radarovým systémom, jednotky zvláštného určenia, nukleárne ponorky prerobené na

prepravu jednotlivých a vypúšťanie striel s plochou dráhou letu. Celkovo tieto snahy sa sústreďujú na vypracovanie metód rozvinutého konvenčného úderu.

Za všetkými uvažovanými zmenami zbraní, doktríny a organizácie je treba vidieť snahu ministra Donalda Rumsfelda a jeho spolupracovníkov o zásadnú zmenu myslenia vojenských štruktúr USA. Aj americkí experti pripúšťajú, že stratégia prevencie je mimo ich doterajšej strategickej kultúry. V minulosti sa v Spojených štátoch nazeralo na prostriedok prekvapivého útoku ako na svojho druhu nie dostatočne čestnú metódu boja, ktorú Američania nezvykli iniciovať.

Snáď najdôležitejším dôsledkom pre strategickú doktrínu USA je skúsenosť, že ozbrojené zložky nevystačia so svojím klasickým prístupom voči asymetrickým hrozbám 21. storočia. Moderná technológia dáva do rúk potenciálnych útočníkov proti civilizovaným štátom taký široký repertoár ofenzívnych variácií, že akákoľvek obrana voči nim je predstaviteľná len na základe špičkového vedeckého výskumu. Preto je možno aj súčasná vlna kritiky na adresu FBI, CIA, atď. jednoducho prehnaná. Totiž chcieť od nevedeckých inštitúcií výsledky, aké môžu vyprodukovať po koncentrovanom a systematickom úsilí len špičkové vedecké organizácie, je pravdepodobne málo realistické. Skutočne si bude treba inkorporovať do strategického myslenia tézu, že na zvládnutie asymetrických výziev je potrebná omnoho väčšia zapojenosť špičkového vybavených vedeckých centier.

V súvislosti s úvahami o stratégii prevencie prezident G. W. Bush už začal realizovať nový prístup k zapojeniu vedeckých inštitúcií. Z jeho rozhodnutia sa vedúcim centrom antiteroristického výskumu má stať Lawrence Livermore National Laboratory v Livermore, California, pôsobiace v rámci Ministerstva energetiky USA. Toto laboratórium je dobre známe ako jedno s najlepším technickým vybavením a produkujúce excelentné výsledky. Len mimochodom by som poznamenal, že v jeho vybudovaní pôsobil významný vedec maďarského pôvodu Edward Teller, známy ako tzv. otec vodíkovej bomby, a najmä ako stratég prezidenta Ronalda Reagana pre iniciovanie vesmírneho protiraketového programu SDI. V Lawrence Livermore sa má na novom odbore výskumu podieľať viac ako 300 vedcov, s počiatočným rozpočtom pre fiskálny rok 2003: 1, 2 miliardy USD. Ako ďalšiu vedeckú inštitúciu uvedeného druhu môžeme uviesť the Defense

ROBERT ŠKOPEČ

Threat Reduction Agency s ročným rozpočtom jednej miliardy USD, atď.

Tieto skutočnosti potvrdzujú, že americká administratíva už pochopila nepostrádateľný význam modernej vedy pre antiteroristickú stratégiu. Klasické stalinistické, mechanické myslenie – nezahrňujúce pravdepodobnostný svet kvantovej fyziky – je už dnes pre potreby akejkoľvek modernej stratégie jednoducho bezcenné.

Americké úvahy o posune v smere preventívnej stratégie sa môžu dotknúť pochopteľne aj budúcnosti NATO. Minister Rumsfeld na zasadnutí ministrov obrany 19 členských krajín NATO v Bruseli 6. júna 2002 uviedol, že NATO by sa malo pretransformovať z defenzívnej aliancie v ofenzívnu silu, ktorá bude schopná obstať voči nekonvenčným vojenským výzvam. Podľa jeho mienky európska verejnosť ešte stále podceňuje nebezpečnosť nových hrozieb. Doslova povedal: *Hrozba nie je teoretická. Je skutočná.* Konštatoval, že kým USA budú mŕňať v budúcom roku na obranu 3,5 % HDP, priemer členských krajín z Európy je len 1,8 % HDP. Na zvládnutie nových hrozieb Pentagon navrhuje vytvorenie nových mnohonárodnostných jednotiek NATO, ktoré by pozostávali tak z európskych, ako aj z amerických síl, a mali by byť schopné aj preventívnych operácií. Veľká Británia a Španielsko navrhli, aby tieto sily NATO mali mandát zasahovať aj mimo doterajšej operačnej bázy Aliancie (*The Washington Times*, June 7, 2002). Proti uvažovanej transformácii NATO v ofenzívnu silu však vyjadril určité výhrady generálny tajomník NATO George Robertson. Pozoruhodné môže byť, že po publikovaní plánu Pentagonu na vytvorenie nových multinárodných síl NATO zapadajúcich aj do stratégie preventívnych úderov sa v americkej tlači objavili aj zmienky o Silách rýchlej reakcie Európskej únie v minulom čase.

Evolúcia demokratického systému na Strednom východe

Prezident USA G. W. Bush vo svojom prejave prednesenom 24. júna 2002 sformuloval aj zmenu akcentu svojej politiky s potenciálom novej doktríny voči kríze na Strednom východe. Namiesto doterajšiemu rastúcemu tlaku na Izrael zameral jasnejšie svoje požiadavky voči Palestínčanom so žiadosťou ukončiť terorizmus a zaviesť inštitucionálne demokratické reformy.

Boj proti medzinárodnému terorizmu by sa nemal chápať jednostranne len ako zatlačenie určitých skupín, ktoré svojou deštruktívnou stratégiou ohrozujú životy ľudí a bezpečnosť v rôznych oblastiach zeme. Pre pochopenie koreňov a zdrojov terorizmu je dôležité si všimnúť aj jeho ideový kontext, myšlienkové pozadie, z čoho táto nebezpečná forma sociálnej patológie vyrastá. Boj proti terorizmu má vo svojej určitej dimenzii aj bojom myšlienok. Je prejavom krajnej politickej ignorancie si nevšimnúť, že rôznym skupinám medzinárodného terorizmu poskytujú zdroje v pr-

VZTAHY A PROBLÉMY

vom rade nedemokratické, anachronické a totalitné režimy, hnutia a organizácie. Používajúc výraz z oblasti teórie katastrof sa dá uviesť, že medzinárodný terorizmus je len „čelovou vlnou“ totalitných síl a ich tendencií v súčasnom svete.

Prejav amerického prezidenta môže predstavovať predeľ práve z aspektu ideového vyjasnenia si mechanizmov, ktoré umožňujú vznik a pôsobenie skupín medzinárodného terorizmu. Čo je, resp. bude predpokladom organického ujednotenia postojov civilizovaných krajín voči deštruktívii predstavovanej terorizmom v ľubovoľnej časti sveta.

Na akých principiálnych pozíciách je možné takéto ujednotenie stanovísk, ktoré by umožnili najšť správnu formuláciu dlhodobého prístupu civilizovaného Západu? Ak si uvedomíme, že aj Slovensko má namierené do tejto skupiny aktérov na svetovej scéne, potom táto otázka stráca čisto teoretický charakter aj pre nás.

Deliacou čiarou spomínaného druhu, na Strednom východe, ale aj inde, sa javí byť vzťah k demokracii. Miesto ľubovoľného štátu, či hnutia sa v tomto politologickom kontexte sa dá objektívne posúdiť, ak vezmeme do úvahy jeho pozíciu na škále demokracia – totalita. Škálovanie tohto druhu nám poskytne kritérium reálneho prístupu daného politického subjektu o jeho vzťahu k fenoménu medzinárodného terorizmu. Čím vyspelejší je demokratický charakter skúmaného štátu, hnutia, či organizácie, tým je možné s väčšou pravdepodobnosťou danoj politického subjektu o jeho vzťahu k fenoménu medzinárodného terorizmu. Čím vyspelejší je demokratický charakter skúmaného štátu, hnutia, či organizácie, tým je možné s väčšou pravdepodobnosťou danoj politického subjektu o jeho vzťahu k fenoménu medzinárodného terorizmu. Čím vyspelejší je demokratický charakter skúmaného štátu, hnutia, či organizácie, tým je možné s väčšou pravdepodobnosťou danoj politického subjektu o jeho vzťahu k fenoménu medzinárodného terorizmu.

Vychádzajúc z uvedeného neprekvapuje, že v regióne Stredného východu je vlastne jedinou vyspelou demokratickou krajinou Izrael, kým niektoré iné štáty predstavujúce nedemokratické režimy rôzneho stupňa potom logicky nájdeme medzi skrytými, či otvorenými promotermi terorizmu.

Nevyhnutnou súčasťou vzťahovej politiky krajín vyspelého Západu ku krízovému regiónu Stredného východu by sa mala stať aj promócia navodenia postupných demokratizačných zmien, vonkoncom nie len v prípade Palestínčanov. Takýto prístup umožní vyvarovať sa neprincipiálnych improvizácií v prospech udržateľnej dlhodobej stratégie civilizovaných (tj. demokratických) krajín. V tomto zmysle citovaný prejav G. W. Busha môžeme chápať aj ako dôkaz, že USA už pochopili: ich záujmy na Strednom východe, tj. ropu a stabilitu môže dlhodobo zabezpečiť len demokracia.

Bude potrebné, aby to pochopila aj Európa. Vynikajúci maďarský komentátor János Avar upozorňuje, že prezident G. W. Bush to s bojom proti totalitným režimom na Strednom východe myslí vážne, a preto je možné, že región čaká obdobie demokratickej tranzície, podobné tranzícii, aká po roku

1989 nastala v strednej a východnej Európe (*Magyar Hírlap, 2002-07-02*).

Všetky improvizácie typu „najprv ropa, potom demokracia“ sa skôr, či neskôr ukážu ako neprincipiálne, a ako také stojace v protiklade s deklarovanou podporou boja proti medzinárodnému terorizmu. Nedostatočná teoretická fundovanosť prístupu viacerých západoeurópskych krajín sa vyjaví napr. na ambivalentnosti ich prístupu ku dvom demokraciám regiónu. Kým Turecku, ktoré je členom NATO a chce sa stať aj členom EÚ, sa vytykajú zo strany západoeurópanov deficit demokracie, Izrael ako jediná vyspelá demokracia Stredného východu napriek tomu im v prípade viacerých otázok nestojí za podporu.

Pri nejednoznačnosti postojov časti západoeurópanov sa nikto nemôže čudovať, ak v USA a v Izraeli rastú obavy zo šírenia novodobých foriem antisemitizmu v Európe. Nedávno Anti-Defamation League (ADL) so sídlom v USA uskutočnil rozsiahli prieskum postojov 2 500 obyvateľov piatich európskych krajín: Belgicka, Dánska, Francúzska, Nemecka a Veľkej Británie. Vybranú vzorku teda nie je možné označiť za nie dostatočne reprezentatívnu. Z prieskumu okrem iného vysvitá, že okolo 30 % opýtaných Európanov inklinuje k tradičným stereotypom antisemitizmu v spojení s vysokou mierou protiizraelského sentimentu. Ako uviedol národný riaditeľ ADL v USA Abraham H. Foxman, prežívania antisemitizmu spojeného so silným protiizraelským cítením v niektorých európskych krajinách s rozsiahlou populáciou Muslimov a Arabov si vyžaduje serióznu pozornosť.

Evolúcia Bushovej doktríny a Stredný východ

Počas svojej návštevy Európy koncom mája 2002 bol americký prezident George W. Bush konfrontovaný obavami Európanov v súvislosti s vojnou proti terorizmu a krízou na Strednom východe. Preto vo svojom vystúpení v nemeckom Bundestagu podčiarkol, že „Amerika a Európa sa potrebujú navzájom, aby mohli viesť boj a zvíťaziť vo vojne proti globálnemu teroru“. Kancelárovi Gerhardovi Schröderovi vtedy mal prisľúbiť, že v otázkach Iraku a Stredného východu bude konzultovať so svojimi atlantickými partnermi.

Dnes už máme možnosť sa do určitej miery oboznámiť s novou stratégiou administratívy prezidenta G. W. Busha pre Stredný východ, ktorá vychádza z dôležitosti tohto regiónu pre americké záujmy. Nová stratégia pozostáva zo štyroch bodov:

1. Inšpirovanie režimových zmien v Iraku, Iráne a na území Palestínskej samosprávy.

2. Aktívne vedenie vojny proti terorizmu, vrátane vyslania poradcov do štátov typu Jemenu.

3. Pracovať na zamedzení šírenia zbraní hromadného ničenia (ZHN).

4. Prispievať k zmenám spoločnosti v regióne prostredníctvom demokratizácie, tento proces by sa mal začať v Iraku a v Palestíne.

Za novšou, upresnenou verziou Bushovej doktríny sa skrýva nádej, že s pomocou sociálnych zmien na Strednom východe bude možné napomôcť aj vojne proti terorizmu v stredno- a dlhodobom horizonte. Poukazuje sa pritom na primárny význam skutočnosti, že uzavretosť arabských spoločností produkuje teror.

Pokiaľ ide o otázku Iraku, už administrácia prezidenta Billa Clintona bola nútená postupovať pomerne zdržanlivo a s ohľadom na európsku senzitivitu, osobitne pokiaľ ide o konfrontáciu s režimom Saddáma Husajna. Viedlo to aj k určitej diferenciacii postojov v rámci Severoatlantickej aliancie, keď vtedajší prezident Bill Clinton začal stupňovať v roku 1997 tlak na Bagdad, ocitol sa zoči-voči opozícii najmä Francúzska a v menšej miere aj Veľkej Británie na zasadnutiach Bezpečnostnej rady OSN. Otázka miery razantnosti postupu voči krízovým faktorom, ako je napr. Irak, už vtedy ukazovala na rozdielnú percepciu sily v prípade niektorých krajín NATO. Nie je tomu inak ani dnes, otázka použitia sily vedie znova k diskusií medzi členmi Aliancie.

Už v samotnom definovaní nebezpečenstva je možné si všimnúť rozdielne nuansy v prístupe USA a krajín západnej Európy. Američania hovoria o „zahraničných hrozbách“, ako sú šírenie ZHN, terorizmus a „darebácke štáty“, atď. Európania hovoria skôr o „výzvach“, ako sú etnický konflikt, migrácia, organizovaný zločin, chudoba a environmentálna degradácia. Citeľné rozdiely vo vnímaní hrozieb sa ešte navrhujú na prejavy mocenskej nerovnováhy v rámci Aliancie. Tieto rozdiely pretrvávajú aj napriek tomu, že po 11. septembri už aj Európania sú nútení pripustiť, že ďalším cieľom atakov môžu byť aj oni. Spoliehajú sa však stále na to, že Európa sa nestane primárnym cieľom, pretože už nehrá imperiálnu rolu na Strednom východe. K tomu sa potom priradujú prvky európskej strategickej kultúry, ktorá už tradične kladie dôraz rokovania, diplomaciu, obchodné vzťahy, uprednostňovanie medzinárodného práva oproti použitiu sily a preferovanie multilateralistického prístupu oproti unilateralizmu. Ako uviedol britský diplomat Robert Cooper, „V Európe dnes prežíva postmoderný systém, ktorý nespočíva na rovnováhe síl, ale na odmietaní (použitá) sily a na presadzovaní vlastných pravidiel správania sa. V tomto postmodernom svete amoralita Machiavelliho teórie štátnej moci bola nahradená morálnym vedomím v medzinárodných vzťahoch“ (*The Observer, April 7, 2002*). Krátku charakteristiku európskeho myslenia doplníme výrokom predsedu EK Romana Prodiho, ktorý v Paríži 29. mája 2001 o. i. uviedol, že „Genialita zakladajúcich otcov (EÚ) spočívala v tom, že dokázali pretlmočiť extrémne vysoké politické ambície do série viac špecifických, väčšinou technických rozhodnutí. Tento nepriamy prístup umožňuje funkčnosť postupu“. Steven Everts vo svojej práci *Unilateral America, Lightweight Europe?: Managing Divergence in Transatlantic Foreign Policy* označuje za „podstatu Európy

skej únie skutočnosť, že v medzištátnych vzťahoch presadzuje vládu zákona“.

Otázkou však je, že ako sa tento idealizmus a pacifizmus dokáže predať v konkrétnych podmienkach krízy na Strednom východe tak, aby to poslúžilo záujmom transatlantického partnerstva?

Na americkej strane sa už objavujú názory, podľa ktorých „Nič by tak neposilnilo alianciu a nepotlačilo americký unilateralizmus, ako keby nadchádzajúci postup voči Iraku bol operáciou NATO“ (*The Washington July 15, 2002*). NATO by tak mohlo demonštrovať svoju schopnosť prevádzať „out-of-area operations“, pričom dôsledky by upevnili Alianciu v zmysle hesla: Spojenci, ktorí spoločne bojujú, ostávajú pri sebe.

V inom prípade by sa Amerika mohla prestať tak zaujímať o Európu, keďže neúčast' spojencov by znamenala ich faktickú stratu a zánik interoperability. Ako by takúto stratu mohlo USA kompenzovať? Podľa niektorých amerických zdrojov, odpoveďou by mohol byť koncept pripisovaný poradkyni prezidenta pre otázky národnej bezpečnosti Condoleezy Riceovej. V zmysle uvedeného konceptu by v prípade nutnosti v americkej zahraničnej politike mohla byť strata NATO efektívne kompenzovaná Alianciou s Ruskom. V takomto prípade by sa aj rozšírenie Severoatlantickej aliancie o bývalé komunistické krajiny mohlo javiť ako udalosť minimálneho významu. Ako upozorňuje slovenský veľvyslanec v Moskve Igor Furdík, neradno podceňovať ruskú školu strategického myslenia, čo príklad prezidenta Vladimíra Putina len potvrdzuje. Preto, podľa amerických zdrojov, ak chce Európa pokračovať v posilňovaní transatlantického vojenského partnerstva, mala by si aj v otázke Iraku zvoliť spoločný postup s USA.

Problémom „postmoderného raja“ Európy je zrejme skutočnosť, že bez pomoci sily USA by sa nedokázala udržať a prežiť v tomto nebezpečnom hobbesovskom svete. Ako dodáva už citovaný britský diplomat Robert Cooper, nevýhodou platnou aj pre postmoderný svet je, že ak sa nedokáže ubrániť sám, môže byť zničený.

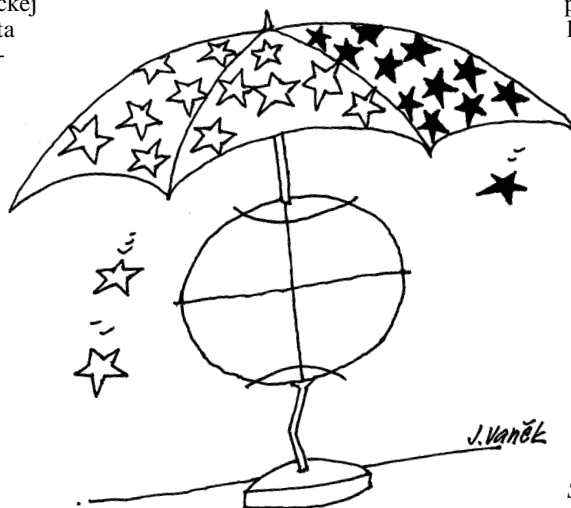
Evolúcia stratégie NATO a EÚ k otázke Iraku

Otázka postupu demokratizácie na Strednom východe sa stáva dôležitou pre akékoľvek riešenie, ktoré má mať výhliadky na obnovenie mieru v tomto ťažko skúšanom regióne. Popri palestínsko-izraelskom konflikte je pre ďalší vývoj situácie na Strednom východe nie bez zaujímavosti aj aktuálne dianie okolo Iraku.

Nie je vylúčené, že aj v oblasti doteraz rozdielných stanovísk medzi členskými krajinami NATO a EÚ v otázke prístupu k riešeniu krízy na Strednom východe sa situácia začne meniť. V postojoch krajín západnej Európy môže znamenať posun

spôsobený ústretovejším prístupom francúzskeho prezidenta Jacquesa Chiraca v otázke foriem nátlaku na Irak s cieľom napomôcť demokratizačným zmenám v tejto krajine. Podľa pozorovateľov by mohli uvedené zmeny podporiť demokratické sily aj v Saudskej Arábii, Egypte, Maroku, Alžírsku a v Tunise. Francúzsko už dalo najavo svoje obavy o stupeň demokracie v krajinách regiónu, aby sa predišlo situáciám, keď politický protest sa prevráti v podporu islamského fundamentalizmu. Paríž upozorňuje aj na hrozbu vyplývajúcu z nukleárných ambícií Iránu. Táto krajina môže, podľa odhadu niektorých odborníkov v rokoch 2008–2010 disponovať jadrovými zbraňami, pričom sa nedá vylúčiť ani prípadné urýchlenie prác na jadrovom programe, napr. s pomocou Severnej Kórey.

Podľa informácií z francúzskych zdrojov by operácia USA proti irackému lídrovi Saddámovi Husajnovi mohla prísť na rad v priebehu nasledujúcich mesiacov, ešte pred

novembro-
vými voľbami do Kongresu USA. Ako uvádza denník Haaretz, tieto informácie sa čiastočne opierajú o rokovania poradkyne prezidenta USA pre otázky národnej bezpečnosti Condoleezy Riceovej s novým francúzskym ministrom zahraničných vecí Dominiquom de Villepin z tohto mesiaca. Tie vraj potvrdili záujem americkej administratívy urobiť naznačené kroky v pomerne krátkej dobe. Iné zdroje zas uvádzajú, že by k operácii malo dôjsť až v zime, aby prípadné ťažkosti nemohli vplývať na šance Republikánskej strany uspieť v jesenných voľbách. Už citované francúzske zdroje, vychádzajúc z údajov o stave pripravenosti špeciálnych síl USA, nevylúčili možnosť operácie počnúc polovicou augusta 2002.

Pribúda pozorovateľov, oceňujúcich politiku francúzskeho prezidenta Jacquesa Chiraca od čias jeho znovuzvolenia. Tradičná francúzska rezervovanosť v otázke

možnosti vojenskej operácie v súvislosti s Irakom slabne a pre vojenskú doktrínu prezidenta USA Georgea W. Busha sa začína prejavovať v Paríži väčšia akceptácia. Medzinárodného uznania sa dostáva aj postupu prezidenta J. Chiraca v smere prispôsobenia vojenského rozpočtu svojej krajiny novým bezpečnostným výzvam atď. Na základe uvedeného snáď nebude prehnane vysloviť predpoklad, že pozitívne kroky Francúzska v oblasti bezpečnostnej politiky môžu inšpirovať aj ďalšie krajiny Európskej únie.

Evolúcia stratégií integrácie, marginalizácia Višegrádu

S evolúciou stratégií NATO a EÚ zatiaľ úzko súvisí aj budúcnosť Višegrádu. V súvislosti s prebiehajúcou výmenou názorov o podmienkach získania členstva Slovenska, Česka, Poľska a Maďarska v Európskej únii a celkovo o ďalšom postupe integrácie sa krajiny Višegrádskej štvorky dostávajú viac do záujmu medzinárodnej verejnosti. Upozorňuje sa napr. na skutočnosť, že v troch krajinách V4 (ČR, PR, MR) sú dnes pri moci sociálnodemokratické, socialistické strany. Spomína sa aj eventualita, že by sa preto mohli krajiny V4 na určitú dobu stať akýmsi kvázi laboratóriom prevencie životnosti niektorých myšlienok tzv. tretej cesty. Mýlia sa však kritici tvrdiaci, že Slovensko by bolo výnimkou v tejto oblasti. Veď v prípade účasti strán Smer, resp. SDA na vládnej koalícii vzišlej zo septembrových volieb, by aj Slovensko do určitej miery harmonizovalo s aktuálnym politickým vývojom v ostatných krajinách V4. V americkej tlači sa zas objavili úvahy o možnom posunutí prijatia krajín V4 do EÚ na pozadí diskusie o otázke priamych platieb, subvencií v oblasti poľnohospodárstva (*The Wall Street Journal, July 10, 2002*).

Popri nesporných úspechoch višegrádskej spolupráce, ktorá tak, ako sa to pôvodne deklarovalo, doviedla krajiny V4 k integračným zoskupeniam NATO a EÚ, však už vznikajú aj otázky o budúcnosti višegrádskej cesty.

Odbor analýz a plánovania Ministerstva zahraničných vecí SR (ANAP) inicioval v súvislosti so slovenským predsedníctvom V4 na jeseň 2002 usporiadať workshop o spolupráci jednotlivých rezortov štátnej správy, ANAP MZV SR a mimovládnych organizácií NGOs, sociologických pracovísk atď., s cieľom prediskutovať otázky budúceho vývoja Višegrádskej skupiny. Výhľadovo ANAP chce pokračovať v medzinárodných konzultáciách s partnerskými inštitúciami z ČR, PR a MR o budúcej úlohe V4. Pravdepodobne koncom roku 2002 počas plánovaných konzultácií na MZV SR v Bratislave sa posúdia perspektívy višegrádskej spolupráce pri zohľadnení stavu plnenia integračných priorít členstva v NATO a EÚ, a vytipujú preferované oblasti, v ktorých by táto spo-

lupráca mohla v prípade dostatočného záujmu zainteresovaných strán pokračovať ďalej.

Stručne povedané, otázka teda znie, či by mohla V4 aj po získaní členstva jej krajín v NATO a EÚ fungovať naďalej ako pragmatický nástroj artikulácie a presadzovania tak národných záujmov, ako aj existujúcich spoločných záujmov višegrádskej skupiny.

Spomínané integračné zoskupenia prijatím predpokladaného nie malého počtu nových členských krajín sa neodškriepiteľne stanú mohutnejšími, v ktorých na hlasy menších krajín môže už len matematicky pripadnúť relatívne menší podiel vplyvu. V takomto prípade uchovanie si určitej autonómnej miery spolupráce skupiny V4 aj v budúcnosti by mohlo byť nápomocné pri artikulácii záujmov a lobbyingu menších krajín, ako je aj Slovensko.

Za určujúci rys Višegrádu je možné považovať jeho jednoznačnú zahraničnopolitickú orientovanosť na transatlantickú spoluprácu s USA a NATO. Na tom by sa nič nemalo meniť ani v budúcnosti.

Prípadná realizácia návrhu poľského prezidenta A. Kwaśniewského, ktorý predniesol na summite V 10 v Rige v dňoch 5. – 6. júla 2002 so zameraním na vytvorenie spoločnej platformy 13 štátov V4 a V10 s cieľom prepojenia dvoch integračných procesov NATO a EÚ, môže znamenať marginalizáciu, až de facto zánik doterajšieho modelu spolupráce V4. Podľa môjho osobného názoru by si Višegrádska štvorka nemala zvoliť túto cestu dobrovoľného rozširovania a straty v mnohopočetnosti. Je treba znova upozorňovať, že integrovateľnosť veľkých systémov je často diskutovanou otázkou aj v matematike, termodynamike, teórii systémov atď., pričom dnes vôbec nie je jednoznačné, či veda bude môcť dať takú odpoveď na túto otázku, aká sa automaticky predpokladá v prípade rozširovania NATO a EÚ. Preto sa domnievam, že by sa nemal predčasne, bez dostatočného ohľadu na prirodzenú evolúciu integrácií, umelo rozširovať višegrádskeho procesu.

Je evidenciou, že ani NATO, ani EÚ nie je monolitnou organizáciou, práve naopak je v nich možná diskusia a rôzne stanoviská. Napríklad v EÚ existuje určitá rôznorodosť postojov voči kríze na Strednom východe, taktiež kým podľa prieskumov v krajinách EÚ rastie popularita pravice, v krajinách V4 prebieha cyklus rastu popularity sociálnodemokratických programov, kým prieskumy v EÚ naznačujú rast antisemitizmu, vo V4 zaznamenávajú jeho pokles, v EÚ badať aj výskyt protiamerických nálad, vo V4 priťažlivosť USA má rastúcu tendenciu, atď.

Proste nie je možné nevidieť, že región strednej Európy v organizačnom priestore Višegrádskej štvorky má svoje určité špecifiká vychádzajúce z jednotlivých národných záujmov, ktoré aj keď nie sú určujúce, bolo by politickou chybou ich ignorovať.

Ak vyjdeme z tézy, že Európa budúcnosti má byť Európou regiónov, potom je logické,

že aj regióny v rámci teritória Višegrádu by mohli pokračovaním spolupráce na tomto medzistupni získať viac než pri ukončení spolupráce V4.

Nie je možné pochopiteľne vylúčiť rôzne politické zmeny v jednotlivých štátoch V4, ktoré by mohli mať svoj dopad aj na budúcnosť višegrádskej spolupráce. Táto spolupráca si od začiatku vyžaduje dostatočnú mieru politickej vôle, bez nej jej hrozí zánik. Na druhej strane trpezlivosť racionálny kalkul nás presviedča, že aj po integrácii Slovenska, Česka, Poľska a Maďarska do NATO a EÚ tu zostane dostatok priestoru na politiku vzájomnej podpory krajín V4. Relatívne autonómna zahraničná politika V4 zohľadňujúca špecifiká regiónu svojou jasnou euroatlantickou orientáciou môže byť organickým stabilizačným faktorom jednotnej Európy. Svojimi skúsenosťami môže prispieť aj do spolupráce v rámci trojuholníka NATO – EÚ – Rusko.

Ako nás o tom presviedča aj diskusia o konkrétnych podmienkach rozšírenia EÚ, ani v tomto prípade nejde o proces politickej dediferenciácie Európy. Naopak, diferencované politické pomery sú zárukou demokratického vývoja, v ktorom môže mať v budúcnosti svoje miesto aj naďalej Višegrádska štvorka.

Použité zdroje:

- Dee Ann Divis, Scott Burnell: Bush: Refocus science on terrorism. The Washington Times, June 6, 2002.
- David R. Sands: Rumsfeld says NATO must head off terror. The Washington Times, June 7, 2002.
- Editorial: A future for NATO. The Washington Times, June 7, 2002.
- John Chalmers, Paul Taylor: Rumsfeld Urges NATO Action to Counter New Threats. The Washington Post, June 7, 2002.
- ADL European Survey Findings: A Potent and Dangerous Mix.
- ADL Press Release, June 27, 2002, Washington.
- M. Charen: Is the war on terror a war of ideas? The Washington Times, June 18, 2002.
- H. Greyer: What can't Europe understand? The Washington Times, June 11, 2002.
- K. Adelman, S. Solarz: Wanted: U. S. leadership. The Washington Times, June 7, 2002.
- T. Lindberg: Power politics in the Middle East. The Washington Times, June 25, 2002.
- J. Avar: Találkozás a Tigrisnél. Magyar Hírlap, 2. 7. 2002.
- Alan L. Iseberg: NATO in Iraq. The Washington Times, July 15, 2002.
- Aluf Benn: U. S. said planning new Mideast strategy. Haaretz, 15. 7. 2002.
- Nicholas M. Horrock: US needs Europe in terror war. The Washington Times, May 23, 2002.
- Glenn Kessler, Karen De Young: Allies to Press Administration On Middle East. The Washington Post, July 15, 2002.
- Alexandra Poolos: Visegrad Four Consider Delaying Elargement in Bid for Better Deal. The Wall Street Journal, July 10, 2002.
- Al Webb: Clinton, Blair want repaved 'Third Way'. The Washington Times, June 10, 2002.
- E. Fehér Pál: Szociáldemokrata sorskérdések a közép-európai orszákokban. Új Szó, 2002, Július 12.

V časopise Mezinárodní politika číslo 2/2002, v části Volná tribuna, byl publikován příspěvek pana Adama Dolníka: Bioterrorismus: Reálná hrozba? Tento článek vyšel již po teroristických útocích 11. září 2001 v USA a po následné „antraxové kampani“, která postihla nejen USA, ale i řadu dalších zemí včetně České republiky.

Osobně mě překvapuje, že autor, který podle informace o autorech spolupracuje s významnými světovými institucemi, vyjadřuje názor, který zpochybňuje a zlehčuje reálnou hrozbu bioterrorismu (viz cituji „pravděpodobnost bioterroristického útoku na masové úrovni je extrémně nízká“).

Podle samotného autora si jeho článek „klade za cíl realisticky analyzovat rozsah hrozby, kterou dnes představují biologické zbraně v rukou nestátních aktérů“. Podle mého osobního názoru je tato analýza nejen neúplná, ale částečně i chybná. Autor nebere v úvahu tak významné autority jako je například agentura OSN World Health Organization, která vydala několik prohlášení o možnostech bioterrorismu a nedostatečné přípravě světové populace čelit rychle a efektivně tomuto závažnému nebezpečí.

Rád bych k výše uvedenému článku uvedl několik důležitých poznámek:

V příspěvku nejsou žádné informace o legislativě, přitom existuje jak Mezinárodní úmluva z roku 1972, tak byl nedávno v České republice dokončen a přijat národní zákon o zákazu bakteriologických (biologických) a toxických zbraní.

Je všeobecně známo, že mezinárodní Úmluva o zákazu bakteriologických (biologických) a toxických zbraní byla přijata již v roce 1972 (celý název v angličtině zní: *Convention on the Prohibition of the Development, Production and Stockpiling of Bacteriological /biological/ and Toxin Weapons and on Their Destruction*). Základní informace o mezinárodní úmluvě o zákazu biologických zbraní je možné najít v angličtině na webových stránkách www.opbw.org.

Příprava zákona o zákazu bakteriologických (biologických) a toxických zbraní v České republice je v odborné veřejnosti dostatečně známa. Na pátém ročníku mezinárodní konference „Medicína katastrof“ v červnu 2001 o přípravě zákona o zákazu bakteriologických (biologických) a toxických zbraní referovali pracovníci Státního ústavu pro jadernou bezpečnost (SÚJB), který má problematiku zákazu těchto zbraní ve své gesci. Tato informace byla také publikována ve sborníku uvedené konference pod názvem: „Působnost SÚJB v oblasti kontroly zákazu chemických a biologických zbraní“. Příspěvek je volně dostupný na webové adrese pořadající organizace EGO Zlín www.egozlin.cz.

Nebezpečí biologického terorismu

OTAKAR J. MIKA

Zákon o některých opatřeních souvisejících se zákazem bakteriologických (biologických) a toxinových zbraní a o změně živnostenského zákona vyšel ve sbírce zákonů část 102 s označením zákon 281, s platností od 28. června 2002. V současné době se také dokončuje prováděcí vyhláška k uvedenému zákonu, která zpřesní některá ustanovení citovaného zákona.

Uvedená problematika je volně přístupná v českém jazyce na webové stránce Státního úřadu pro jadernou bezpečnost www.sujb.cz.

V České republice se zabývá problematikou bioterorismu řada resortů, státních organizací a institucí. Přehlednou a přesvědčující informaci o tom přinesl v poslední době například armádní časopis A-Report ve svém 13 čísle letošního roku. Je volně dostupný na webové stránce www.army.cz/areport.

V tomto souhrnném materiálu je mimo jiné také vyjádření ministra obrany Jaroslava Tvrdíka k problematice biologického terorismu: „Od 11. září stál celý projekt (ochrana proti bakteriologickým a biologickým zbraním – poznámka autora) stovky milionů korun. Je však třeba si uvědomit, že to neděláme pouze pro Armádu České republiky, ale tento systém v současné době chrání celou Českou republiku.“

Dále je nutno zmínit tzv. míru rizika, což je termín běžně používaný u problematiky analýzy rizika. Mírou rizika se obvykle nazývá součin pravděpodobnosti a kvadrátů následků (mortality osob). I při nízké pravděpodobnosti použití biologických látek mohou být následky bioteroristického útoku katastrofické, a proto hodnotit nebezpečnost bioterorismu pouze na základě pravděpodobnosti není dostatečně korektní. Z uvedeného příspěvku pana Adama Dolníka není zřejmé, že bakteriologických (biologických) a toxinových zbraních nebo jen bojových biologických látek může být použito nejen vůči osobám, ale i vůči hospodářským zvířatům a rostlinám. Celkově lze tedy označit za skupinové cíle a jejich možné následky: a) smrt, onemocnění nebo zneschopnění osob (civilní obyvatelstvo, armáda, policie, záchranné sbory, apod.); b) smrt nebo onemocnění hospodářských (popřípadě i jiných) zvířat; c) úhyn nebo poškození rostlin.

Problematikou bioterorismu a potlačení jeho následků se zabývá řada institucí, organizací a agentur. V odborné veřejnosti je také známo, že v posledních letech, a to i před 11. září 2001, proběhla řada konferencí, symposií a workshopů, kde byla problematika biologického a chemického terorismu komplexně projednávána, pochopitelně především z hlediska nalezení vhodných modelů a metod k ochraně osob, hospodářských zvířat i rostlin. Za všechny tyto konference je možné uvést jednání 1. světového kongresu o chemickém a biologickém terorismu, který probíhal poslední dubnový týden roku 2001 v Dubrovniku, v Chorvatsku. Na kongresu, který trval týden, se sešlo více jak 220 odborníků a specialistů ze 42 zemí světa. Na přelom září a října roku 2003 je již ohlášeno konání 2. světového kongresu o chemickém, biologickém a radiologickém terorismu.

„Máme dostatečné důkazy o tom, že mezinárodní teroristé usilují o získání zbraní hromadného ničení“, řekl mimo jiné v televizní debatě americký ministr obrany Donald H. Rumsfeld 22. května 2002. Tato závažná informace je dostupná na internetu na stránkách <http://usifo.gov/topical/pol/arms/0205301.htm>, a to pod původním názvem: *Rumsfeld Says Terrorists Seek Weapons of Mass Destruction*.

K otázce použití bojových biologických látek je možné poznamenat, že po 11. září 2001 proběhla v USA velká kampaň při které se spekovalo o možnosti použití práškovacích letadel pro použití biologických, chemických a radioaktivních látek k zamoření městských center a jiných citlivých a zranitelných míst s velkou koncentrací osob. Dokonce byl po nějakou dobu provoz těchto prostředků z bezpečnostních důvodů zakázán. Je možné si však představit případ, kdy za využití povětrnostního modelu budou bojové otravné látky, respektive průmyslové toxické látky, bojové biologické látky a nebo radioaktivní látky rozptýleny z výškových budov (což je zvláště typické pro USA), zasažená plocha může být velmi rozsáhlá. Tento jednodušší způsob zamořování pak dostatečně „supluje“ použití práškovacích, kropících a jiných speciálních nebo upravených letadel a vrtulníků. Zvláště využití tohoto způsobu teroristického útoku v noci nemusí vzbudit

žádnou pozornost policie a nebo obyvatelstva.

Příprava a testování bakteriologických (biologických) a toxinových zbraní a bojových biologických látek probíhala intenzivně v období tzv. „studené války“ a výsledky těchto pokusů a testů jsou postupně zveřejňovány, mnohé údaje jsou pak dostupné v odborné vědecké a patentové literatuře.

Testování některých ventilačních systémů budov, metra apod. je možné provést velmi účinně například slzným plynem, jako je chloracetofenon, brombenzylcyanid, látka CS a CR, chlorpikrin, a teprve následně provést biologický útok.

Organizační i technická opatření proti bioterorismu (od prevence po léčbu obětí a likvidaci následků) jsou nejen náročná, značně komplikovaná a velmi finančně nákladná, ale v některých případech i nedostatečná. To platí například pro detekci a identifikaci nebezpečných biologických agens. Pouze několik těchto látek je možné zjistit nejmodernějšími americkými přístroji v časovém intervalu 15–30 minut. Proto by došlo v převážné většině případů ke značně zpožděnému zjištění (zpravidla několika dní, což bývá zpravidla doba tzv. skrytého působení nemoci, neboli inkubační doba nemoci). To by jednoznačně velmi zásadně ztížilo nejen identifikaci zasažených míst, ale hlavně potřebného nasazení nezbytných léčebných procedur. Tato známá a nepříznivá skutečnost zase, bohužel, nahrává straně bioteroristů.

K sebevražedným útokům lze poznamenat, že zvláště příznivé prostředí jak pro biologický, tak i chemický útok představují lety na dlouhé vzdálenosti, kdy se doba letu pohybuje kolem 10 hodin bez mezipřistání v závislosti na místě přistání a dopravním prostředku. Jen pro ilustraci uvádím, že let z Prahy do New Yorku trvá 9 hodin a 15 minut a z Prahy do Toronta 9 hodin.

Teroristické útoky z 11. září 2001 na budovu Světového obchodního centra v New Yorku a budovu Pentagonu ve Washingtonu znamenaly naopak to, že teroristé jsou ochotni a schopni pošlapat všechny morální, etické a jiné zásady. Během této události ukazovala řada televizních stanic „radost lidových mas na ulicích arabského světa“ z výsledků teroristických útoků na USA. Proto se domnívám, že neobstojí tvrzení autora článku Adama Dolníka o tom, že existují motivační překážky.

Prudký rozvoj biotechnologií a souvisejících oborů pak vytváří takovou situaci, že zneužití vědeckých výsledků pro teroristické účely a nepřátelské použití je stále více pravděpodobné. Je jen otázkou času kdy, kde, čím, jak a proč dojde k velkému teroristickému útoku s použitím bojových biologických látek.

Na americkém seznamu je uvedeno několik tzv. „darebáckých zemí“ (rogue states), které se snaží získat zbraně hromad-

ného ničení a/nebo které na státní úrovni podporují terorismus. Kromě toho je dnes známo celkem 33 teroristických organizací, které operují prakticky v řadě oblastí světa (viz stránka: <http://www.state.gov>). Předpokládá se, že vlastní teroristické sítě jsou tak důkladně rozvětvené a flexibilní, že se ani po mnoha měsících „celosvětové kampaně proti terorismu“ nepodařilo tyto sítě zničit ani podstatně oslabit. Markantním důkazem je pak skutečnost, že nejhledanější terorista světa Usáma bin Ládín stále uniká CIA a FBI, americké armádě a dalším bezpečnostním složkám Spojených států, které jsou do boje proti terorismu intenzivně zapojeny.

Důkazem toho, že se problematikou biologického terorismu důkladně zabývají například americké státní orgány, je zpráva, podle které se případný teroristický útok bude snažit odvrátit armáda. Americký prezident George W. Bush představil zemi v polovině července 2002 návrh nové bezpečnostní strategie. Stostránkový dokument, podle listu Washington Post, vznikl devět měsíců a obsahuje protiteroristickou strategii, která zahrnuje větší pravomoci pro prezidenta, přísnější kontroly na hranicích a využívání armády při odvracení biologického teroristického útoku. Bushem navrhované změny označil list New York Times za největší organizační reformu vládní struktury za posledních padesát let. Bližší informace o tom přinesl i domácí tisk, například Hospodářské noviny dne 17. července 2002, ale i řada dalších českých deníků: MF Dnes, Právo atd. Právo nadešlo článkem na straně 8: „Bush má vnitřní strategii proti teroru“. MF Dnes uvedla, že tento dokument je „prvním svého druhu v dějinách USA“ a popisuje proceduru vytváření nového ministerstva v USA.

Závěry si čtenář může učinit sám po přečtení uvedeného příspěvku pana Adama Dolníka a těchto několika poznámek, které si nečiní nárok na vyčerpávající odpověď.

Celá problematika je ve „velkém pohybu“ a je prakticky nad síly jednoho člověka důkladně a odpovědně celou problematiku analyzovat. To je možné pouze s týmem zkušených odborníků a specialistů z řady vědních disciplín a z různých orgánů, organizací a institucí, které se danými a souvisejícími otázkami zabývají.

Osobně se domnívám, že není přípustné problematiku bioterorismu zlehčovat. Prudký vývoj v biotechnologiích, který otevírá cestu genovým a biologickým manipulacím vytváří reálné předpoklady proto, že únik chráněných informací a potřebných materiálů a jejich zneužití pro teroristické a nepřátelské použití je stále více pravděpodobný.

○

Mezinárodní letní škola

o společné evropské zahraniční a bezpečnostní politice

Německá společnost pro zahraniční politiku (Deutsche Gesellschaft für Auswärtige Politik – DGAP), nezávislá nezisková společnost založená v roce 1955, uspořádala v červenci letošního roku v Berlíně již šestou mezinárodní letní školu věnovanou společné evropské zahraniční a bezpečnostní politice. Na organizaci akce se podílely Ministerstvo obrany SRN, GMF – German Marshall Fund of the United States a Švýcarská konfederace reprezentovaná pracovní skupinou Arbeitsgruppe Gute Dienste und internationale Friedenssicherung, finanční stránku zajišťovala Nadace Roberta Bosche. Letní školy se zúčastnilo celkem třicet osm mladých lidí z dvaceti pěti zemí Evropy (třináct členských států EU, Švýcarsko a jedenáct kandidátských států včetně Turecka). Oficiálním jednacím jazykem byla angličtina.

Hlavní pozornost se v tomto roce soustředila na téma „Evropa v globalizujícím se světě“ (Europe in a Globalizing World), jemuž odpovídala většina přednesených příspěvků, diskutovány byly také některé další otázky související s širokou agendou společné zahraniční a bezpečnostní politiky Evropské unie (CFSP). V úvodu se účastníci seznámili s historií a hlavními principy fungování Evropské unie a CFSP (Dr. Peter van Ham – *Europe as an International Actor I: CFSP and ESDP*, Prof. Helen Wallace – *Europe as an International Actor II: The European Union – Its Origin, its Emergence and its Global Standing* a Lord John Roper *The Current State of European Integration: A British Perspective*). Následovaly prezentace věnované vztahu Evropské unie a USA v kontextu vývoje po 11. září 2001 (Prof. Dr. Karl Kaiser – *Europe and the United States: the impact of September 11th on transatlantic relations* a Prof. Dr. Guillaume Parmentier – *Europe and the United States: Current International Disputes between EU and the United States*), budoucnosti NATO (Jiří Šedivý, PhD – *The Future of NATO: A Perspective from a New Member* a Prof. Gale Mattox – *Europe as a Global Actor: The New NATO Challenges and Future Tasks for the Atlantic Alliance*) a chystanému východnímu rozšíření Evropské unie (Dr. Peter-Christof Blomeyer – *EU Enlargement I: Enlarging the European Community – State of Play of the Negotiations* a Prof. Dr. András Inotai – *EU Enlargement II: Interest and Concerns of the Candidate States*).

Pozornost se dále zaměřila na širší otázky související s procesem globalizace (Dr. Bernhard May – *Europe in a globalizing world: winners and losers* a Dr. Detlef Sprinz – *Europe in a globalizing world: environment as a global challenge*) a na specifika vztahů mezi Evropskou unií a některými regiony (Konstantin Eggert – *Russia and the EU: Problems and Expectations*, Radoslava Stefanova – *Europe and the Balkans: How successful has the co-operation been?*, Dr. Claire Spencer – *Europe and the Mediterranean: problems without solutions?*, Prof. Dr. Hüseyin Bağcı – *Scenarios of Conflict and Peace in the Middle East* a Dr. David Camroux – *Europe and East Asia: the new Asia strategy of the EU*). Zajímavé zpestření představovaly příspěvky zabývající se problematikou migrace (Dr. Andreas Angelendt – *European Immigration Policy*) a vyrovnávání se s minulostí (Prof. Elzar Barkan – *How Nations Deal with their Past*).

Letní škola se vyznačovala velmi dobrým systémem organizace: každé téma bylo uvedeno přednáškou, na kterou navazovaly diskuse mezi účastníky v pracovních skupinách, a celý blok uzavíralo plenární zasedání, během něhož bylo možné klást řečnickovi různé otázky. Významnou součástí programu tvořily rovněž návštěvy důležitých institucí a objektů, především Bundestagu, Parlamentu města Berlína, Ministerstva obrany SRN, nakladatelství Axel-Springer Verlag a EADS (European Aeronautic Defence and Space Company). Během návštěv se účastníci dozvěděli podrobnější údaje o cílech a praktické činnosti daných institucí a setkali se s jejich představiteli.

Ačkoli mezinárodní letní škola DGAP o společné evropské zahraniční a bezpečnostní politice nemá prozatím příliš dlouhou tradici, letošní ročník jasně potvrdil, že náleží mezi nej kvalitnější akce svého druhu ve světě. Profesionální organizace, propracovaný systém výuky i všeobecně vysoká úroveň příspěvků a debat poskytly účastníkům příležitost k tomu, aby rozšířili své znalosti Evropské unie a CFSP, diskutovali sporné momenty a navázali nové kontakty se zahraničními kolegy působícími v téže oblasti, to vše v příjemné a přátelské atmosféře nově se rozvíjející německé metropole. Všem zájemcům o mezinárodní vztahy a evropská studia lze účast na mezinárodní letní škole v Berlíně vřele doporučit.

Veronika Bílková

bilkova@iir.cz

Roland J. Hoffmann, Alois Harasko: *Odsun. Die Vertreibung der Sudetendeutschen. Vyhnaní sudetských Němců, Dokumentace 1848/49 až 1938, Sudeten-deutsches Archiv;*

Detlef Brandes: *Der Weg zur Vertreibung 1938–1945, Oldenbourg;*

Otfried Pustejovski: „Vertreibung!“ *Der Beschluss von Potsdam und das Massaker von Aussig am 31. Juli 1945, Herbig; Hans Lemberg, K. Erik Franzen: „Die Vertriebenen, Hitlers letzte Opfer“, Propylaen.*

Ve Spolkové republice Německo byla v edičních plánech německých nakladatelství víc než stovka nových titulů týkajících se soudobých dějin a z nich zejména nacismu, holocaustu, osudem rozděleného Německa po roce 1945, mezinárodními vztahy SRN v tomto období a mj. česko-německými vztahy a otázkou odsunu Němců a Rakušanů z Československa. Z devíti titulů, které vyšly v poslední době, si v této recenzní studii všimáme alespoň čtyř, které jsou, podle našeho názoru, charakteristické a představují určitou typologii svým způsobem politicky angažované odborné publicistiky.

Z výše uvedených publikací je nejrozsáhlejší práce Rolanda Hoffmanna a Aloise Haraska, a to nejen svými téměř 500 stranami, ale především péčí s jakou byla sestavena rozsáhlá příložená dokumentace. Jen pro zajímavost, kniha váží přes tři a půl kilogramu, z 500 stran jich je 90 věnováno úvodní studii a všechny ostatní jsou publikace nejrozličnějších pramenů z německých, českých ale i dalších archivů, státních a vládních dokumentů z různých zemí atd. Text je dvoujazyčný, německo-český, vždy řazený paralelně, dokumenty jsou vždy v originálním jazyce. Je doprovázen četnými dobovými ilustracemi a fotokopii dokumentů. Hoffmann je autorem textu, Harasko odpovídá jak za výběr dokumentů, tak za jejich vynikající grafickou úpravu, která umožňuje publikovat na pěti stech stranách téměř 850 stran nejrozličnějších dokumentů.

Hoffmann se ve své úvodní stati zabývá česko-německými vztahy a vrací se do historie se zvláštním zřetelem na léta 1848/49. Podle jeho názoru se právě v tomto období a stejně jako později a vlastně až do současnosti, projevuje negativně, že neexistuje český ekvivalent pro *böhmisch*. Zatímco Němec z Čech se mohl a může nazvat *Böhme* (česky lidově *Pémák*), jistě o sobě neřekne, že je Čech. Česky vyjadřuje jak to specificky české, tak také to, čemu se v němčině říká jak *tschechisch*, tak *böhmisch*. Územní a národní příslušnost se nedají rozlišovat a nakonec si vypomáháme sporným pojmem *Český Němec*. Autor si nevšimá, že i označení Němec je v češtině v různých historických obdobích proměnlivé a že Němci byli původně jen *Bavoři, Sasové, Frankové, Burgundané, Flandrijané, Brabanti*

Odsun

– transfer – vyhnání

V České republice vzbudila pozornost iniciativa MK ČR, jejímž cílem bylo vydat publikaci, sborník příspěvků významných českých historiků, kteří by se zamýšleli nad povahou česko-německých vztahů nejméně od roku 1848 (viz Beneš, Zdeněk et al.: *Rozumět dějinám. Vývoj česko-německých vztahů na našem území v letech 1848–1948, Praha: Gallery 2002*).

(viz Dalimil), u Karla IV. *gentes Germanicis* a teprve později *die Deutschen*. Není to, samozřejmě, kořen česko-německých nebo česko-sudetoněmeckých sporů a střetů. Komplikuje to však někdy nejen způsob vyjadřování, ale i vzájemnou komunikaci, dialog a porozumění, když např. označení (*S*)*sudetský Němec* jedna strana chápe geograficky a antropologicky (kmenově), druhá politicky (jako příslušnost k politickému hnutí nebo politické straně).

Podobně se tato publikace zabývá rozpory okolo sněmu ve frankfurtské Paulskirche a revolučních událostí let 1848/49. Autor upozorňuje na rozporuplný vznik fundamentální demokracie, pojmenovávání národních a nacionalistických práv a hnutí (rozporem mezi *das Volk* a *die Nationen*), Čechy a Němci již v polovině 19. stol. V textu se ovšem zdá, že autor má někdy větší pochopení pro obavy českých a moravských Němců z *majorizace* Čechů v historických zemích, než pro strach Čechů z *majorizace* Němců v rakouské monarchii, a navíc frankfurtskými revolučními zamýšlené, sice republikánské, ale přece jen *Velkoněmecké* říši.

Šíření a prohlubování nacionalismu, který od té doby výrazněji charakterizoval česko-německé vztahy, nebyl ovšem omezen jen na ohraničenou oblast ve střední Evropě. Že se autor nevyhnul jistě proněmecké zaujatosti ukazuje malé snad přehnutí v souvislosti s pojmem *právo na vlast*. Český nárok zpochybňuje argumentem, že Češi přišli do země jen o několik století dříve než Němci. V této souvislosti lze také upozornit na to, že v pojednání o období první světové války a vzniku Československé republiky chybí podrobnější pohled na politické chyby monarchie, která mohla rozumnými reformami snad zabránit svému rozpadu. Jednoznačné úsilí o odpoutání se od monarchie a založení samostatné republiky, na příklad u T. G. Masaryka, bylo přece až důsledkem katastrofální politiky Vídně. V líčení vývoje od založení republiky až po mnichovský diktát poukazuje Hoffmann na to, jak od jistého období politiku sudetských Němců, respektive politiku vůdců jejich většiny,

diktoval říšský kancléř a hlava německého státu Adolf Hitler. V této souvislosti pak konstatuje, že období mezi dvěma světovými válkami přineslo značný pokrok a prospěch i německy mluvícím občanům CSR. V závěru své studie autor ještě cituje projev Heinricha Himmlera z 1. srpna 1938, v němž se Himmler ptá, co bude s Čechy: „...*nechceme tyto národy, chceme jejich zemi!*“ V poznámce pak autor odkazuje na druhý svazek tohoto díla, který má vyjít snad koncem léta 2002 a měl by obsahovat německé a nacistické plány na zničení československé státnosti, odnárodňování a potenciální fyzickou likvidaci Čechů v Protektorátu 1939–1945.

V této souvislosti je zajímavé srovnat tuto práci s knihou Detlefa Brandese, v České republice známého autora. Jeho zde citovaná práce o odsunu je alespoň v odborných kruzích již známější. Nejde v ní jen o odsun z Československa, ale zabývá se rozsahem a vysídlením mnohem většího počtu Němců z dnešních polských území. Nás zajímá především pojednání o odsunu sudetských Němců. Brandes uvádí různé Benešovy plány a návrhy z roku 1938, od dubna do září, tedy v době politické krize, které byly motivovány především snahou vyjít vstříc spíše spojencům CSR, kdy političtí představitelé sudetských Němců tyto plány odmítají a neustále stupňují své požadavky. Činí tak po dohodě s Hitlerem (vzpomeňme *von Weizsäckerovo chemické rozdělení Československa* z května 1938) a nakonec se Hitlerovým příkazům přímo podřizují.

Diskuse o vysídlení se pak dále vedly ve Velké Británii již od roku 1940. Tehdy ovšem v souvislosti s vysídlením z území, která měla připadnout Polsku jako náhrada za původně polské území zabrané Sovětským svazem. V Čechách a na Moravě se daly zejména z domácího odboje již v letech 1939/40 zaslechnout hlasy o *hrozném pomstu*. Československá strana, konkrétně Edvard Beneš, měla situaci komplikovanější než Poláci, protože Benešovým partnerem v Londýně byl sociální demokrat Wenzel Jaksch, mluvčí sudetoněmeckých odpůrců nacismu. Profesor Brandes líčí

a dokládá zdoluhavé a z obou stran předkládané často diametrálně protichůdné argumenty, které se při londýnských vyjednáváních používaly. Beneš nabízel Jakschovi dokonce funkci místopředsedy Státní rady, dochází k licitaci a konečně i k roztržce, zejména kvůli otázce vystěhování Němců. Nejdříve se hovoří o jednom milionu, potom o odstoupení některých částí území oplátkou za vystěhování dalšího půldruhého milionu. Čeští představitelé vyslovují záruky, že antifašistům se po vítězné válce nic nestane, stejně jako těm, kdo se neprovinili proti Československé republice.

Nejen v Polsku, ale i ve Francii je vysídlení Němců z některých území na pořadu jednání již v roce 1940. V některých těchto diskusích je vystěhování části německy hovořícího obyvatelstva považováno za optimální řešení národnostních rozporů. Nakonec se otázka odsunu stala stálým tématem při jednání prezidenta Beneše s vedoucími politiky Spojenců. Ještě před Postupimskou konferencí, která schválila odsun v *kontrolované a civilizované formě*, dochází nejprve k *divokému útěku* (zejména po 15. dubnu 1945 a přímé výzvě K. H. Franka), potom k *divokému odsunu*, respektive k *divokému vyhánění* – odhadem 450 tis. německých obyvatel – z území Protektorátu Čech a Moravy (bez tzv. *národních hostů*). Různé projevy českých politiků nepřímo k tomuto postupu vybízely. Vyslovuje se též podezření, že tím mělo být urychleno rozhodnutí vedoucích představitelů spojenecké aliance v Postupimě o schválení vystěhování Němců a Maďarů.

Touto otázkou se pak podrobněji zabývá kniha Otfrieda Pustejovského, která, jak už napovídá její název, se soustřeďuje na domnělou a bezprostřední souvislost údajně záměrně vyvolaného krveprolití a honu na Němce v Ústí nad Labem dne 31. července 1945 s rozhodnutím Postupimské konference. Pustejovski je historik a cituje ve své knize velký počet velmi různorodých pramenů. Budiž ovšem poznamenáno, že těmito prameny jsou i individuální a nepotvrzená tvrzení, nikoli oficiální dokumenty.

Co však nejvíce zaráží jsou některá srovnání historických událostí nebo dokonce jejich stavění do jedné rovny (viz termín Václava Bělohradského *nerovnoměrná měřítka*). Hovoří-li se o ústeckých událostech jako o *Lidicích sudetských Němců*, vzniká nutně podezření, že tu jde o zlehčování nacistických zločinů, o opomíjení faktu, že *Ausradierung* (vygumování z mapy světa) nebo *coventurizace* (záměrné bombardování civilních cílů podobné útoku na anglické město Coventry) bylo programovou součástí německé státní politiky v letech druhé světové války. Tento dojem ještě prohlubuje okolnost, že ve výčtu nacistických zločinů nenajdeme ani zmínku o holocaustu.

Také některá další autorova historická srovnání jsou, mírně řečeno, pochybná. Staví například na jednu historickou úro-

veň Troju, Bílou horu, Terezín, Osvětim a – Ústí nad Labem. Nebo staví-li vedle Lenina, Hitlera, Stalina, Chomejního, Pol Pota také Kemala-pašu-Atatürka. A bez zlehčování zločinů komunismu se zdá, že v této souvislosti použitá formulace *obě socialistické variace, nacionální a komunistická diktatura*, přece jen více bagatelizuje nacismus. Stejně tak postavit na jednu úroveň provokaci v Gliwici 1939 a Ústí nad Labem 1945 vzbuzuje v historicky uvažujícím člověku dojem, přinejmenším, nehistorického způsobu uvažování.

Přestože Pustejovski svým líčením událostí předkládá dost zmatenou směs domněnek a skutečností, zůstává nakonec u teze o připravované akci za účelem nátlaku na politiky v Postupimě. Bereme-li v úvahu detonace v muničním skladu, časově nepodložený počátek vražedných výtržností, údajný a zároveň zpochybňovaný příjezd zabíjáků vlakem, zásah-nezásah pořádkových jednotek a vojáků, záhadný přelet jakéhosi letadélka pozorovaný různými svědky v odlišných dobách a jinými vůbec ne, to vše jsou buď pouhé legendy nebo plánování odpovídající genií Usámy bin Ládina. Navíc v prvním případě šlo o dlouhodobě připravovanou akci, která se měla stát záminkou k rozpoutání války proti Polsku (ačkoli její organizátoři snad netušili, že zahajují i druhou světovou válku), v druhém případě o výbuch záští a nenávisti vyvolaný právě hrůzami německých a nacistických zločinů proti míru, proti způsobům vedení války, proti civilnímu obyvatelstvu a obecně proti lidskosti.

Pustejovského politickou orientaci pak můžeme najít i tam, kde v závěru poukazuje na instituce, které, podle jeho názoru, neberou jím používané prameny a výpovědi dost vážně. Jsou to německo-česká a německo-slovenská komise historiků, fóra Jihlavských a Mariánskolázeňských rozho-
vorů, jakož i (jak mírně ironizuje) *rozsáhlá činnost mnichovského Adalbert-Stifter-Verein v čele s doktorem Petrem Becherem*. Vesměs tedy instituce a iniciativy usilující o normalizaci česko-německých vztahů při plném respektování historického poznání.

Konečně poslední prací je dílo Hanse Lemberga a K. Erika Franzena *Vyhnání. Poslední oběti Adolfa Hitlera*. Je to vlastně textový doprovod stejnojmenného televizního seriálu jednoho ze spoluautorů (Erika Franzena). Kniha i seriály byly kritizovány některými sudetoněmeckými funkcionáři již pro tento název. Viděli v tom znevažování svého vyhnání a zlehčování české viny. Kniha se ovšem vyhnáním zabývá ve velmi širokém záběru. Dívá se na *etnické čistky* z historického hlediska a uvádí příklady z různých částí světa. Také pro nás aktuální *vyhnání* začíná již nuceným přesunem německého obyvatelstva z některých východoevropských oblastí do Říše. Ještě totiž dříve, než se na Západě uvažovalo o odsunu Němců z Polska a Československa nařídil Adolf Hitler násilné vystěhování Němců z východu na západ.

Přímo symbolicky je hned na začátku zmínován vlak, který veze Židy k fyzické likvidaci do Osvětimi a na zpáteční cestě Němce z východního Pruska do Říše.

Publikace se podrobně zabývá, podobně jako všechny již zmíněné, názvoslovím: *přesídlení-odsun-vysídlení-transfer-čistka-vyhnání*. Kniha sice nepopisuje příliš důkladně politiku a činnost Ríšského rasového a přesídlovacího úřadu, podléhajícího velení SS a Heinricha Himmlera osobně, ale věnuje o to větší pozornost hrůzám tzv. divokého odsunu a řádění Revoluční gardy a jiných tlup v československém pohraničí. V pojednání o odsunu však výrazně diferencuje mezi odsunem a likvidační politikou německých nacistů. Autor rozebírá některé, podle jeho názoru, nezákonnosti v důsledku tzv. Benešových dekretů vůči německým občanům a vidí v nich kořeny pozdějších nezákonností lidově-demokratického resp. socialistického režimu ČSR, které se pak dotýkaly i práv všech českých a slovenských občanů. Podobně charakterizuje i způsob usídlování odsunutých Němců na území tehdejšího sovětského okupačního pásma. I tam sloužila některá tato opatření jako vzor pozdější socializace NDR.

Autor se také zabývá integrací milionů přesídlenců a utečenců a změnou jejich postoje k návratu. V roce 1950 se ještě zhruba polovina odsunutých sudetských Němců chtěla vrátit do staré vlasti, ale tento poměr se neustále měnil, až byl v osmdesátých letech 20. století téměř zanedbatelný. Svou úlohu v tom sehráli vysídlení, vyhnanci, nebo jakkoli je chceme nazvat, na obou stranách rozdělené Evropy. Na východě byli *revanšistickým strážákem*, který musel na scénu, kdykoli se objevovaly vnitropolitické nebo hospodářské problémy. Ve vlastní zemi, zejména v SRN, sloužili jako nástroj některým politickým stranám, aby podporou požadavků sudetoněmeckých spolků získaly volební hlasy jejich členů. Tak tomu bylo zejména v Bavorsku, kde bývalí sudetští Němci tvoří i sílu hospodářskou a kde byli přijati jako *čtvrtý kmen* vedle Švábů, Franků a Starobavorů, jejichž povinností je, podle ústavy, *brát je v ochranu*.

V zjitřené česko-rakouské a později česko-německé diskusi jara 2002 se postupně vytrácely ty rozumnější hlasy a zejména ty, které ponechaly historii na starost historikům zapomněly, že i historici jsou různí a že sami rádi zneužívají dějiny jako prostředek politiky nebo alespoň politizace historie. Komparativní recenze nikoli náhodně vybraných prací z německé produkce posledních dvou let dostatečně demonstrativně ukazuje, kde jsou meze politických odlivňování dějin, jejich poznávání a odkud je možné očekávat jejich účelové zneužití a zneužívání třeba ve prospěch preferencí při rozšiřování nebo prohlubování evropské integrace.

Bedřich Utitz

System nedokonality

Jiří Pehe: Vytunelovaná demokracie. Academia, Praha 2002, 335 str., první vydání, ISBN 80-200-1001-7.

„Demokracie je systémem, jenž počítá s lidskou nedokonalostí.“ (s. 201)

V tomto roce, tolik nabitým volbami, se nám do rukou dostává kniha jednoho z předních politických komentátorů současného dění – politologa Jiřího Pehe. Je složena z jeho komentářů, analýz a reakcí otištěných v letech 1996 až 2002 v řadě českých periodik. Pro někoho může být tato kniha rádcem v politickém, resp. voličském rozhodování a orientaci v soudobé realitě, zároveň však dobře ilustruje myšlenkový potenciál jednoho z čelných reprezentantů „liberálního“ a tzv. „hradního křídla“.

Výběr textů autor rozdělil do tří tematických okruhů: demokracie a občanská společnost v éře globalizace; mezinárodní vztahy a Evropská unie; česká politická kultura a politický systém. První dva zahraničněpoliticky orientované celky se vyznačují nadčasovostí, u nás zatím téměř zastoupenou debatou nad stavem a vývojem procesu globalizace, jejím vlivem na společnost, politiku a kvalitu života. Naproti tomu, třetí část se plně věnuje ryze domácí „české“ situaci a vývoji v „české kotlíně“ druhé poloviny 90. let a počátku 21. století.

Pro plné pochopení autorovy politické úvahy si musíme charakterizovat alespoň několik z jeho základních názorových premis. Celý soubor textů spojuje zájem o definování moderní demokracie a občanské společnosti. Moderní „vládu lidu“ vymezuje na základě čtyř pilířů: institucí a mechanismů politické demokracie; tržním hospodářstvím; občanské společnosti; právním státě (s. 9). Žádný z nich nesmí být opomenut, oslaben či přehlížen, jinak by došlo k postupné degeneraci a nefunkčnosti práv a svobod. Sám autor píše: „Podcenění vzájemných souvislostí mezi těmito čtyřmi pilíři demokratických systémů je jednou z hlavních příčin nedokonalosti české demokracie třináct let po pádu komunistického systému“ (s. 9). Pokračuje tvrzením: „demokracie je do jisté míry etický systém“ (s. 9–10). Je přesvědčen, že by se měla opírat i o určitý etos a zažité normy chování. Dále se k problematice ještě znovu vrací s tím, že připomíná klíčovost institucí: „...instituce a mechanismy, jež vytvářejí hřiště pro politickou hru uvnitř demokratického systému, jsou důležitější než samotná politická hra, nehrozuje-li tato hra právě tyto instituce a mechanismy.“ (s. 114).

Středobod všech jeho úvah tvoří fenomén občanské společnosti. Tu vnímá nejen jako

podmínku neustálého zkvalitňování institucionálního rámce politiky (s. 11), ale vidí v ní i „...určitý stabilizující «polštář», který zmírňuje dopady politických otřesů a zvratů“ (s. 72). Občanská společnost je podle jeho názoru závislá na řadě podmínek. Ty spatřuje v dosažené životní úrovni, existenci střední třídy, úrovni vzdělání, tradici a v neposlední řadě občanské a politické svobody, resp. existenci „veřejného prostoru“ (s. 87–92).

Přes obraz konstituce a růstu lokální občanské společnosti přechází k popisu vznikající nadnárodní „občanské složky“, kterou uznává jako strážce nadnárodního politického rozhodování. Celkově proces globalizace vnímá pozitivně, jako vývoj přirozený a nezadržitelný, je si však zároveň vědom i dosavadní nedostatečnosti v politickém ošetření a ochraně, která doposud hodně klopýtá za ekonomicko-technologickým propojením planety (s. 19; s. 32–33). Odtud definuje i novou úlohu politických stran, které by měly „...stále více fungovat jako převodové páky mezi občanskou společností a státem.“ (s. 26)

Obecná, globální hlediska přenáší zpět na českou situaci. Na základě nich se pokouší určit, jak dalece jsme připraveni žít v „novém světovém pořádku“. Označuje i specifika, která si dosud neseme jako pozůstatek z „období nesvobody“. Největší nedostatek vidí v „absenci kvalitního nadstranického systému státní služby.“ (s. 39)

Přidává neschopnost vést dialog a komunikovat s okolím, (s. 161) paternalismus, partajnické a zbytečné přepolitizování české společnosti s nedostatečnou a dosud málo rozvinutou politickou kulturou. (s. 40) V jeho argumentaci o potřebnosti „aktivního občanského sektoru“ zaznívá i doposud málo zmiňovaný ekonomický profit. Píše: „...za krizí ekonomik často stojí nerozvinutá politická kultura, jež vytváří neprůhledné právní prostředí a brání růstu občanské společnosti.“ (s. 41) Není pro něho nijak zásadním velikost států, avšak mnohem více ho zajímá charakter, resp. důraz na vymahatelnost práva a právní ochranu.

Až doposud vychází z velmi podobných tezí jako prezident Havel, avšak k jeho náhledu na politický proces a „občanskost“ přidává výraznou roli politických stran.

Tvrdí: „stranický princip nemůže být úspěšně nahrazen napříkladem občanskou společností, protože ta je už svou podstatou mozaikou partikulárních zájmů a nedokáže racionálně formulovat zájmy většinové,“ hned však doplňuje: „zároveň ovšem politické strany nemohou představovat skutečně účinné reprezentanty veřejných zájmů, pokud s občanskou společností nekomunikují, nepodléhají do určité míry kontrole veřej-

nosti a nečerpají prostředí občanských iniciativ podněty i nové politické talenty.“ (s. 68) V popisu české specifičnosti pokračuje i v dalších člancích. Přidává ještě silnou ideologizaci, zděděnou z dob komunismu. K ní píše: „...objevily se nové ideologie, ale přistupovalo se k nim se stejnou dávkou cynismu nebo se stejnou dávkou fanatismu...“, (s. 174–175) čímž docházelo k totálnímu zmatení pojmů a postojů a „primitivní ideologizace politiky způsobila, že se nikdy nepodařilo formulovat naše skutečné národní zájmy ve srozumitelném jazyce“. (s. 175) Poslední zásadní tezi, kterou předkládá k charakteru české politiky, je absence alternativ a „nových tváří“ (s. 165) Tu si vysvětluje propastí mezi centrální a lokální úrovní a málo rozvinutou občanskou společností a samosprávou.

Předkládá i charakteristiku pojmu vlast, zde opět vychází z pohledu Václava Havla. „Měli bychom se opět učit prožívat vlast, jak tomu bylo zřejmě kdysi, jako náš kus «světa vůbec», tedy jako něco, co nás umísťuje ve světě, nikoli jako to, co nás z něj vytrhává.“ (s. 122)

Vyjadřuje se, jak ukazuje jeden z názvů tematického celku, i k fenoménu Evropské unie. V evropském sdružení jednak vidí šanci vytvořit „rovnocenného partnera“ vůči nadnárodním společenstvem, (s. 19) ale i novou „vlast, byť zvláštního druhu“. (s. 122)

Autor sice v úvodu připouští určitou míru subjektivismu, avšak u analytika, jímž je, překvapuje, jak někdy až jednostranně pracuje s informacemi a neprovádí rovnocennou analýzu a kritiku všech politických aktérů, kteří se v českém politickém prostředí pohybují a vytvářejí politická rozhodnutí. Těžko můžeme plně a v celé šíři pochopit dění, které nás obklopuje, když nedostáváme na stránkách této publikace vyvážený komentář stěžejních politických událostí a osob. Komentátor je až někdy příliš ovlivněn svým odmítavým postojem k tzv. „opoziční smlouvě“, (s. 10; s. 69 a n.) aniž by ji komentoval s potřebným odstupem, taktéž je až zbytečně zaujat Václavem Klausem, což se ještě zvyrazňuje v porovnání s minimálními komentáři k dalším politikům. Tím, že i ubírá naprosto legitimní „mocenské vidění“ a realistickou aktivitu prezidentu Havlovi (s. 131) a staví ho až do absurdního kontrastu vůči ostatním, zbytečně zpochybňuje vlastní premisy z počátku knihy. Překvapivá je i autorova rozpolcenost u doporučení typu volebního procesu ve volbách v ČR, kdy jednou kritizuje systém poměrného zastoupení (ss. 168–170), aby ho poté v jedné z dalších kapitol plně přijímal (s. 263), či popis „vánoční krize v ČR“, jako střet mezi vládou politických stran a demokracií. (s. 326) mi připadá přinejmenším jako zjednodušující.

Jsem přesvědčen, že právě tyto poměrně jednostranné soudy zbytečně snižují velmi zajímavé a v politicko-společenské debatě tak absentující kosmopolitní a globální pohledy na vnější svět, okolí České republiky a vnitropolitickou situaci.

Jan Kubáček

jan.kubacek@centrum.cz

Český právní řád a Evropská unie

Je již český právní řád v souladu s právem EU?, sborník z kolokvia vydaný Friedrich-Ebert-Stiftung e.V. – zastoupení v České republice, Praha 2002, 217 stran.

Zastoupení Nadace Friedricha Eberta v Praze uspořádalo 3. května 2001 v Praze kolokvium s názvem „Je český právní řád již v souladu s právem EU?“ Pozvaní historici, právníci a politici z České republiky a z Německa se měli pokusit najít odpověď na otázku, zda by se prezidentské dekrety z let 1940–45 mohly po vstupu země do Evropské unie (EU) stát pro Česko problémem.

Sborník je koncipován dvojjazyčně a jeho rozdělení na českou a německou část přispívá k přehlednosti a lepší orientaci čtenáře. Obsahuje celkem sedm příspěvků. Česká strana je ve sborníku zastoupena předními odborníky na dějiny práva a na ústavní a evropské právo z Právnické fakulty Univerzity Karlovy v Praze: Doc. Dr. Janem Kuklíkem, Prof. Dr. Václavem Pavlíčkem, Doc. Dr. Vladimírem Mikule a Dr. Ing. Jiřím Zemánkem. Německou stranu reprezentují příspěvky historika a člena společné česko-německé komise historiků Prof. Dr. Hanse Lemberga z Univerzity

v Marburgu, předního odborníka na mezinárodní právo Prof. Dr. Christiana Tomuschata z Humboldtovy university v Berlíně a vědeckého pracovníka Východoevropského institutu Univerzity v Brémách Dr. Jana Pauera.

S ohledem na skutečnost, že v diskusi o prezidentských dekretu jsou jejich historické souvislosti často opomíjeny nebo zjednodušovány, poukazuje Jan Kuklík ve svém příspěvku na jejich historickou podmíněnost. Zabývá se otázkou, za jakých historicko-politických okolností byly prezidentské dekrety vydávány a jaká je jejich role v českém právním řádu.

Hans Lemberg se ve svém pojednání soustřeďuje na proměny v hodnocení otázky prezidentských dekretů a odsunu. Obšírněji diskutuje historii vztahů Německa a Československa po 2. světové válce a srovnává dlouhodobý spor o neplatnost Mnichovské dohody ab initio mezi SRN a ČSSR se současnou debatou o prezidentských dekretu.

Václav Pavlíček ve svém pojednání upozorňuje na skutečnost, že slučitelnost českého právního systému s právem EU je předmětem pravidelných hodnotících zpráv Evropské komise.

Příspěvek Jana Pauera problematiku prezidentských dekretů a odsunu v česko-německých vztazích posuzuje především v rovině morální. Věnuje se rovněž diskusi o rozsudku českého Ústavního soudu v právní věci Dreithaler z roku 1995, který považuje za značně problematický.

Rozsudku Ústavního soudu v právní věci Dreithaler z roku 1995 se věnuje i Vla-

dimír Mikule, který na rozdíl od Pauera plně souhlasí s výrokem rozsudku ÚS, že konfiskační dekret č. 108/1945 byl v době svého vydání nejen legálním, ale i legitimním aktem, což se podle něj nepochybně vztahuje i na ostatní dekrety prezidenta republiky.

Christian Tomuschat dochází k závěru, že prezidentské dekrety by neměly představovat překážku vstupu České republiky do EU. Upozorňuje však na to, že závažným problémem pro Českou republiku je tzv. amnestijní zákon z 8. května 1946, neboť není slučitelný s minimálními standardy lidských práv a státnosti zakotvených v čl. 6 Smlouvy EU. Profesor Tomuschat zastává názor, že Česká republika musí tento zákon před svým vstupem do EU zrušit.

Problematikou prezidentských dekretů z hlediska komunitárního a mezinárodního práva se ve svém příspěvku zabývá i Jiří Zemánek. Upozorňuje mj. na skutečnost, že ani Evropský soud pro lidská práva ve Štrasburku nenašel důvod pro závěr, že Česká republika aplikací těchto předpisů porušila své mezinárodněprávní závazky v oblasti lidských práv.

Tato stručná charakteristika jednotlivých příspěvků potvrzuje skutečnost, že sborník „Je český právní řád již v souladu s právem EU?“ je publikací vyváženou a na vysoké odborné úrovni. Sborník je tak uváženým příspěvkem do česko-německé diskuse o společné minulosti a obhájcem oprávněnosti brzkého vstupu České republiky do Evropské unie.

Sylvia Salačová

AUTOŘI TOHOTO ČÍSLA

Prof. PhDr. Vladimír Nálevka, CSc., nar. 1941; přednáší soudobé světové dějiny na FF UK a FSV UK. Je autorem řady knižních publikací, mj. Světová politika ve 20. století, I., II.; (Praha, 2000); Karibská krize (Praha, 2001), Z neznámých stránek historie (Praha, 2001) aj. (str. 6)

Pavla Kortusová, nar. 1974; vystudovala obor mezinárodní vztahy na FSV UK (1998), management sportu na FTVS UK (2000), od roku 1999 interní postgraduální studium na FMV VŠE obor mezinárodní politické vztahy, členka VV Českého sdružení pro Spojené národy. (str. 9)

Ing. Jan Vraný, CSc., nar. 1928; po studiu na Vysoké škole ekonomické vyučoval na katedře hospodářské statistiky. V letech 1956–1962 pracoval v Ekonomickém ústavu ČSAV a v letech 1962–1967 v Ekonomické komisi OSN pro Afriku v Addis Abebě. Po návratu byl zaměstnán v ÚMPE a Ústavu mezinárodních vztahů až do roku 1991,

nyní je v důchodu. Zabývá se problematikou rozvojových zemí (zejména jejich ekonomikou) a světovou ekonomikou. (str. 12)

Erik Siegl, nar. 1977; vystudoval historii a etnologii na FF UK, zaměstnán na MZV ČR. Zabývá se bezpečnostní politikou a problematikou jihovýchodní Evropy. (str. 16)

Petr Pavlík, nar. 1977; student magisterského studia fakulty Mezinárodních vztahů VŠE v Praze, hlavní specializace Mezinárodní politika a diplomacie, vedlejší specializace Evropská ekonomická integrace. V období od září 2001 do června 2002 byl na externí stáži v rámci ÚMV. (str. 24)

Ing. Mesfin Gedlu, Ph.D., nar. 1955; český občan etiopského původu, absolvent Vysoké školy zemědělské v Praze, ze studií vyloučen v roce 1982. V letech 1996–1999 vystudoval Filozofickou fakultu UK, obor politologie. Původním povoláním zootechnik, nyní zaměstnanec ÚMV; zabývá se především soudobými společnostmi a politikou zemí subsaharské Afriky a mě-

nící se situací a perspektivami vztahů Sever–Jih. (str. 28)

Robert Škopec, nar. 1949; je absolvent Univerzity Komenského v Bratislavě, kombinace politologie – sociologie, kde nejdříve pracoval jako odborný asistent. Od ledna 1993 pracuje na Ministerstvu zahraničních věcí SR v Bratislavě. V roce 1994 absolvoval studijní stáž na MZV Indie. V období 1996–1999 pracoval jako diplomat na velvyslanectví SR v Budapešti. Po návratu pracuje v ústředí MZV SR. Publikoval celou řadu článků a analýz kromě SR také v České republice a Maďarsku. (str. 31)

Bedřich Utitz, nar. 1920, novinář, publicista a překladatel. V roce 1939 první emigrace, sloužil v čs. armádě na Středním východě, v Británii a Francii. Po válce redaktorem ČTK a jejím dopisovatelem v Berlíně, v 50. letech zprvu bez zaměstnání, pak knihovník ve zdravotnictví, od roku 1954 v Čs. rozhlasu, dva roky zpravodajem na Kubě, v září 1968 druhá emigrace, v SRN působil jako rozhlasový publicista, překladatel. (str. 37)